

1. Предмет, метод та методологія науки "Історія держави та права зарубіжних країн".

Історія держави і права зарубіжних країн – це історико-правова наука, що знаходиться на межі між суспільно-політичними та правовими дисциплінами, синтезуючи та поєднуючи їх.

Місце історії держави і права в системі юридичних дисциплін визначають реалії об'єкта дослідження. Насамперед вона вивчає багате розмаїття утворення і розвитку держави і права в людському суспільстві. В умовах розкладу первіснообщинного ладу умови життя суспільства і суспільні відносини ускладнилися і стали набувати антагоністичних форм. Виникла загроза його послаблення, розпаду або навіть загибелі. Це послужило чи не основною причиною утворення особливої регулюючої сили, котра б стояла над суспільством, забезпечувала його життєздатність і цілісність.

Із поглибленням соціального розшарування механізм державної машини прибирався до рук майновою верхівкою, яка поступово ставала владною силою, підпорядковуючи державу своїм інтересам.

Надалі необхідність держави і права обумовлювалася причинами різноманітного, в першу чергу загальнонаціонального, характеру. Вона стає необхідним атрибутом суспільства, набуваючи, в той же час, певної міри відносної самостійності, її функціонування здебільшого підпорядковується внутрішнім закономірностям розвитку. При цьому важливо те, якою є держава – авторитарною чи демократичною, які соціальні прошарки, групи, класи чи клани контролюють її механізм, гальмуючи чи прискорюючи суспільний прогрес.

Загальні закономірності розвитку права і держави в кожній країні проявляються зі своїми особливостями. Національна державно-правова історія виявлялася багатшою порівняно із загальною теорією держави і права. Історія держави і права наповнює теорію конкретно-історичним змістом і є її певною емпіричною базою. У цьому – її *взаємозв'язок із навчальною дисципліною «Теорія держави і права»*. У постійному взаємозв'язку знаходиться історія держави і права з *історією політичних і правових вчень*. Історія держави і права зарубіжних країн має тісний зв'язок і з *історією держави і права України*. Обидві на-

вчальні дисципліни багато в чому вирішують спільні завдання, що стоять перед історико-юридичною наукою, але розрізняються за предметом.

Предметом історії держави і права зарубіжних країн є загальні та специфічні процеси і закономірності виникнення, розвитку, занепаду або загибелі різних типів держави і права у конкретно-історичних умовах. Специфікою предмета історії держави і права як навчальної дисципліни є те, що вона вивчає не всі держави світу та їхнє право, а лише ті з них, котрі виявили найпомітніший вплив на державно-правовий розвиток світової цивілізації.

Вивчення історії держави і права зводиться не лише до збирання та описування фактів, подій, явищ минулого, а головним чином до їх теоретичного осмислення. А це вимагає відповідного інструментарію, тобто застосування методів і способів дослідження. *Методами називають сукупність способів пізнання і прийомів дослідження, які використовуються для одержання відносно об'єктивних, істинних, доказово обґрунтованих знань з історії держави і права.*

Методологія навчальної дисципліни поєднує в собі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження.

- Одним із провідних методів дослідження історико-правових явищ минулого є історичний метод. Історичний погляд полягає у тому, що всі події оцінюються з погляду конкретного історичного часу, впродовж якого вони виникали, розвивалися, занепадали або зникали зовсім, набували лише їм притаманних вигляду і форми.

При здійсненні аналізу історико-правових явищ широко застосовуються хронологічний, ретроспективний, порівняльно-історичний, статистичний, метод періодизації та інші методи дослідження.

Сутність хронологічного методу полягає у тому, що події державно-правового розвитку тієї чи іншої країни розглядаються у чіткій хронологічній послідовності.

Курс історії держави і права вивчається студентами вищих навчальних закладів:

а) для формування загальноюридичної, правової культури майбутніх спеціалістів;

б) для підготовки їх до засвоєння галузевих юридичних дисциплін;

в) ця наука дає можливість знати минуле людства і на цій основі глибше зрозуміти державно-правові реалії сучасності, прогнозувати подальший розвиток держави і права у світі.

2. Східна деспотія (головні риси та особливості). три головних відомства управління.

Коротко: Східна деспотія (головні риси та особливості). Три головних відомства управління

Східна деспотія - «ніким та нічим не обмежена влада царя», форма держави, при якій вся повнота влади, не обмежена законом, належить одноосібному правителю. Найвідомішими і найхарактернішими представниками груп країн Стародавнього Сходу є Вавилонська держава, Єгипет, Індія, Китай. Головні риси:збереження значних пережитків первіснообщинного ладу-сусідської общини;відсутність на перших порах приватної власності на землю;наявність колективного рабоволодіння;збереження первісних форм рабства(домашнього рабства); створення деспотичної форми правління - необмежена влада монарха;наявність трьох галузей, відомств чи систем управління-відомства внутрішніх справ(займалось проблемою управління країною, накладання чи стягування податків)відомства військових справ (функції оборони країни від нападів агресивних сусідів, організація військових походів, будівництво річкового флоту)відомства публічних робіт(система органів, які займалися організацією, проведенням і забезпеченням суспільно-необхідних громадських робіт-іригаційної системи-каналів, водосховищ, будівництво палаців)

Найдавніші держави виникли у тих регіонах землі, де існували найсприятливіші умови для життєдіяльності людини, де можна було отримати вагомий додатковий продукт і вигідно експлуатувати працю рабів. Такими регіонами були Стародавній Схід, під яким розуміють країни Близького Сходу (Єгипет, Ассірія, Вавилон, Хетське царство, Фінікія, Палестина), Стародавня Індія та Стародавній Китай. Саме тут виникли найперші в історії людства держави і склалися найбільш ранні правові системи.

У розкладі первіснообщинного ладу та появі перших зародків державності головну роль відіграв *економічний фактор*. В його основі знаходиться поява надлишкового продукту, що надало можливість експлуатувати працю своїх одноплемінників.

Другий фактор зародження державності – *військова організація суспільства*. Війна стала ефективним і дешевим засобом одержання багатства. Формуються військові структури (військовий вождь, професійні воїни, ополчення), які започатковують «військову демократію». Найважливіші питання життя племені чи об'єднання племен вирішуються військовим вождем чи на зборах воїнів. Вперше з'являється нова організація, відокремлена від основної маси суспільства – політична влада.

Рабовласницька держава є за своєю суттю політичною організацією рабовласників, створеною з метою здійснення їх необмеженої диктатури і повновладдя щодо рабів і владних функцій стосовно інших категорій населення.

Суттєвий вплив на виникнення державності на Стародавньому Сході виявив природний фактор – необхідність здійснення великомасштабних зрошувально-осушувальних робіт, які були під силу лише могутній централізованій державі. Звідси і виникає одна із найпоширеніших форм правління – стародавньосхідна монархія рабовласницького типу.

Суспільна організація стародавньосхідних рабовласницьких держав мала свої особливості. *По-перше*, вона характеризувалася тривалим існуванням замкнутих сільськогосподарських общин з натуральним характером виробництва, поєднанням ремесла і землеробства в межах общини, слабким розвитком товарно-грошових відносин.

Другою особливістю суспільного устрою країн Стародавнього Сходу є законсервованість старих общинних родових відносин. Це знаходило відображення у соціальній неоднорідності суспільства, у його поділі на прошарки за ознаками родовитості, походження, приналежності до племен-завойовників чи до поневоленого народу тощо.

Рабовласницьке суспільство країн Стародавнього Сходу поділялося на дві основні верстви: *а)раби* та близькі до них інші найнижчі суспільні категорії населення, позбавлені засобів

виробництва і значно обмежені в особистій свободі; б) *вільне населення*, котре поділялося на рабовласницький панівний клас і дрібних товаровиробників.

Рабовласництво у названих державах упродовж усієї їхньої тисячолітньої історії мало *патріархальний характер*. Джерелами рабства були: військовий полон, народження від рабині, боргове рабство і рабство як форма покарання за вчинений злочин.

Політично раби завжди знаходилися поза межами громадянського суспільства, не користувалися його захистом, позбавлялися право і дієздатності. Рабовласництво виявляло сильний вплив на становище багатьох груп вільного населення. Це знайшло відображення у:

а) *домашньому рабстві*. У Стародавньому Вавилоні, наприклад, чоловік міг віддати дружину в рахунок відпрацювання боргу, а дітей – продати в рабство;

б) *борговому рабстві*. Цей інститут був властивий всім народам давнини. При таких відносинах основні засоби виробництва не могли послужити засобом забезпечення виконання боргових зобов'язань. Єдиною дієвою цінністю, гарантом виконання боргу була особа боржника;

в) *у рабстві як формі покарання*. Це була своєрідна форма експлуатації підневільної праці своїх одноплемінників;

г) *тимчасовому набутті вільними непривілейованими верствами статусу рабів*. Тільки в державах Сходу на період виконання невідкладних громадських робіт селяни-общинники, ремісники, дрібні торговці перетворювалися на рабів і працювали поряд з ними задарма. Після виконання поставлених завдань вони поверталися до своїх домівок і знову ставали тими, ким були раніше.

Третьою особливістю соціальної організації стародавньосхідного суспільства було те, що правовий статус індивідуума не завжди співпадав з його майновим чи соціально-економічним становищем. Це виявилось, зокрема, у поділі вільного населення в деяких країнах на відповідні розряди, варни, касты тощо. Типовим прикладом цього можуть бути Вавилон та Індія.

3. Загальна характеристика Законів царя Хамурапі, їх структура.

В 1901 р французька археологічна експедиція розкопала м. Сузи, знайшла базальтовий стовп зі всіх боків вкритий клинописом. Ця унікальна знахідка була відкриттям найдавнішого на землі збірника законів. Цей збірник був складений в часи правління царя Хамурапі в 18ст до н. е. Збірник налічує 282 статті, з яких 35 було втрачено.

Закони Хаммурапі були укладені близько 1760 р. до н.е. Причинами їх появи були: необхідність встановити єдині закони на території всієї держави; бажання закріпити в них суспільний лад; прагнення залагодити гострі соціальні суперечності, що на той час виникли в суспільстві. Текст складається з трьох частин: вступу, 282 статей і висновку. У вступі Хаммурапі оголошує, що боги передали йому царство для того, “щоб сильний не притісняв слабого, вдову і сироту”. Далі йдуть благодіяння, які були надані Ха-ммурапі містам своєї держави. Після вступу йдуть статті законів, які закінчуються висновком. При складанні збірника у його основу було покладено звичаєве право, шумерійські судєбники, нове законодавство. Закони недосконалі з точки зору їх повноти і за своєю категоричністю вони не передбачають різних явищ життя.

Закони були вирізьблені архаїчним клинописом на чорному базальтовому стовпі, заввишки 2,25 м. Сьогодні цей стовп зберігається в Луврі (м. Париж). Текст Законів складається з прологу, 282 статей (нумерацію статей введено дослідниками) і епілогу. У структурі Законів прослідковується певна система. Хоча клинописне право не знало поділу на "цивільне", "кримінальне" тощо, статті згруповані тематично: 1-5 присвячені процесуальним нормам, 6—126 — майновим відносинам, 127—195 — шлюбно-сімейному праву, 196-214 — покаранням за тілесні ушкодження, 215-282 - операціям з рухомим майном, пов'язаними з ним порушеннями та таксами оплати праці. У Законах Хаммурапі яскраво відображені основні риси стародавнього примітивного права:

- юридичне закріплення станового поділу суспільства, нерівності людей і рабовласництва;
- казуїстичність (кожна норма регулює конкретні правовідносини, а загальних норм немає);

- наявність великої кількості прогалин у праві;
 - порівняно низький рівень розвитку юридичної техніки (багато норм сформульовано нечітко чи суперечливо);
 - зв'язок з релігією (релігійні клятви, ордалії впливають на доволі багато законів);
 - переважання кримінально-правових норм над цивільно-правовими, жорстокий і примітивний характер покарань.
- У юридичній літературі Закони Хаммурапі одні дослідники розглядають як збірник чинного на той час права, інші - як юридичний трактат, який відображає картину ідеальної справедливості, деякі - як звіт царя Хаммурапі перед Богом про свою діяльність та ін. Із них найбільш обґрунтованою, очевидно, є перша зі згаданих думок позиція. Власне закони справили значний вплив на формування пізніших пам'яток права Стародавньої Передньої Азії.

4. Суспільний лад Стародавнього Вавилону за часів Хаммурапі.

Коли близько 2000 р. до н. е. Месопотамія була захоплена кочівниками - амореями одним з їх опорних пунктів став Вавилон, що був великим поселенням уже в останні століття існування Шумеру. Вигідне географічне положення забезпечило звеличення Вавилону. Він стає столицею невеликого царства. Перші п'ять вавилонських царів значно розширили свої володіння. Шостий цар Вавилону Хаммурапі створює могутню централізовану державу, перемігши в 1763 р до н.е. царя Ларси Рим-Сіна I . Територія держави включала не тільки Шумер, але й увесь район від Перської затоки до Сирії. Царювання Хаммурапі було ознаменоване успішними війнами, будівництвом, встановленням для всієї країни єдиного культу (бога Мардука), введенням спільного зводу законів. Суспільний лад Вавилону характеризується особливою складністю та строкатістю соціальної складу. Це було зумовлено рядом причин, серед яких можна виділити наступні:

1) багатоукладність господарського життя (розвиток землеробства, скотарства, садівництва, яка вимагала проведення великої кількості іригаційних робіт,. У зв'язку з цим спостерігається збереження сільської общини, колективної власності на землю,

слабкий розвите приватновласницьких відносин;

2) раннє зародження товарного виробництва, високий рівень розвитку товарно-грошових відносин.

Такий устрій господарського життя визначив строкатий соціальний склад країни. Однак найбільш чітка межа у праві проводиться між рабовласниками і рабами. Імперія Хаммурапі протрималась близько двох століть. У 1595 р. до н.е. багате місто було захоплене і пограбоване хеттами, а у 1518 р. до н.е. – захоплене гірським племенем каситів. Стародавньовавилонське царство було централізованою державою. У руках царя була зосереджена законодавча, виконавча і судова влада. Але царська влада не була сильною. Цар розглядався як намісник і служитель бога на землі. Таким чином, глава держави не був самостійним, його діяльність керувалось зверху, богом. Знизу царська влада обмежувалась сильним духовенством і багатими містами. Три священних міста Вавилонії – Ніппур, Сиппар і Вавилон – мали пільгові грамоти, що забезпечували їм привілейоване становище. Цар не мав права саджати у в'язницю громадян цих міст, вимагати з них солдат, змушувати працювати в храмових господарствах. Недоторканість прав цих міст контролювали жерці. Стародавньовавилонські правителі створили чіткий механізм управління. Це досягалося шляхом особистої участі в найдрібніших справах держави. Тому цінувались умілі і досвідчені чиновники. Служива знать витіснила родову. Усе управління зосереджувалося в царському палаці. Особи, що керували царським господарством, займали вищі посади в державі; чіткого розмежування функцій між ними не було. Помічником царя у сфері управління був нубанда. Він мав свій адміністративний апарат, за допомогою якого погоджував, спрямовував і контролював роботу всіх відомств імперії з організації громадських робіт, мобілізації населення на очищення каналів, будівництво дамб, спорудження палаців і храмів, з управління військом та комплектування ополчення, збору податків, організації охорони громадського порядку. Помічник нубанди – шапір нарим – відповідав за стан систем водопостачання; мушепіш – за мобілізацію населення на

громадські роботи; глава корпорації лихварів – вакіль-тамкари – за збір царських мит і податків. Військове відомство очолював вакіль-амуррі.

У провінціях функції місцевого управління і представника царської влади здійснювали: рабианум або хазианум, шапір нарим і шаган шакканакум. Їм підпорядковувались квартальні старости, а в сільській місцевості – органи общинного управління. Названі чиновники очолювали у своїй місцевості всю адміністративну діяльність щодо збору податей, мобілізації населення на громадські роботи, відповідали за прибуття ополченців до армії. Зовнішня торгівля була монополією держави, її вели купці на чолі з вакіль-тамкари. У царських і храмових володіннях функції управління здійснювали царські чиновники різних рангів і ступенів. Однак органи общинного управління ще не втратили своїх повноважень.

5. Правове становище вільних людей за Законами царя Хамураппі. Давнє Вавилонське суспільство складалося із світової і церковної знаті, чиновників. Професійне військо, сільські общини, ремісники, торговці. Вільні люди Вавилону ділилися на 2 категорії перша АВІЛУУМ(син мужа) друга МУШКЕНУМ (бити чолом) вони були колишніми общинниками, які втратили зв'язок з общиною і були вимушені зробитися орендарями державної і храмової земель. Відмінність в правовому положенні авілуума і мушкенума мінімальні. Коли мова йде про окрему людину і окремо рабовласника вони виступають рівноправно. Коли мова йде про нанесення шкоди в більших привілеях знає авілуум. Правове положення християн виражалось таким чином вони виступали закладаючи свою землю, своїх дітей, орендуючи чуже землю. Мушкенум (“той, хто падає долілиць”) – вільна людина – мав деякі права, але тільки доти, поки перебував на державній службі і виконував свої обов'язки. Законник ставить мушкенума в принижене становище порівняно з авілуумом у питаннях охорони життя, захисту майна. Авілум за тілесні ушкодження, завдані іншому авілууму, відповідав за ознакою таліона (рівне за рівне) (ст. 196; 197).

Проте якщо авілум виколов око мушкенуму або завдав інші тілесні ушкодження, то він піддавався тільки штрафу (ст. 198).

Закон охороняв майно мушкенума. Якщо авілум украв у мушкенума домашніх тварин, човен, то він платив компенсацію у 10-кратному розмірі. Якщо злодій не міг сплатити штраф, його страчували. Раб мушкенума прирівнювався за становищем до палацових рабів і міг брати шлюб з вільною. Діти від такого шлюбу були вільними (ст. 175). Поле, будинок, сад “платника податку”, куди, ймовірно, входили й мушкенуми, заборонялося продавати. Подібні угоди скасовувались. Отже, закон, фіксуючи понижене становище мушкенума, одночасно гарантував захист його майна.

6. Правове становище селян за Законами царя Хамурапі.

Найчисленнішу частину населення Вавілонії становили **селяни-общинники**. Перехід общинної землі в приватну власність прискорив процес розшарування общин. Наслідком цього стало утворення значного прошарку збіднілих людей, які поповнюють ряди рабів та залежних орендарів. Право Месопотамії закріплювало широку палітру форм особистої залежності. В юридичних документах того часу вони виступають як: 1) ті, що заставляють своє майно і землю при грошовій або натуральній позиції; 2) ті, що закладають лихварю свою жінку та дітей; 3) ті, що продають своїх дітей за гроші; 4) ті, що орендують чужу землю; 5) ті, що наймають робочу худобу; 6) ті, що продають свою ділянку землі, будинок, сади і ін.; 7) ті, що наймаються на поденну роботу і т.п.

Усе населення Месопотамії займалося сільським господарством. Закони Хамурапі захищали селянина, який взяв у борг і не мав змоги його повернути, при чому він не міг стати рабом. Борг потрібно було відробити за 3 роки. Закони охороняли життя того, хто відпрацьовував борг у тамкара. Вони встановлювали максимальний відсоток за договорами позики у розмірі 20% для грошової позики і 33% для позики у зерні.

Хаммурапі не вніс докорінних змін в організацію управління сільськими общинами, які самостійно вирішували справи із землекористування, зрошення, збору податей, забезпечення громадського порядку. Вони зберегли свої реліктові органи: народні збори, раду старійшин. Жителі кварталів також скликали свої сходки. Рішення цих органів виконували старійшини общин,

поселень, які мали судові та поліцейські повноваження. Наприклад, якщо грабіжник не був знайдений, то община поселення в особі старійшини повинна була відшкодувати потерпілому його пропажу (ст. 23). Такий звичай існував ще за первіснообщинного ладу.

7. Правове становище рабів за законами Хамурапі

Основну масу рабів становили іноплеменні, захоплені війною. Рабами були діти народжені від рабині.

Відмінним знаком раба була табличка, яка висіла на його шії, або клімо.

Закон дозволяв рабам мати дім, сімью, майно. Вбивство раба лягало для його хазяїна тільки платою матеріальної шкоди.

Особливу групу рабів складали неоплачувані боржники. Це люди, які не могли віддати борг і йдуть на роботу кредитора. Максимальний час відробітку боргу 3 роки.

Найприпиниженіше становище мали раби (вардум). Вони поділялися на царських, общинних та приватновласницьких. Раб мав невелике майно, міг ним розпоряджатися, але після його смерті воно ставало власністю господаря. Рабиню, яка народила своєму господарю дітей, після його смерті на-лежало відпустити на волю разом з дітьми, навіть якщо вони не були офіційно визнані батьком. У царстві стародавніх шумерів раб міг заперечувати своє рабське становище через суд. Однак програш у такій справі загрожував йому покаранням. У судовому порядку раб міг протестувати проти його продажу чи дарування іншій особі. У законах Хаммурапі вказівок на такі права вже немає. Вільнонароджений вавилонянин не міг віддаватися у рабство, допускалося лише тимчасове перебування у борговій кабалі до 3-х років (ст. 117).

Рабів заборонялося тримати в ланцюгах. Кайдани і шийні колоди на рабів одягалися при їх перевезенні в інше місце або для продажу на ринок. Але, незважаючи на тяжке становище рабів, не вони, а общинники-землероби становили основну масу населення, яке сплачувало податки експлуатувалося деспотичною державою.

8. Договір купівлі - продажу за Законами царя Хамурапі, порівняти із законами 12 таблиць Стародавнього Риму.

Щодо договору купівлі-продажу то в законі Хамураппі йому присвячено не багато статей.

Договір купівлі-продажу був поширений через існування власності на рухоме і нерухоме майно. Угода укладалася в присутності свідків, в письмовій формі. У договорі фіксували волю сторін щодо передачі права власності.

Продавцем міг бути тільки власник речі. Акт передачі супроводжувався символічним доторком палички, про що зазначено у договорі. Також договір купівлі продажу використовувався при придбанні жінки у шлюбно-сімейних відносинах. використовували його при продажі рабів. Щось подібне з'явилося у стародавніх римлян із символічним накладанням палички на річ-vindicta.

У Законах 12 таблиць написано: Майно вважалось колективною власністю сім'ї, але розпоряджатися ним мав право лише pater familias (батько сім'ї), після його смерті майно ділилося між агнатами - кровними чи прийомними членами родини. Дочка переходила у сім'ю чоловіка без прав на спадок, це ж стосувалося її нащадків, онуків pater familias. Залежності від живого батька син міг позбутися лише після трикратного символічного продажу у рабство, без збереження права на успадкування майна.

У питаннях приватної власності чи приватного володіння рабами авілум і мушкенум абсолютно рівноправні. Але в питаннях про образу, завдання шкоди чи тілесного ушкодження покарання для мушкенум суворіші. Те ж стосується випадків, коли обидві категорії виступають в якості потерпілих. За крадіжку худоби у авілум штраф втричі вищий. Якщо хтось украв майно мушкенум, то збиток було необхідно компенсувати в десятикратному розмірі, тоді як за крадіжку царського чи храмового майна передбачалося заміщення у тридцятикратному розмірі. Якщо авілум завдасть тілесного ушкодження мушке-нуму, він може відплатитися штрафом, а мушкенум - компенсувати тілесне ушкодження, завдане ним авілуму, сріблом не може. У випадку, коли тілесні ушкодження завдаються між рівними, відповідальність настає за принципом таліону - «око за око, зуб за зуб».

Суворо охороняється приватна власність. Будь-яке посягання на рухоме чи нерухоме майно, на рабів чи худобу карається

штрафом у 10-30-кратному розмірі або ж, що частіше,- смертю. За крадіжку майна палацу і храму (ст. 6), за купівлю без свідків у неповнолітнього чи раба (ст. 7), за грабунок (ст. 22) і навіть за мародерство під час пожежі (ст. 25) погрожувала смертна кара. Спроби присвоєння зданого на зберігання хліба чи срібла караються набагато м'якше - подвійним штрафом (ст. 12, 24). Земля, вода, зрошувальна система вважалися державною власністю. Користування земельною ділянкою, включаючи оренду, обмін, передачу в спадщину, пов'язувалося з добросовісним виконанням своїх обов'язків. У разі небажання виконувати їх чи неможливості (воїн потрапив у полон), земельний наділ передавався іншому. За неявку на військову службу без причини власник такого наділу карався смертю.

9. Підвалини розлучення за Законами царя Хамураппі.

Майбутній зять платив тестю за наречену викупну плату, обмінювався з ним подарунками. Дочці належав посаг. Закон уже не кваліфікував шлюб як угоду купівлі-продажу. Посаг і подарунки від нареченого давали майбутній дружині деякі гарантії матеріального забезпечення на випадок смерті чоловіка чи розлучення (крім випадків, коли вона звинувачувалась у неналежному способі життя чи нерозсудливій поведінці) (ст. 138; 141).

Закон передбачав деякі гарантії жінці з дітьми. Чоловік – авілум, залишаючи її, повинен був виділити на виховання дітей половину свого майна. Вона могла вийти заміж вдруге за своїм бажанням. Це приклад одного з найдавніших видів аліментних зобов'язань. Дружина могла піти до іншого чоловіка, якщо її чоловік потрапив у полон і не залишив їй засобів існування. Проте якщо він повертався, то дружина була зобов'язана повернутися до нього, а діти “повинні були йти за своїми батьками”. Але якщо чоловік-авілум залишав сім'ю і втікав зі свого поселення, а потім повертався, його дружина не була зобов'язана повертатися до нього. Авілум міг залишити дружину, якщо вона не могла народити дітей. У цьому випадку їй повертався викуп і посаг або міна срібла (ст. 138) (1 міна – 504 гр.). Мушкенум за такого розлучення сплачував півміни. При бездітній сім'ї чоловік мав право привести в дім наложницю, але не міг цього робити, якщо

дружина привела рабиню, яка народить йому дітей. Чоловік-авілум міг віддати свою дружину в боргову кабалу, якщо в шлюбному контракті в письмовій формі вона не була від цього захищена. Закон говорить про деяку правоздатність заміжньої жінки. Дружина авілума мало право розпоряджатися своїм посагом, займатися ремеслом, торгівлею, лихварством, мала до-сить широку цивільну дієздатність.

Закон встановлював тяжкі покарання за подружню зраду, але це стосувалось тільки дружини. Дружину належало втопити в річці, якщо вона під час перебування чоловіка у полоні поводити себе аморально і “ввійшла в будинок іншого” або “була схоплена лежачою з іншим мужчиною”.

Закони Хаммурапі погіршували становище жінок-вавилонянок порівняно із законами шумерів. Дівчина могла з’являтися на вулиці і в громадських місцях лише в супроводі своїх родичів, інакше вона вважалася розпусницею, а у випадку її зґвалтування винний міг бути звільнений від відповідальності, якщо клявся в тому, що прийняв її за таку. Якщо дочка не виходила заміж, батько міг передати її храмові на положення блудниці (жриці кохання), що не вважалося ганебним. Законник закріплював майже необмежену владу батька над дітьми.

10. злочин та покарання за Законами царя Хамурапі.

Кримінальне право. Як і інші древні кодифікації, Закони Хаммурапі не дають загального поняття злочину і переліку всіх діянь, які визнаються злочинними. Нічого не згадується в законах Хаммурапі про державні і релігійні злочини, які завжди карались смертю. Із змісту кодифікації можна виділити лише три види злочинів: проти особи, майнові і проти сім’ї. Серед злочинів проти особи називається необережне вбивство (про навмисне нічого не говорить), до таких злочинів, наприклад, належать дії будівельника, який побудував будинок, що завалився, і спричинив смерть хазяїна (ст. 229 – 231). Таким чином, буде відповідати і лікар, що спричинив смерть людини під час операції. Детально в Законах говориться про різні тілесні ушкодження: пошкодження ока, зубів, кісток. У цих випадках при визначенні покарання діє принцип таліона – “рівне за рівне”. Однак він діяв

лише серед осіб, рівних за суспільним становищем. У випадку нанесення побоїв із злочинця стягувався певний штраф (ст. 198; 199; 201 – 209; 211 – 214).

До майнових злочинів, що вказані в Законах, слід віднести крадіжку худоби, рабів. Переховування рабів, зняття рабського знаку відносяться до злочинних дій. Як окремий злочин Закони називають грабіж. Усі майнові злочини карались дуже суворо: смертна кара, членоушкодження, штраф. У випадку несплати штрафу наставала смерть.

Серед злочинів проти сім'ї Закони називають перелюбство (але тільки з боку дружини), кровозмішування. Названі злочинними і дії, що підривають батьківську владу (ст. 192; 195).

Покарання – смертна кара застосовується в різних варіантах: спалення, утоплення, посаження на кілок; членоушкоджувальні покарання: відрубання руки, відрізання пальців, язика; штрафи, вигнання. Мета покарання – відплата.

Докази: свідчення свідків, клятва, ордалії.

Кримінальне право за законами Хамурапі засновувало свої вимоги на 2 принципах: карається те, що порушує встановлений традицією порядок і те що завдало шкоди людині. Кримінальному стягненню міг піддатися будь-хто. З особливою жорстокістю каралася крадіжка під час пожежі. Існував самосуд.

В законах Хамурапі близько 30 злочинів каралися смертною карою. Смертна кара передбачалася у формі спалення втоплення, садінням на кіл. Ці покарання мали місце поряд з іншими:оберненням у рабство, вигнанням з общини, штрафом, примусовою працею.

Були встановлені злочини проти особи. серед яких це: Умисне вбивство, Невдала операція лікаря, Тілесні ушкодження, образа словом, дією, лжесвідченням, наклеп. Іншу групу становили злочини проти власності.

До майнових злочинів, крім крадіжки і грабежу, належали зняття з раба знака рабства. Третя група-це злочини проти сімейних устроїв: кровозмішування, невірність дружини.

11. ідея таліону, як кримінально - правова, за Законами царя Хамурапі.

Багато статей Законів Хамурапі про покарання базувалися

на принципі таліону « око за око, зуб за зуб». Таліон міг бути звичайним (ст. 200), дзеркальним(ст. 230) і символічним(ст. 195). Його застосування відбувалося, коли злочинець і потерпілий були рівними. Якщо ж, наприклад, авілум виколов око мушкену, то він сплачував лише грошове відшкодування, а якщо рабу - половину його вартості хазяїну. Загалом покарання (його вид, міра) залежали від кастової належності людини. У законах Хаммурапі ми бачимо відхід від первісного принципу таліону, що також є вже ознакою класового суспільства. Правило «око за око, зуб за зуб» може спрацьовувати лише у відносинах між рівними. Авілум і мушкенум, як уже вказувалося, по-різному розплачуються за свої правопорушення.

Застосування принципу таліону виключає потребу встановлення суб'єктивної сторони дії. Вбивство з необережності, в певних випадках, тягне за собою майже ту ж відплату, що й убивство свідоме. Статті 228-232 перелічують компенсацію замовнику, який зазнав тих чи інших збитків від руйнації збудованого на замовлення будинку. Смерть господаря карається смертю будівничого, раб заміщається рабом, майно - майном тощо. У деяких випадках ця рівність сторін і адекватна відповідальність за вчинене призводить до юридичних курйозів. Шкода (смерть) завдана «сину чоловіка», наприклад, у борговому рабстві, «компенсується» аналогічною шкодою (смертю) сину винуватця (ст. 116). Закон, таким чином, допускає застосування смертної кари до особи, яка не має практично жодного відношення до злочину, причому не обов'язково навіть мужчини. За побої вагітної, які спричинили її смерть, життям розплачується дочка убивці (ст. 210). У випадку, коли «повна» компенсація неможлива (лікар зробив невдалу операцію, раб образив свого господаря, усиновлений відмовився від усиновителя чи син від батька) застосовується т. зв. символічний таліон- відрізаються пальці хірургу (ст. 218), вухо рабові (ст. 282), язик усиновленому (ст. 192) тощо.

Таліон не слід плутати з кровною помстою. Роль відплатника бере на себе держава, а не рід скривдженого, тому сам звичай таліону - це ознака швидше класового суспільства, а кровна помста - родового. У законнику Хаммурапі кровна помста відсутня. Для

порівняння: т. зв. варварські правди в Західній Європі допускали (при її обмеженні) кровну помсту аж до IX ст. н. е., тобто більш ніж через 2500 років після Хаммурапі.

12. Символічний таліон за Законами царя Хамурапі.

Кримінальне право Законника відрізняється суворістю. В основі кримінально-правових представлень авторів Законника знаходиться ідея таліона: покарання є відплата за провину, і тому воно повинно бути "рівним" злочиніві. Ця доктрина звичайно виражається афоризмом: "око за око, зуб за зуб».

Для древніх це був найбільш логічний спосіб обмеження покарання: не більш того що зроблено тобі. виховане на основі первісних представлень про справедливість, воно жилося зрозумілим прагненням послабити ворога настільки, наскільки він послабив тебе, твоє плем'я, твій рід.

Прямолінійне застосування принципу "рівним за рівне" виключає встановлення суб'єктивної сторони дії-наміру, необережності, випадковості.

Своєрідним вираженням таліона в Законнику Хамурапі служило правило, відповідно до якого всякий помилковий обвинувач повинний був нести відповідальність у тій мірі, що загрожувала обвинуваченому: хто безпідставно обвинувачував іншого в убивстві, повинен умерти сам.

Коли по характеру злочину застосування принципу "рівним за рівне" у точному значенні було неможливе, прибігали до фікції: неслухняному рабу відрізали вухо; синові, що образив батька, відрізали язик; лікареві, що зробив невдалу операцію, відрізали руку. Це називають звичайно таліоном символічним.

13. причини формалізації права за Законами царя Хамурапі.

Формалізація - процес подання інформації про об'єкт, процес, явище в формалізованому вигляді. Такий метод полегшує вивчення предмета. На противагу від інших збірників правових актів та законів Месопотамії, кодифікація не носить божественної волі. У пролозі Хаммурапі вказує, що бог сонця та справедливості Шамаш, з'явився цареві у вісні розпорядився, щоб той встановив в країні "право і справедливість", та вручив йому свої закони. В епілозі цар ще раз наголошує на необхідності дотримуватись всіх

цих законів. Він також проголошує, що буде захищати усіх потерпілих і покривджених. Причини створення: необхідність встановити єдині закони на території всієї держави; бажання закріпити в них суспільний лад; прагнення залагодити гострі соціальні суперечності.

Кодифікація Хаммурапі є найвідомішим і найповнішим збірником законів Вавилонії, важливим джерелом історії держави і права Дворіччя взагалі*. Його норми регулювали найрізноманітніші сфери суспільних відносин, зокрема в галузі зобов'язального права, шлюбно-сімейного та спадкового права, трудових відносин кримінального і кримінально-процесуального права. До того ж, закони Хаммура змальовували правове становище різних категорій осіб Вавилону.

Необхідність видання законів пояснює сам цар Хаммурапі у вступі: «Дати сяяти справедливості в країні, щоб знищити беззаконня і зло, щоб сильний не гнобив слабого». Відомо, що Вавилон перетворився в єдину централізовану державу. Це зумовило встановлені єдиних законів на території всієї країни для залагодження соціальних протиріч, які виникали в суспільстві. Заможні верстви населення намагалися також закріпити і захистити свої праві привілеї.

Текст законів налічує 282 статті: з яких 5 присвячені суду, 121 - власності, 69 питанням шлюбу та сім'ї, 19 - захисту особи, 66 - праці і знаряддям праці. Однак системи і логічного поділу на розділи і параграфи немає.

14. Основні джерела для вивчення історії Стародавньої Індії.

Закони Ману.

Були складені в *I ст. до н.е.* авторами законів були *брахмани*. Норми викладалися у поетичній формі мовою санскрит, нараховували 2685 статей. Зміст виходить за рамки права - це і політика, і релігія, і мораль. Збірник ділиться на 12 розділів.

Право власності.

Закони встановлюють 7 можливих способів виникнення права власності:

- наслідування

- дарування
- купівля
- завоювання
- лихварство
- одержання милостині
- виконання певної роботи

Закони визначили 10 засобів існування:

- знання
- ремісництво
- робота за певну плату
- слугування (опанування)
- скотарство
- торгівля
- землекористування
- надання послуг
- мисливство
- лихварство

Серед основних видів власності закони називають землю. Земельний фонд країни складають такі землі:

- царські
- общинні
- приватні

За незаконне привласнення чужої майна накладався штраф. Закони Ману встановлювали, що якщо не власник засіяв чуже поле своїм насінням, він не має право одержати врожай. Всі речі поділялися на 2 категорії:

- **нерухоме** - земля
- **рухоме** - раби, худоба, інвентар

Серед договорів закони Ману розрізняють:

- договір займу
- використання найманої праці
- договір оренди землі
- договір купівлі-продажу
- договір дарування

Сімейно-шлюбні відносини.

Характерною для давньоіндійського суспільства патріархальна сім'я. Майно належить сім'ї, але розпоряджатися

ним може лише чоловік. Жінка не має такого права, том що закони визначають її підвладною чоловікові: *в дитинстві* - під владою батька, *в молодості* - чоловіка, *після смерті чоловіка* - синів.

Закони Ману проголошують взаємну вірність, але чоловік може мати кілька дружин. За зраду закони карають тільки жінку - це смертна кара. Розлучення для жінки не можливе навіть коли чоловік продав її іншому. Розлучення для чоловіка можливе тоді, коли жінка не народжує або народжує тільки мертвих дітей, або ж народжує тільки дівчаток, а негайно коли жінка була сварливою.

Кримінальне право.

Кримінальне право давньоіндійського суспільства характеризується досить значним рівнем розвитку. Закони Ману розрізняють злочини *навмисні* і *необережні*, *рецидив* у скоєнні злочинів а також *співучасть*. Проте хоче *Таліон* не був характерним для індійського права, окремі елементи його були присутніми. Зберігаються *ордалії*. Зберігається об'єктивне втілення відповідальності за злочин всією общиною (на зразок *кругової поруки*).

Серед майнових злочинів перш за все розрізняють *крадіжку*. Злодія треба вбити на місці злочину, а якщо ні, то хазяїна. Крадіжка відрізняється від грабунку. Покарання також накладаються на тих хто бачив, але не попередив. Найтяжчий злочин - це злочин проти держави:

- зрада
- заколот
- ламання міських воріт та стін

Види покарань:

- одруження замість смерті
- смертна кара
- садовіння на кіл
- топлення
- відрубання голови
- спалення на вогнищі або на розпеченому ліжку
- цькування собаками

- топтання слонами
- тілесні ушкодження відрізанням руки, ноги, пальців
- штраф
- заслання
- вигнання.

Кровна помста не застосовувалась.

Судовий процес.

Відокремлення суду від адміністрації не було. Верховним судом правив цар і брахмани. Особливості процесу: не існувало різниці між кримінальним і цивільним процесом; жінка не могла бути свідком.

Висновки.

Отже, перші держави виникають ще в *IV тис. до н.е.*; кожна із них має власну історію виникнення, розвитку, падіння, характерні особливості права. Але можна виділити спільні риси, притаманні усім державам Стародавнього Сходу, а саме:

- **збереження** значних пережитків первіснообщинного ладу, зокрема, сусідської (територіальної) общини; значною була питома вага праці самих общинників у виробництві;

- **відсутність** на перших етапах розвитку приватної власності на землю;

- **наявність** колективного рабоволодіння (храмів, общин);

- **домашній характер рабства**, при якому раби мають майно, сім'ю тощо;

- **створення деспотичної форми правління**, тобто державного ладу, який характеризується необмеженою владою монарха. Це пояснюється необхідністю тримати в покорі рабів, захищати землі від нападів чужинців та самим нападати на них, особливим способом виробництва, необхідністю створення міцних оборонних споруд;

- **наявність трьох відомств**, які здійснювали управління державою: відомства внутрішніх справ (фінансового), публічних робіт та військового. Відомство внутрішніх справ займалося управлінням країною, стягненням податків, здійсненням правосуддя, охороною внутрішнього правопорядку. Військове відомство

організовувало оборону країни від нападів агресорів. Відомство публічних робіт організовувало будівництво іригаційних каналів, водосховищ, вирубування лісів, будівництво пірамід тощо.

Усю систему органів управління очолював фараон, цар.

15 - Поділ всіх раніше рівноправних в Індії на групи (варни) у другій половині II тис. до н.е

У Стародавній Індії задовго до приходу аріїв склалася високорозвинена цивілізація. Ранньокласове суспільство існувало в Індії ще в III тис. до н.е. і було ровесником цивілізації Стародавніх Єгипту і Шумеру. Новий період в історії Стародавньої Індії пов'язаний із вторгненням на її територію стародавньоіранських племен і аріїв – племен білої раси. За зовнішнім виглядом, мовою, етикою поведінки вони різко відрізнялись від корінних жителів. Арії займалися скотарством. Рівень їх військової та жрецької організації був вищим, ніж у дравідів. Місцеві правителі зазнали від аріїв ряд поразок. Процес розселення аріїв територією Індії займав не одне століття. З часом арії сприйняли культуру корінних жителів, стали землеробами. Родова община переросла в сусідську. Становище людини в суспільстві визначалося її майновим станом. Як пережиток зберігалася кровна помста, яка вважалася релігійним і моральним обов'язком усіх родичів потерпілого. Основу соціальної структури Стародавньої Індії становила община.

Община була самокерованою одиницею. До неї входили касты, що об'єднували представників однієї професії, і кули – сімейні общини родичів. Були сангхи, що об'єднували ремісників і крамарів з різних каст. На чолі цих груп стояв виборний староста.

Специфіка суспільного ладу Стародавньої Індії полягала в розподілі людей за варнами – замкненими групами. Поділ людей на певні замкнені групи мав місце в Стародавніх Єгипті та Ірані, але в Індії станова замкненість жителів набула найзавершенішого форми.

Рух народів, етнічна строкатість, часта зміна держав-гегемонів змушували панівний прошарок підтримувати станову солідарність. Посилення соціальної нерівності призвело до того, що знатні роди одних племен стали вважати знатні роди інших племен ближчими собі, ніж своїх незнатних одноплемінників. Процес розселення аріїв по території Індії зайняв не одне століття. Про походження варн існує багато версій. Більшість учених пов'язує їх виникнення з брахманською релігією. Верхівка аріїв з часом привласнила собі виняткове право на релігійну, політичну та військову діяльність.

Професія, посада, величина одержаної спадщини, процент за договором про позичку і навіть міра покарання індуса визначалася належністю до варни (ст. 87 – 91; 142; 267 – 268; 270; 279). Від цього залежало навіть ім'я, яке йому давали з народженням, одяг, який він мав носити, порядок вживання їжі. Перехід з однієї варни до іншої в принципі був неможливим. До вищих варнів належали “двічі народжені” – брахмани, кшатрії, вайшї. Вони могли вивчати тексти релігійних творів, знати їх розпорядження і ритуали. Пізніше з'явилась пригнічена варна – шудри, “раз народжені”. Існування варн пізніше було закріплено у пам'ятці права Стародавньої Індії – Законах Ману.

Перша варна – найпривілейованіша – брахмани. Вони ніби виникли з вуст – “найчистішої” частини тіла Брахми. У давніх джерелах брахман постає мало не божеством у людській подобі. Лише він міг визнавати волю богів, вивчати священні тексти, здійснювати жертвопринесення, обряд коронації правителя. Брахмани звільнялися від повинностей, навіть цар не міг розпоряджатися їхньою власністю. “Якщо раджа не слухатиме порад брахмана, – записано в законах Ману, – то може загинути, як корова в трясині”. Вбивство брахмана вважалося найтяжчим злочином. Належність до варни брахманів вважалася спадковим привілеєм, хоча були поодинокі випадки переходу їх в інші варни. **Друга варна** – кшатрії (раджанья), “створені з рук бога”. Вони становили основну частину верхівки чиновників: правителів, воєначальників, раджив. В їх руках була реальна влада – військова і матеріальна могутність. Майже всі царі були вихідцями із кшатріїв. Релігія зобов'язувала до співробітництва брахманів і

кшатріїв (гл. IX ст. 323).

Царі – приборчники брахманів – переслідували кшатріїв. Доходило до кривавих міжусобиць. Правителі-кшатрії відпо-відали тим же. Посилення впливу буддистів послабило позиції кшатріїв. Багато з них покинули військову службу, перетворились на ремісників і крамарів.

Третя варна – вайшї, “створені із стегон бога”, – займалися землеробством, скотарством, ремеслом, торгівлею, але користувалися покровительством правителів. З представників цієї варни формувалось ополчення, вони сплачували основну масу податків. Тільки окремі вайшї були багаті, посідали високе становище в суспільстві.

Четверта варна – шудри, “створені із ступнів бога”. Вони не проходили обряду посвячення. Їхнім головним обов’язком було служіння “двічі народженим”. Шудра повинен був харчуватися зі столу господаря, носити його недоношений одяг.

16. процес перетворення варн на касту у Стародавній Індії.

Особливості суспільного ладу У Стародавній Індії задовго до приходу аріїв склалася високорозвинена цивілізація. Ранньокласове суспільство існувало в Індії ще в III тис. до н.е. і було ровесником цивілізації Стародавніх Єгипту і Шумеру. Новий період в історії Стародавньої Індії пов’язаний із вторгненням на її територію стародавньоіранських племен і аріїв – племен білої раси. За зовнішнім виглядом, мовою, етикою поведінки вони різко відрізнялись від корінних жителів. Арії займалися скотарством. Рівень їх військової та жрецької організації був вищим, ніж у дравідів. Місцеві правителі зазнали від аріїв ряд поразок. Процес розселення аріїв територією Індії зайняв не одне століття. З часом арії сприйняли культуру корінних жителів, стали землеробами. Родова община переросла в сусідську. Становище людини в суспільстві визначалося її майновим станом. Як пережиток зберігалася кровна помста. Основу соціальної структури Стародавньої Індії становила община.

Община була самокерованою одиницею. До неї входили касты, що об'єднували представників однієї професії, і кули – сімейні общины родичів. Були сангхи, що об'єднували ремісників і крамарів з різних каст. На чолі цих груп стояв виборний староста. Специфіка суспільного ладу Стародавньої Індії полягала в розподілі людей за варнами – замкненими групами. Рух народів, етнічна строкатість, часта зміна держав-гегемонів змушували панівний прошарок підтримувати стану солідарності. Процес розселення аріїв по території Індії зайняв не одне століття. Про походження варн існує багато версій. Більшість учених пов'язує їх виникнення з брахманською релігією. Верхівка аріїв з часом привласнила собі виняткове право на релігійну, політичну та військову діяльність.

Професія, посада, величина одержаної спадщини, процент за договором про позичку і навіть міра покарання індуса визначалася належністю до варни (ст. 87 – 91; 142; 267 – 268; 270; 279). Від цього залежало навіть ім'я, яке йому давали з народженням, одяг, який він мав носити, порядок вживання їжі. Перехід з однієї варни до іншої в принципі був неможливим. До вищих варнів належали “двічі народжені” – брахмани, кшатрії, вайшї. Вони могли вивчати тексти релігійних творів, знати їх розпорядження і ритуали. Пізніше з'явилася пригнічена варна – шудри, “раз народжені”. Існування варн пізніше було закріплено у пам'ятці права Стародавньої Індії – Законах Ману.

Перша варна – найпривілейованіша – брахмани. Вони ніби виникли з вуст – “найчистішої” частини тіла Брахми. У давніх джерелах брахман постає мало не божеством у людській подобі. Лише він міг визнавати волю богів, вивчати священні тексти, здійснювати жертвопринесення, обряд коронації правителя. Брахмани звільнялися від повинностей, навіть цар не міг розпоряджатися їхньою власністю. “Якщо раджа не слухатиме порад брахмана, – записано в законах Ману, – то може загинути, як корова в трясовині”. Вбивство брахмана вважалося найтяжчим злочином. Належність до варни брахманів вважалася спадковим привілеєм, хоча були поодинокі випадки переходу їх в інші варни. Право закріплювало привілеї “благородних” станів. Брахман, як і

інші “двічі народжені”, досягнувши 8 років, проходив обряд посвячення в “двічі народжені”.

Етика зобов’язувала брахмана показувати приклад у виконанні релігійних обрядів, уміти уважно слухати інших, говорити правду або мовчати, дотримуватися законів гостинності. Йому категорично заборонялося вбивати всіх, хто ходить, літає, повзе. Тому правовірні брахмани не могли займатися навіть землеробством, “адже дерево із залізним наконечником ранило землю (й істоти), що живуть в землі”. Брахмани звільнялися від податків, повинностей і тілесних покарань (гл. VII ст. 133). Правителі залучали брахманів до розгляду судових справ, виконання різноманітних державних доручень, не пов’язаних з військовою справою. Використовуючи свій вплив, священнослужителі обмежували владу правителя. За Законами Ману, цар повинен був слухати їхні поради з самого ранку до приходу інших міністрів та радників.. Вихідці з брахманів були царями, воєначальниками, перебували в царському суді.

Правителі із кшатріїв звичайно не мирилися з брахманами, між ними точилась боротьба за вплив і владу. У поселеннях серед простого люду брахмани жили скромніше, годувалися за рахунок пророкування, відведення несприятливих наслідків від тих, хто не дотримувався ритуалів.

Друга варна – кшатрії (раджанья), “створені з рук бога”. Вони становили основну частину верхівки чиновників: правителів, воєначальників, раджів. В їх руках була реальна влада – військова і матеріальна могутність. Майже всі царі були вихідцями із кшатріїв. Релігія зобов’язувала до співробітництва брахманів і кшатріїв (гл. IX ст. 323).

Царі – прибічники брахманів – переслідували кшатріїв. Доходило до кривавих міжусобиць. Правителі-кшатрії відповідали тим же. Посилення впливу буддистів послабило позиції кшатріїв. **Багато з них покинули військову службу, перетворились на ремісників і крамарів.**

Третя варна – вайшї, “створені із стегон бога”, – займалися землеробством, скотарством, ремеслом, торгівлею, але

користувалися покровительством правителів. З представників цієї варни формувалось ополчення, вони сплачували основну масу податків. Тільки окремі вайшії були багаті, посідали високе становище в суспільстві.

Четверта варна – шудри, “створені із ступнів бога”. Вони не проходили обряду посвячення. Їхнім головним обов’язком було служіння “двічі народженим”. Шудра повинен був харчуватися зі столу господаря, носити його недоношений одяг. Він не міг вивчати веди. Брахман за вбивство шудри ніс таке ж покарання, як за вбивство kota або собаки. Шудри становили основну масу найманих людей, слуг, ремісників. Шудрі не можна було мати багатство, оскільки це могло “утискувати брахманів”. За образу брахмана шудрі могли відрізати язика (гл. VIII ст. 270). Таким чином, належність людини до певної варни не заважала їй обирати професію, досягти певної посади. Однак закон категорично забороняв переходити з одної варни в іншу, вважав це великим гріхопадінням.

З часом між вайшїв і шудр виникли поділи на касти за професійними ознаками: ковалі, гончарі, цирульники, прибиральники нечистот. Були “чисті” і “нечисті” касти. Остаточно касти сформувалися в епоху раннього середньовіччя. У найбезправнішому становищі перебували знедолені, недоторкані – чандали і парії. Люди цієї касти вважалися покидьками суспільства і виконували найбрудніші, принизливі роботи. Вони жили за межею поселення чи міста. До їх обов’язків входило перенесення і кремація трупів, страчення засуджених злочинців. Їм належало носити одяг покійників, їсти з розбитого посуду. До розряду недоторканих належали чужинські воїни – варвари. Стародавня Індія знала інститут рабства. Його джерелом були війни, захоплення полонених. У рабів перетворювали злочинців, існувало боргове рабство, самозаклад боржника. Закони Ману офіційно обмежували правоспроможність раба. Невільник не мав власності, договір, укладений рабом, вважався недійсним, діти рабині вважалися власністю її господаря. Закони Стародавньої Індії захищали рабів переважно від свавілля їхніх господарів, їх не можна було вбивати, виганяти у літньому віці, утримувати в голодному стані. Раба за про-ступки могли бити

мотузкою або бамбуком і лише по “задній частині тіла”, але ніяк не по “благородній”, інакше той, хто б’є, здійснить такий же гріх, як і зlodій (Закони Ману). Рабство в Стародавній Індії не було основою економічного життя. Тут не було ринку невільників. Раби експлуатувалися, але основним працездатним населенням були общинники-вайшї та представники інших каст, у яких перебували вільні люди.

17. Державний лад Стародавньої Індії та становище індійських царів в імперії Маур’їв.

Державний устрій, суд, збройні сили Магадхо – маурійська епоха – характеризується посиленням монархічної влади і падінням ролі інститутів племінного управління.

Основою держави вважався цар, який ще при житті призначав одного зі своїх синів спадкоємцем престолу. Цар стояв на чолі державного апарату і мав законодавчу владу, едикти видавались від його імені і за його повелінням. Цар сам призначав вищих державних чиновників, був верховним суддею. Велику роль при дворі відігравав царський жрець, що належав до впливого брохманського роду. Велику роль в управлінні державою відігравала рада царських сановників – парншад. Вона існувала і раніше, але в епоху Маур’їв набула функції політичної ради. Рада займалася перевіркою всієї системи управління і виконанням наказів царя. Парншад як політичний орган складався із військової і жрецької знаті, яка намагалась зберегти свої привілеї та обмежити абсолютну владу правителя. У ранні періоди парншад був більш ширшим за складом і більш демократичним за характером органом влади, що мав значний вплив на раджу і його політику. Поступово кількісний склад паришаду зменшується, він аристократизується, його роль усе більше зводиться до виконання дорадчих функцій при царі. Але навіть в епоху Маур’їв, коли царська влада особливо посилилась, паришад зберігав значний вплив, і маурійські правителі не могли не рахуватися з ним. Подібні перетворення переживає і сабха – в минулому широкі за складом збори знаті і представників народу, що виконували дуже важливі політичні функції. В епоху Маур’їв склад сабхи стає значно вужчим, і вона

також набуває вигляд царської ради – раджа-сабхи. Але порівняно з паришадом, раджа-сабха була більш представницьким органом.

В Індії в **III-II** тисячоліттях до н.е. в долині Інду виникає і розвивається культура **Харанни** - самобутня цивілізація, яка вже знала державну владу. Однак у середині **II** тисячоліття до н.е. ця культура зникає, і в **XIII-XII** століттях до н.е. починається новий етап в історії Індії, який був пов'язаний з проникненням на її територію племен аріїв.

Процеси класового розшарування, що відбувалися в цей час у аріїв, обумовили виникнення в середині **I** тисячоліття до н.е. ряду невеликих держав у долині Гангу. З утворенням **332** року до н.е. **імперії Маурій** було досягнуте політичне об'єднання країни.

17. сімейне право за Законами Ману в Стародавній Індії.

Шлюбно-сімейне право. Закони Індії мали детальні норми про сім'ю і шлюб. З одного боку, в Законах Ману жінка-мати посідала високе становище. У деяких статтях вона ставиться вище, ніж учитель (гуру) і батько. Вона – хранителька домівки, уособлення богині землі. Необхідно шанувати свою матір, їй не можна завдавати шкоди, сваритися з нею під загрозою штрафу і не можна залишати в безпорадному стані. Ці статті – релікти матриархату. З іншого – розвиток класового суспільства, приватної власності погіршував становище жінки. “У дитинстві їй належало бути під владою батька, в молодості – чоловіка, а після його смерті – під владою синів”(гл. IX, ст. 3). Жінка не могла користуватись власністю самостійно. Норми законів детально розписували життєвий шлях жінки. Шлюб вважався релігійним і моральним обов'язком людей, його мета – виконання релігійного обов'язку, дітонародження, продовження роду і, нарешті, сексуальна насолода. Шлюбний вік для чоловіків – не менше 20 років, для дівчат – 12 і навіть 8 років. У ідеальному шлюбі вік нареченої повинен відповідати третині віку нареченого. Вибір нареченого чи нареченої залежав від волі батьків, враховувалось становище молодих у варнах і кастах.

Шлюб передували заручини, до офіційного обряду одруження майбутнє подружжя жило кожний у своїх батьків і часто взагалі не бачили одне одного. Після обряду сватання молоді прямували в дім нареченого, де здійснювалося жертвоприношення домівці. З настанням вечора вони повинні були звернути свої погляди на Полярну зірку – символ вірності. Протягом перших трьох (чи навіть десятих) ночей ідеальна подружня пара була зобов'язана зберігати невинність. На четверту ніч чоловік здійснював обряд, сприятливий зачаттю, і шлюб вважався таким, що набув сили. Закони встановлювали одношлюбність. Дружині заборонялося залишати свого чоловіка і дітей. Навіть злий, розпусний, позбавлений благородства чоловік повинен був шануватися дружиною.

Ставлення до жінки за вимогою норм етики і законів – двоєке. Вона була водночас і богинею, і рабинею, святою і грішницею. Закони Стародавньої Індії, здебільшого, фіксують статус жінки, навіть заміжньої, як неповноправного суб'єкта права, на якому лежать лише обов'язки перед чоловіком. Чоловіку дозволялось привести в дім другу дружину, якщо перша мала злостивий норов, була марнотратною, тяжко хворою, скандальною, схильною до пияцтва (гл. IX ст. 80). Дружині було дозволено зрадити чоловіка лише в одному випадку: якщо він відлучався в далекі краї і не залишав їй засобів для існування, "адже навіть добродійна дружина, яка мучилася через нестачу засобів до існування, може згрішити". Жінка не могла вдруге вийти заміж. Після смерті чоловіка вдова могла стати дружиною брата чоловіка і вести аскетичне життя: харчуватися один раз на день корінням, плодами, квітами. Їй не дозволялось їсти м'ясо, сіль, носити прикраси, яскравий одяг. Зважаючи на це, вдови часто добровільно схо-дили на похоронне багаття свого чоловіка, здійснюючи обряд "саті" (самоспалення). Особливе місце в суспільстві посідали жінки-служительки храму. В індуїстських храмах були спеціально навчені "жриці кохання", танцівниці – дівадасі, що віддавалися брахманам-жерцям, які платили за це гроші храму. Така діяльність була професійною, навіть спадковою, у ній не було нічого ганебного, адже вона

мотивувалася релігійними міркуваннями і регулювалася звичаями та традиціями.

18. сімейне право за Законами Ману в Стародавній Індії.

Шлюбно-сімейне право. Закони Індії мали детальні норми про сім'ю і шлюб. З одного боку, в Законах Ману жінка-мати посідала високе становище. У деяких статтях вона ставиться вище, ніж учитель (гуру) і батько. Вона – хранителька домівки, уособлення богині землі. Необхідно шанувати свою матір, їй не можна завдавати шкоди, сваритися з нею під загрозою штрафу і не можна залишати в безпорадному стані. Ці статті – релікти матриархату. З іншого – розвиток класового суспільства, приватної власності погіршував становище жінки. “У дитинстві їй належало бути під владою батька, в молодості – чоловіка, а після його смерті – під владою синів”(гл. IX, ст. 3). Жінка не могла користуватись власністю самотійно.

Норми законів детально розписували життєвий шлях жінки. Шлюб вважався релігійним і моральним обов'язком людей, його мета – виконання релігійного обов'язку, дітонародження, продовження роду і, нарешті, сексуальна насолода. Шлюбний вік для чоловіків – не менше 20 років, для дівчат – 12 і навіть 8 років. У ідеальному шлюбі вік нареченої повинен відповідати третині віку нареченого. Вибір нареченого чи нареченої залежав від волі батьків, враховувалось становище молодих у варнах і кастах. Шлюб передували заручини, до офіційного обряду одруження майбутнє подружжя жило кожний у своїх батьків і часто взагалі не бачили одне одного. Після обряду сватання молоді прямували в дім нареченого, де здійснювалось жертвоприношення домівці. З настанням вечора вони повинні були звернути свої погляди на Полярну зірку – символ вірності. Протягом перших трьох (чи навіть десятих) ночей ідеальна подружня пара була зобов'язана зберігати невинність. На четверту ніч чоловік здійснював обряд, сприятливий зачаттю, і шлюб вважався таким, що набув сили. Закони встановлювали одношлюбність. Дружині заборонялося залишати свого чоловіка і дітей. Навіть злий, розпусний,

позбавлений благородства чоловік повинен був шануватися дружиною.

Ставлення до жінки за вимогою норм етики і законів – двоєке. Вона була водночас і богинею, і рабинею, святою і грішницею. Закони Стародавньої Індії, здебільшого, фіксують статус жінки, навіть заміжньої, як неповноправного суб'єкта права, на якому лежать лише обов'язки перед чоловіком. Чоловіку дозволялось привести в дім другу дружину, якщо перша мала злостивий норов, була марнотратною, тяжко хворою, скандальною, схильною до пияцтва (гл. IX ст. 80). Дружині було дозволено зрадити чоловіка лише в одному випадку: якщо він відлучався в далекі краї і не залишав їй засобів для існування, “адже навіть добродійна дружина, яка мучилася через нестачу засобів до існування, може згрішити”. Жінка не могла вдруге вийти заміж. Після смерті чоловіка вдова могла стати дружиною брата чоловіка і вести аскетичне життя: харчуватися один раз на день корінням, плодами, квітами. Їй не дозволялось їсти м'ясо, сіль, носити прикраси, яскравий одяг. Зважаючи на це, вдови часто добровільно схо-дили на похоронне багаття свого чоловіка, здійснюючи обряд “саті” (самоспалення). Особливе місце в суспільстві посідали жінки-служительки храму. В індуїстських храмах були спеціально навчені “жриці кохання”, танцівниці – дівадасі, що віддавалися брахманам-жерцям, які платили за це гроші храму. Така діяльність була професійною, навіть спадковою, у ній не було нічого ганебного, адже вона мотивувалася релігійними міркуваннями і регулювалася звичаями та традиціями.

19. Джерела розлучення за Законами Ману.

Сімейно-шлюбні відносини.

Характерною для давньоіндійського суспільства патріархальна сім'я. Майно належить сім'ї, але розпоряджатися ним може лише чоловік. Жінка не має такого права, том що закони визначають її підвладною чоловікові: *в дитинстві* - під владою батька, *в молодості* - чоловіка, *після смерті чоловіка* - синів.

Закони Ману проголошують взаємну вірність, але чоловік може мати кілька дружин. За зраду закони карають тільки жінку -

це смертна кара. Розлучення для жінки не можливе навіть коли чоловік продав її іншому. Розлучення для чоловіка можливе тоді, коли жінка не народжує або народжує тільки мертвих дітей, або ж народжує тільки дівчаток, а негайно коли жінка була сварливою.

Чоловіку дозволялось привести в дім другу дружину, якщо перша мала злостивий норов, була марнотратною, тяжко хворою, скандальною, схильною до пияцтва (гл. IX ст. 80). Дружині було дозволено зрадити чоловіка лише в одному випадку: якщо він відлучався в далекі краї і не залишав їй засобів для існування, “адже навіть добродійна дружина, яка мучилася через нестачу засобів до існування, може згрішити”. Жінка не могла вдруге вийти заміж. Після смерті чоловіка вдова могла стати дружиною брата чоловіка і вести аскетичне життя: харчуватися один раз на день корінням, плодами, квітами. Їй не дозволялось їсти м’ясо, сіль, носити прикраси, яскравий одяг. Зважаючи на це, вдови часто добровільно сходили на похоронне багаття свого чоловіка, здійснюючи обряд “саті” (самоспалення).

20 - Іліада та Одиссея як джерело вивчення правового становища соціальних верств грецького

Історичною канвою в обох поемах служить Троянська війна. Хоча, “Іліада” та “Одіссея” твори, насамперед, поетичні, де минуле й вигадка сплітаються в одну епопею, цінність їх полягає в тому, що в них можна простежити еволюцію грецького суспільства від первіснообщинного ладу до рабовласницького поліса.

Згідно з творами Гомера, вища влада в громаді належала всьому народові (demos), тобто вільне населення Греції, що володіло цивільними правами. Місце, де відбувалися збори, як правило на торговельній площі, називалося **агора (agora)**. Цар у всіх важливих питаннях радився з народом і родовими старійшинами – главами родин, які становили раду старійшин (advice of elders, or bullae).

Однак, під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, первіснообщинний лад розкладався. Розвиток продуктивних сил спричиняв подальший поділ праці та виділення воєнної аристократії. Соціальний лад гомерівської Греції мав такий вигляд: грецькі племена ділилися на роди, з родів склалися фратрії, із фратрій склалися філи, тобто племена, племена об’єднувалися в окремі народності. Давньогрецькі філи були військово-культовими

об'єднаннями, з яких групувалися роди. Кожна філа мала певну територію, на якій стояв жертвник на честь богів і відбувалися збори її членів. На чолі філи стояв цар – філобасилей – жрець і вождь в одній особі. Спочатку басилеї були виборними й визначними членами громади, що служили спільним інтересам, за що одержували з общинної землі найбільший наділ і посідали перше місце у громаді. Поступово будинки басилеїв наповнюються багатством й достатком, перетворюючись на палаци, навколо яких виростають сади й виноградники.

Суспільству гомерівської доби вже відоме рабство. Його поява свідчить про розкладання родового ладу, утворення приватної власності й держави. Рабство у своєму розвитку проходило два етапи, період патріархального або домашнього рабства й рабства в класичній формі. Середину між патріархальним і класичним рабством займає рабство народів древніх східних монархій, яким, можливо, було рабство на Криті й у Міkenax. У гомерівській Греції існувало домашнє рабство.

З ускладненням завдань керівництва країною та збільшенням багатства аристократії, цар поступово втрачає провідну роль у суспільстві, хоча за ним продовжує залишатися посада верховного жерця, а до VIII ст. у більшості грецьких громад вона зникає. У процесі утворення класів і посиленні ролі аристократії складається держава, яка повинна закріпити нові соціально-економічні відносини й забезпечити панування аристократії над масою вільних і напіввільних людей та рабів. Поява держави ознаменувала найважливіший етап у розвитку грецького суспільства. Воно прискорило розкладання родового ладу й сприяло становленню класового суспільства.

21. Період військової демократії в Афінах.

Перші державні утворення на території Греції з'явилися у II тис. до н.е. Раніше класове суспільство і держава склались на Криті і в південній частині Балканської Греції. З XII ст. до н.е. на південь з півночі Греції стали проникати племена дорійців, що знаходились на рівні первіснообщинного ладу. У результаті цього на всій території Греції знову встановлюються первіснообщинні відносини, після розкладу яких в історії Греції розпочинається

новий етап: формування і розквіт полісів, рабовласницьких відносин класичного типу.

Полісний етап історії Стародавньої Греції поділяється на три періоди:

1. Гомерівський період (XI–IX ст. до н.е.) – характеризується пануванням родоплемінних відносин, які починають розпадатись на кінець даного періоду.

2. Архаїчний період (VIII – VI ст. до н.е.) – відбувається формування класового суспільства і держави у формі полісів.

3. Класичний період (V – IV ст. до н.е.) – характеризується розквітом стародавньогрецького рабовласницького суспільства, полісного ладу.

Гомерівська Греція описана відомим поетом в “Іліаді” та “Одіссеї”. Населення проживало сільськими общинами, що займали невелику територію і були майже ізольовані від сусідських общин. Політичним та економічним центром общини було поселення, що називалось містом. Основну масу населення міста складали землероби, скотарі, а також не чисельні ремісники і торгівці.

Земля була не племінною власністю і надавалась членам роду в користування за умови періодичного перерозподілу. Але вже в той час наділи багатих відрізнялись розмірами та якістю, а базилевси отримували, крім того, особливий наділ – “теменос”.

У гомерівський період держави ще не було. Це був період військової демократії. Управління суспільством здійснювалось за допомогою наступних органів. Постійно діючим органом влади була рада старійшин (буле). Вона формувалась не стільки за віковими ознаками, скільки за знатністю і багатством. Первісна демократія ще зберігалась, тому народні збори відігравали в суспільній організації значну роль. Очолював усю організацію базилевс, який виконував функції воєначальника, верховного судді і верховного жерця. Він фактично діяв разом з представниками родоплемінної знаті. Посада була виборною, але при її заміщенні стали віддавати перевагу сину померлого базилевса, і, таким чином, посада закріплювалась спадково в одній сім’ї.

Таким чином, гомерівська Греція була країною, роздробленою на багато самостійних округів, з яких пізніше виросли перші міста-держави або поліси.

На рубежі IX – VIII ст. до н.е. в історичному розвитку Стародавньої Греції відбулися законні зміни : родовий лад перетворюється на рабовласницький. Йде процес розвитку приватної власності. Багато простих землеробів позбавляються своїх ділянок, які зосереджуються в руках родової знаті. Формується велике землеволодіння. Розвиток ремісничого виробництва і торгівлі ще більш прискорював процеси соціально-правової нерівності. Стародавні форми об'єднання родів – філи і фратрії – ще деякий час продовжують зберігати своє значення, але скоро поступаються місцем новим формам поділу, що базувались на майнових і територіальних ознаках. Так, на базі родових і сільських общин виникли нові соціально-політичні організації, що одержали назву полісів.

В історії Стародавньої Греції важливу роль відіграли два поліси: Афіни і Спарта.

Державний лад Афін став прикладом рабовласницької демократії, це той час, коли еталоном олігархії стала політична організація Спарти.

22. Реформи Тесея в Афінах.

Виникнення Афінської держави легенда пов'язує з іменем грецького героя Тесея.

Серед заходів ,здійснених Тезеєм, що сприяли виникненню держави, першим було об'єднання трьох племен з центром в Афінах. Для керівництва загальними справами но-вого об'єднання була створена Рада, до якої перейшла частина справ, що раніше знаходились у віданні окремих племен.

Подальші перетворення виразились в оформленні відокремлених соціальних груп. Родова знать, що остаточно закріпила за собою привілеї, створила особливу групу евгатридів, яким було надано виняткове право на заміщення посад. Більшу частину населення складали геомори (землероби), виділялась група ремісників (деміургів).

Наступним кроком до утворення держави було знищення влади базилевса в її минулому значенні і введення нової посади

архонта. Спочатку архонти вибирались довічно, потім – на 10 років, а з 683 р. до н.е. щороку обирались 9 архонтів. Один з них – перший архонт-еponім, іменем якого називався рік, очолював колегію, мав повноваження щодо нагляду за внутрішнім управлінням і судові повноваження щодо сімейних справ. Базилевс, який став другим архонтом, виконував жрецькі функції, а також суд у релігійних справах. Третій архонт – полемарх – здійснював командування військом і відав зовнішніми справами. Інші шість архонтів – фес-мофети – були охоронцями законів та очолювали розгляд судових справ.

Діяльність архонтів контролювалася ареопагом, який у VIII ст. до н.е. замінив Раду старійшин. В ареопазі засідали діючі і відставні архонти, які приймали рішення з військових, жрецьких і судових справ.

Процеси класоутворення та формування держави в Афінах проходили синхронно. Одночасно з виділенням із знаті осіб, які здійснювали функції публічної влади, почалося руйнування основ родового поділу громадян. Уся Аттика була розбита на територіальні округи (наукрії). Громадяни кожної наукрії були зобов'язані спорядити корабель з екіпажем і виставити двох вершників у повному військовому спорядженні. На чолі наукрії стояв притан. Отже, з'явився поділ населення за територіальною ознакою, а також виник новий орган влади (ареопаг), що не був пов'язаний із родоплемінною організацією. У 621 р. до н. е. в Афінах з'являється писане право. Це були закони Драконта. Таким чином, Афіни були найбільш класичною формою: тут держава виникає безпосередньо і переважно із класових протиріч, які розвинулись у середині родового суспільства.

23. Реформи Солона в Афінах. Плутарх про реформи Солона.

Наприкінці VII ст. до н.е. протистояння демоса та аристократії стало жорстоким. Воно супроводжувалось загостренням боротьби між верхівками філ і фратрій. Розвиток товарно-грошових відносин дестабілізував політичну ситуацію в полісі. Маса селян опинилась у борговій кабалі в євпатридів, багато з них були продані в рабство за межі Аттики. Зросла

кількість фетів – особисто вільних, але незаможних громадян. Маючи владу в ареопазі, опираючись на підтримку верхівки філ та фратрій, євпатриди пробували ліквідувати залишки родової демократії. Існування поліса як єдиного організму було в небезпеці.

Проникливий і далекоглядний політик Солон (VI ст. до н.е.) розумів необхідність відновлення єдності поліса, розколотого на ворогуючі угруповання.

У 594 р. до н.е. Солон було обрано архонтом. Спираючись на народні збори, він провів ряд важливих реформ: боргова кабала скасовувалась; продані в рабство афіняни підлягали викупу і могли повернутися додому. Надалі афінянські громадяни за борги не могли перетворюватись в рабів. Проте власність заможних осіб залишалась недоторканою. “Солон, – пише Плутарх, – розчарував заможних тим, що ліквідував боргові зобов’язання, а бідних тим, що не провів переділ землі, як вони сподівались, і не зрівняв усіх за способом життя”. Проте реформи Солон запобігли соціальному вибуху в Афінах.

До політичних реформ Солон належить проголошення усіх громадян рівними перед законом, тобто політичної рівності, в основу якої було покладено майновий ценз. Усі громадяни Афін були поділені на 4 розряди залежно від прибутку з землі. Перший розряд становили ті, хто мав прибуток не менше 500 медимнів зерна, масла чи вина (1 медимн – 41–52 літри). Ці громадяни називались пентакосимедимнами. До другого розряду належали ті, хто мав прибуток у 300 медимнів. В ополченні вони були вершниками і повинні були за свій рахунок придбати спорядження. Громадяни третього розряду мали прибуток не менше 200 медимнів, їх звали зевгитами. Це був найчисельніший прошарок афінських громадян. Усі інші були зараховані до четвертого, останнього розряду. Їх звали фетами.

Отже, в основу поділу суспільства замість родової ознаки було покладено майнову. Майнове становище визначало й місце громадянина в ополченні. З представників перших двох станів формувалася кіннота, третього – важко озброєна піхота, із фетів – підрозділи легко озброєної піхоти чи допоміжних загонів.

Воєначальниками та архотами могли бути лише ті, хто належав до перших двох розрядів.

Солон запровадив раду чотирьохсот (буле) – 100 чоловік від кожної філи. Створення і розширення прав народних зборів (екклесії), що стали головним законодавчим і контролюючим органом Афін, значною мірою сприяло демократизації суспільного і політичного ладу. Збори і рада відтіснили на другий план ареопаг та колегію архонтів. Був створений суд присяжних – геліея, до якого входили громадяни всіх чотирьох розрядів у кількості 6 тисяч чоловік.

Велика кількість членів суду присяжних свідчить про демократичні прагнення Солома, бажання забезпечити участь простих людей у діяльності органів влади.

Солон анулював надто жорстокі Закони Драконта, за виключенням деяких постанов про вбивство; ввів свободу заповітів; усі види майна, у тому числі і земельні ділянки, можна було продавати, заставляти, ділити між спадкоємцями. Була проведена уніфікація системи мір і ваги, здійснений перехід до стабільної грошової одиниці.

Реформи Солона в економічній галузі згладили гостроту суперечностей в афінському суспільстві, оскільки задовольняли і середні верстви населення. Солона вважають батьком афінської демократії. У проведенні реформ йому допомагав правник Епіменір.

Однак одразу усунути всі соціальні суперечності в афінській державі Солон не міг. Євпатриди були незадоволені послабленням своїх політичних позицій і хотіли реваншу. Селянам, колишнім боржникам, які повернулися до Аттики, не повернули їх земельні ділянки, і вони поповнили лави незадоволеного засиллям євпатридів демоса.

Плутарх про реформи Солона

Так як нерівність між бідними і заможними стала тоді, так би мовити, безмежною, держава перебувала у надзвичайно небезпечному стані. Увесь простий народ був боржником заможних: обробляли землю, віддаючи заможним шосту частку врожаю, ... інші брали у заможних у борг гроші під заклад тіла, їх лихварі мали право віддати в рабство, причому одні залишалися

рабами на батьківщині, інших продавали на чужину. Дехто змушений був продавати навіть власних дітей (ніякий закон не забороняв цього) і втікати з батьківщини через жорстокість лихварів. Проте величезна більшість, і до того ж люди великої фізичної сили, збирались і умовляли один одного не залишатися байдужими глядачами, а обрати собі вожаком надійну людину і звільнити боржників, які пропустили строк плати, а землю переділити і повністю змінити державний лад.

Тоді найрозсудливіші люди в Афінах, бачачи, що Солон, мабуть, єдина людина, за якою немає ніякої вини, яка не є спілником заможних у їх злочинах і у той же час не пригнічена злиднями, як бідні, стали просити його взяти до своїх рук державні справи і ліквідувати протиріччя. Між іншим, Фаній Лесьбоський (письменник IV—III ст. до н.е.) розповідає, що сам Солон для врятування вітчизни вдався до обману обох сторін: бідним він таємно обіцяв розподіл землі, а людям заможним — забезпечення боргових зобов'язань.

... Його обрали архонтом, одночасно і посередником, і законодавцем. Усі прийняли його із задоволенням: заможні — як людину заможну, а бідні — як чесну...

Першим актом його державної діяльності був закон, у відповідності з яким існуючі борги були скасовані і у майбутньому заборонялось давати гроші у борг «під заклад тіла»...

Солон не догодив ні тій, ні іншій стороні: заможних він розгнівив тим, що знищив боргові зобов'язання, а бідних — ще більше тим, що не здійснив переділу землі, на який вони сподівались...

...Бажаючи залишити усі вищі посади за заможними, як було раніше, а до решти посад, до яких раніше простий люд не допускався, допустити і його, Солон увів оцінку майна громадян. Так, тих, хто виробив у сукупності п'ятсот мір продуктів, як сухих, так і рідинних, він поставив першими і назвав їх «пентакосіомедимнами» (п'ятсотмірниками), другими поставив тих, хто міг утримувати коня або виробляти триста мір: цих називали «вершниками»; «зевгитами» (зев-гит, той, хто володіє парєю волів, коней) були названі люди третього цензу, у яких було двісті мір тих і інших продуктів, разом взятих. Всі решта

називалися «фетами», їм він не дозволив займати якусь посаду; вони брали участь в управлінні лише через участь у народних зборах і могли бути суддями. Останнє здавалось спочатку незначним правом, але опісля стало у достатній мірі важливим, тому що більшість важливих справ потрапляли до суддів. Більш того, на рішення по тих справах, які Солон передав посадовим особам, він дозволив також апелювати до суду.

Солон створив раду Ареопага із архонтів, які щорічно мінялися; він сам був його членом як колишній архонт. Але бачачи у народі нахабні задуми і зверхність, народжені знищенням боргів, він створив другу раду, обравши до неї по сто осіб від кожної із чотирьох філ. їм він доручив заздальгідь, раніше народу, обговорювати справи і не дозволяти винесення жодної справи на народні збори без попереднього обговорення. А «верхній раді» (Ареопагу) він передав нагляд і охорону законів...

24. Реформи Клісфена в Афінах. Арістотель про реформи Клісфена.

З іменем Клісфена пов'язана подальша демократизація афінського політичного ладу. У 509 р. до н.е. він провів дер-жавні реформи, які призвели до остаточної ліквідації залишків родового ладу.

Свої реформи Клісфен розпочав з введення нового адміністративного поділу, побудованого на територіальному принципі. У результаті вся Аттика поділялась на три територіальні округи: місто Афіни з передмістям, внутрішня центральна полоса і берегова полоса. Кожний округ складався із 10 рівних частин (третій). Три третії, по одній із кожного округу, об'єднувались у філу, і, таким чином, було створено 10 територіальних філ.

Метою реформи було змішати населення, роз'єднати ро-ди і тим послабити силу євпатридів.

Рада чотирьохсот була замінена на раду п'ятисот (по 50 чоловік від кожної філи).

При Клісфені були також розширені ряди афінських громадян шляхом надання багатьом метекам громадянських прав. Була створена колегія десяти стратегів (по 1 від кожної філи).

Для того, щоб зберегти новий порядок від замахів на нього з боку ворогів, був введений остракізм (суд черепків). Остракізм

був формою таємного голосування, при якому ко-жен голосуючий писав на черепку ім'я людини, що здавалась йому небезпечною для існуючого ладу. Коли одне і теж ім'я повторювалось при підрахунку голосів 6 тис. разів, то ця осо-ба піддавалась вигнанню з Афін на 10 років без конфіскації майна.

Реформи Клісфена були більш послідовні, ніж реформи Солона, і завершили більш ніж столітній період гострої боротьби між родовою аристократією і демосом, що закінчилась пе-ремогою останнього. У результаті в Афінах склалась рабо-власницька держава у формі демократичної республіки.

Арістотель про реформи Клісфена

...Він (Клісфен) почав з того, що розподілив усіх громадян між десятима філами замість чотирьох. Він хотів змішати їх, щоб більша кількість людей одержала можливість брати участь у справах держави. Звідси й пішов вислів «не рахуватися філами» — відповідь тим, хто хоче дослідити походження. Потім він створив Раду п'ятисот замість чотирьохсот, по п'ятдесят від кожної філи, а до того було по сто. Розподілив він не на дванадцять філ тому, щоб цей поділ не співпадав з раніше існуючим поділом на тритії: власне у чотирьох фінах було дванадцять тритій, так що у цьому випадку не вдалося б змішати народ.

Окрім того, Клісфен поділив і країну по демах на тридцять часток: десять узяв із демів приміських, десять — із демів прибережної смуги, десять — із демів внутрішньої смуги. Найменувавши ці частки тритіями, у кожен філу він призначив за жеребом три тритії, так, щоб до складу кожної філи входили частини із усіх цих областей. Далі, він змусив вважатися демотами жителів кожного із демів, щоб люди не вирізняли нових громадян, називаючи їх по батькові, а щоб публічно називали за назвою демів. Ось чому афіняни і називають себе за назвою демів. Створив він і посаду демархів, які мають ті ж обов'язки, що й колишні навкрари, оскільки деми він створив замість навкрарій. Стосовно назв, то деяким із демів він дав їх за містечками, деяким — за іменем засновників, оскільки вже не всі деми були зв'язані з місцевостями.

...У результаті цих змін державний лад став більш демократичним, ніж солонівський. Це і зрозуміло: Закони Солона

знецінила тиранія, залишаючи їх без застосування; між тим, видаючи інші, нові закони, Клісфен мав на увазі інтереси народу. Разом з ними було видано і закон про ostracism.

Вперше на восьмому році після встановлення цього порядку, за архонта Гермокреонта, ввели для Ради п'ятисот присягу, яку проводять ще й тепер. Потім стали обирати по філах стратегів, по одному від кожної, керівником же усієї взагалі армії був полемарх.

25. реформи Ефіальта в Афінах. Платон про реформи Ефіальта.

У 462 р. до н.е. афінська демократія під керівництвом Ефіальта провела через народні збори закон про позбавлення ареопага всіх політичних функцій. Він був позбавлений права накладати вето на постанови народних зборів, передавши це право гелієї. Право контролю за посадовими особами і нагляд за виконанням законів перейшли до ради 500 і народних зборів, але головним чином до гелієї. Скоротилась судова компетенція ареопага: за ним залишилися лише релігійні справи і деякі кримінальні.

Платон про реформи Ефіальта. Політичні та судові реформи були спрямовані на обмеження прав ареопагу, який в той час займали провідне місце в афінській моделі управління полісом. Народні збори під керівництвом Ефіальта позбавили ареопаг права затверджувати чи ухвалювати вже прийняті закони. В ареопагу також відібрали право судити осіб, що вчинили службові злочини. Усі ці справи передано Раді п'ятисот і гелієї -- народному суду присяжних. В компетенції ареопагу залишилися лише функції про розгляд судових питань про вбивство звичайних людей та релігійні справи. За усі інші державні справи відповідальність несли гелієя. Під час голосування на народних зборах кожен афінський громадянин мав право заявити про незаконність даного законопроекту. Як тільки громадянин висловив свою незгоду, законопроект йшов на розгляд гелієї. На засіданні гелієї обвинувач мав довести, що законопроект не відповідає чинним законам або є шкідливим. Якщо суд погоджувався з обвинувачем, автора відхиленого законопроекту штрафували, а в деяких випадках могли навіть стратити. Якщо ж суд визнавав звинувачення безпідставним, штрафували обвинувача. Після такого процесу

важко було противникам афінської демократії, бо вона стала під захист народного суду. Однією з головних функцій ареопагу напередодні реформ було заслуховування звітів посадових осіб після закінчення термінів їх повноважень. Прагнучи усунути ґрунт для корупції, Ефіальт ускладнив систему звітів, але одночасно зробив її більш голосною, надавши демосу право безпосереднього контролю за діяльністю посадових осіб. Ефіальт змінив систему звітів посадових осіб. Тепер будь-який громадянин Афін міг після надання магістратом звіту звернутися зі скаргою, на який іде у відставку. Процедура, що виникла в результаті реформи, передбачала, що магістрати повинні надавати звіти протягом 30 днів після завершення їх повноважень 10 логістами, обраними з числа членів Ради п'ятисот. Логісти зобов'язані були перевірити звіт і передати його в народний суд (гелією) для ратифікації або з'ясування суперечок.

26. Публічні органи влади в Афінах.

За формою державного правління Стародавні Афіни були демократичною республікою. Державний апарат Афінської демократії складався із: народних зборів, ради п'ятисот, гелієї, колегії стратегів і колегії архонтів. Народні збори були головним і вирішальним органом. Право участі у народних зборах мали всі повноправні афінські чоловіки, що досягли 20 віку. Повноваження народних зборів були широкими і охоплювали всі найважливіші питання життя Афін. На народних зборах приймалися закони, вирішувались питання війни і миру, вибирались посадові особи. Головою народних зборів був голова пританів. Рада п'ятисот, не підміняла народних зборів, а була їх робочим органом. Члени Ради п'ятисот вибирались шляхом жеребкування з числа повноправних громадян, що досягли 30-літнього віку по 50 чоловік від кожної з 10 філ. Діяла як вищий адміністративний орган: розв'язувала питання благоустрою міста, його базарів, стану флоту, арсеналу, здійснювала контроль за діяльністю посадових осіб, готувала питання, що виносила на обговорення народних зборів. Рада проводила перевірку дев'яти архонтів і кандидатів у члени Ради на майбутній рік. Серед органів виконавчої влади в Афінах слід відмітити дві колегії: стратегів і архонтів.

Колегія стратегів вибиралась відкритим голосуванням із числа найбільш багатих і впливових громадян. Основні функції колегії стратегів - верховне керівництво і командування всіма військовими силами афінської держави.

За афінськими законами всі десять стратегів користувались однаковими правами і мали однакові обов'язки. У віданні колегії архонтів знаходились релігійні, сімейні і справи, що стосувались моралі. Геліея складалася з 6000 чоловік, щороку вибиралась шляхом жеребкування архонтами з числа повноправних громадян не молодших 30-ти років по 600 чоловік від кожної філи. Увесь склад суду був поділений на десять частин по 500 чоловік у кожній.

Суд був відкритим і гласним. З метою запобігання підкупу суддів лише в день слухання справи визначалося, яке саме відділення буде її розглядати.

27. Новий орган публічного управління Афін у 8 столітті до н.е - ареопаг.

Вищий судовий і урядовий контролюючий орган Стародавніх Афін. Спершу Ареопаг існував як рада знаті, згодом Ареопаг складався з службових осіб-архонтів, його довічних членів.

Особливо зросла роль Ареопагу в період перед реформою Солона. Назва походить від кам'янистого пагорбу Ареса, що знаходився недалеко від Парфенону і де проходили засідання архонтів. Ареопаг контролював дії службових осіб і всіх державних органів, застосовуючи право вето. здійснював нагляд за додержанням законів, культів і звичаїв, а також за вихованням, розглядав кримінальні справи.

В разі загрози держ безпечі Ареопаг ставав надзвичайним органом з усією повнотою влади. Ареопаг до середини V ст. до н. е. був одним з найважливіших органів державної влади, що контролював діяльність посадових осіб та народних зборів. Після реформи Ефіяльта (462 р. до н. е.) ареопаг втратив своє політичне значення і став органом майже виключно судовим, частково - релігійним. До його складу входили діючі архонти і усі колегії, які успішно пройшли докімасію. Члені колегії були озброєні пожиттєво, вони щорічно звітували про свою діяльність, їх можна було притягнути до відповідальності. Винних

засуджували, і вони втрачали свою посаду. Засідання ареопагу відбувалося на Ареєвому узгір'ї і були переважно закритими. Головував на засіданнях архонт-базилевс. Ареопаг доглядав священні місця, святині, стежив за громадянською мораллю, додержанням звичаїв.

Ареопаг розглядав справи про навмисне вбивство, поранення чи спричинення каліцтва при замаху на життя людини, про підпал і отруєння. Убивство громадянина ще вважали антирелігійним вчинком, що викликає гнів богів. Ареопаг за дорученням народних зборів міг розслідувати справи про антидержавні злочини. Після битви при Хіроней ареопагу було доручено судити усіх громадян, які не захищали батьківщину покинули її напризволяще, а також в час римського панування.

28. Перша спроба кодифікації Афінського права (закони Драконта).

Афінське право було найбільш розвинутою в Стародавній Греції системою рабовласницького права, що помітно вплинуло на правові системи інших полісів, особливо тих які входили до складу Афінського морського союзу. Найдавнішим джерелом права були звичаї. У 8-7ст. до н. е. в процесі становлення класового суспільства і держави багато старих звичаїв отримують нове тлумачення. З кін. 7 ст. до н. е. основним джерелом права стає законодавча діяльність верхових органів держави , хоча правові звичаї продовжують відігравати важливу роль. Законодавча діяльність пов'язується з іменем Драконта. Закони приписувані Драконту відносять до 621р до н. е. . До нас закони не дійшли, але за свідченнями вчених і оповідей давніх авторів відомо, що вони санкціонували низку правових звичаїв, встановлювали жорсткі покарання. Так смертною карою каралися не тільки за умисне вбивство а й крадіжка овочів, неробство. Характерним є те що кровна помста була заборонена. У Афінах, найзнаменитішому з еллінських міст, що стали зразком полісного пристрою, зведення писаних законів створене в 621 р. до Р. Х. архонтом Драконтом. По його імені ці закони дістали назву "драконтові", або "драконівські". Вираження "драконівські закони" стало прозивним для позначення край жорстокого законодавства. Дійсно, введені

Драконтом закони у край суворі і карали стратою за будь-яке посягання на чужу власність, будь то крадіжка овочів на ринку або привласнення земельної ділянки. Коли Драконта запитали, чому його закони такі нещадні, той відповів: "Я вважаю, що навіть за малий злочин той, що провинився заслуговує на смерть. Ну, а оскільки суворішого покарання немає, припало і за тяжчі призначити ту ж кару".

29. Суспільний та державний лад Спарти.

У Спарті склалося своєрідне класове рабовласницьке суспільство, яке зберегло суттєві пережитки первіснообщинних відносин. Панівний клас становили спартіати. Лише вони вважалися повноправними громадянами. Жили спартіати в умовах які нагадували своєрідний військовий табір. Їх повсякдення суворо регламентувалося, головним обов'язком вважався військовий, до якого дітей готували з 7 р. , виховували в них дисциплінованість, хоробрість, і беззаперечне виконання наказів, розвивали силу і витривалість, навчали воєнним навичкам. Навчання закінчувалося в 20 віці. З 20 до 60 р. спартіати несли військову службу. Майнове розшарування підривало єдність і рівність спартіатів. Оскільки земельні наділи спадкувалися старшими синами, то інші отримували лише погані наділи. Якщо таких не було вони переходили в розряд гіпомейонів і втрачали право на участь у народних зборах. Кількість гіпомейонів неухильно зростала, а кількість спартатів відповідно скорочувалась. Перієки мешканці периферійних гірських неродючих районів Спарти, вони були вільними , мали майнову правоздатність, але не користувалися політичними правами. На них поширювався військовий обов'язок. Ілоти-поневолені мешканці, були власністю держави. Вони віддавалися в розпорядження спартанців... Брили участь у війнах Спарти як легкоозброєні воїни. Державний устій рабовласницької Спарти сформувався в результаті перетворення військової демократії на державну організацію, яка зберігала деякі риси родоплеміної організації влади. За формою правління Спарта перетворилася на республіку, яка набула з часом аристократичного характеру. На чолі держави стояли 2 архаети. Влада архаетів , на відміну від влади родоплемінних вождів, стала спадковою. Рада старійшин(герусія)-орган влади, успадкований від родоплемінної

організації. До складу герусії входило 28 геронтів, які довічно обиралися народними зборами. , що досягли 60р. У народних зборах брали участь усі спартіати , які досягли 30 років. Їх скликання проводилося 1 раз на місяць. На зборах приймалися закони, обиралися посадові особи, вирішувалися питання війни і миру, тощо.

30. періодизація історії держави та права Стародавнього Риму.

Періодизація історії Стародавнього Риму ґрунтується на формах правління, які в свою чергу відображали соціально-політичну ситуацію: від царського правління на початку історії до імперії-доміната наприкінці.

- **Царський період** (754/753 — 510/509 р. до н. е.)
- **Республіка** (510/509 — 30/27 р. до н. е.)
 - Рання Римська Республіка (509—265 рр. до н. е.)
 - Пізня Римська Республіка (264-27 рр. до н. е.)
- **Імперія** (30/27 р. до н. е. — 476 р. н. е.)
 - Рання Римська Імперія. Принципат (27/30 р. до н. е. — 235 р. н. е.)
 - Криза III ст. (235—284 рр.)
 - Пізня Римська Імперія. Домінат (284—476 рр.)

Тисячолітня історія Риму поділяється на три періоди. Перший період – царський – з 754 р. до 509 р. до н.е. Протягом цього періоду відбувається формування суспільних класів і державного апарату. Другий період розпочинається з вигнання останнього римського царя Тарквінія Гордого і утвердження республіканського ладу (509 – 27 рр. до н.е.). Третій період – період імперії – 27 р. до н.е. – 476 р. н.е. Цей період, у свою чергу, поділяється на два етапи – приципат (27 р. до н.е. – 284 р. н.е.) і домінат (284 р. – 476 р.). Після падіння Західної Римської імперії у 476 р. ще тривалий час існувала Східна Римська імперія – Візантія, яка припинила своє існування після взяття Константинополя, столиці Візантії, турками-османами у 1453 р.

Процес розпаду родового ладу і зародження держави в Римі має багато подібного з аналогічним процесом в Афінах, що простежується в занепаді патріархальних органів, розвитку приватної власності, формуванні класів і політико-правової системи.

У VIII – VII ст. до н.е. середня частина Апеннінського півострова була заселена декількома громадами, які перебували між собою у союзі. Однією з них був Рим, у якому населення займалося тваринництвом і землеробством.

Родоплемінна структура Риму царської епохи представила тісно пов'язану єдність патріархальної сім'ї, роду, племені. Поступово сільська (сусідська) община витісняла кровнородову, але пережитки давніх звичаїв ще збереглися.

Усі общинники мали однакові права та обов'язки як громадяни, воїни і власники землі. Римляни ще в царський період, відчуваючи нестачу землі, вели постійні війни зі своїми сусідами з метою захоплення чужих територій. Вдалі походи збагачували родову знать, вождя, верхівку общини, що прискорювало розкладання родового ладу.

Корінні жителі Риму називали себе патриціями. Спочатку лише вони належали до повноправного населення – “римського народу”, що склався на основі союзу трьох племен (триб), які поділялися за родами і куріями (об'єднаннями родів). За легендою Ромул, один із засновників Риму, доручив патриціям відправляти управлінські та жрецькі обов'язки, плебеям (простолюдинам) – обробляти землю, утримувати худобу і займатися прибутковим ремеслом. Плебеї перебували поза римською родовою організацією. До кінця царського періоду римська община та її самоуправління мали всі ознаки військової демократії.

Голови родів складали раду старійшин або сенат, що з часом набув значення головної урядової влади. Сенат мав право попереднього обговорення всіх справ, сенат відав багатьма поточними справами з управління Римом.

Головою римської общини, її правителем і верховним воєначальником був рекс – цар. Це була виборна посада, підзвітна народу.

З давнього часу на території Риму жили і негромадяни – клієнти і

плебеї. До плебеїв належало або поневолене, або прибуле населення, а також безземельні вільні корінні жителі. Плебеї не допускалися до користування громадськими землями, були політично безправними. Вони не мали родоплемінної організації. За необхідності патриції залучали їх до військової служби як допоміжну силу, але їм діставалась мізерна частина здобичі. З метою залучення до патриціанської общини та отримання безпеки багато плебеїв були змушені ставати клієнтами. У царську, архаїчну епоху держави у римлян не було. Вважалося, що Римом править цар (рекс), сенат і народ. В органах общинного управління важливі функції виконували куріатні збори, що мали право вибирати магістрів, приймати закони, вирішувати питання про війну. До кінця царського періоду загострилася боротьба між царем, який прагнув набути більшої самостійності і незалежності, та сенатом, що бажав мати повну владу над ополченням, військом, обмежити військові повноваження царя.

31. періодизація історії Римського права

Оскільки формування та розвиток римського права як цілісної та єдиної правової системи відбувалися протягом тисячоліття, для систематизації матеріалу необхідним є виокремлення етапів (періодів) розвитку Римської держави та римського права. Тисячорічну історію Риму можна представити трьома періодами:

- царський (754—509 рр. до н. е.);
- республіканський (509—27 рр. до н. е.);
- період імперії (27 р. до н. е. — 476 р. н. е.).

Але періодизація римського права має певні нюанси. Існує кілька періодизацій розвитку римського права. Принципового значення щодо кваліфікації римського права ці відмінності у періодизації не мають, оскільки у різних випадках відзначають тільки загальні та умовні етапи історичних змін. Межі між періодами умовні, хоча в багатьох випадках визначаються з точністю до року, коли відбулася значна подія, з якою пов'язаний цілий комплекс змін у правовій системі. Якщо брати до уваги виникнення, зміну та становлення джерел римського права, то його розвиток можна поділити на п'ять основних періодів:

- найдавніший, **архаїчний** (753—367 рр. до н. е.);
- докласичний** (367—17 рр. до н. е.);
- класичний** (17 р. до н. е. — 284 р. н. е.);

Період імперії поділяється на: **принципат** (27 р. до н. е. — 193 р. н. е.) та **домінат** (284—476 рр. н. е.).

Архаїчний період характеризується як етап початкового формування римського права. У цей період відбувається становлення головних видів джерел римського права, перехід від звичаїв, звичаєвого права до державного законодавства та заснованої на ньому постійної судової практики. У 367 р. до н. є. була введена посада міського претора. З 242 р. до н. є. почали обирати претора переґринів. Завдання преторів полягало в наданні допомоги консулам, а за їх відсутності — у виконанні обов'язків останніх. Як і консул, претор міг скликати народні збори, засідання сенату, мав право голосувати у них. Поступово в їх руках зосереджувалася судова влада. Претор почав здійснювати правосуддя в Римі, до його функцій належало право проголошувати едикти в судових справах, що відіграло значну роль у розвитку римського приватного права. З введенням посади претора пов'язаний кінець архаїчного періоду. Важливими видами джерел права у цей період були: звичаї, правові звичаї, царські закони, закони.

Докласичний період. В цю епоху Римська Республіка досягає свого розвитку та підходить до занепаду, здійснюється закріплення всіх інститутів римської державності та судової системи. Поряд із загальнонародним державним законодавством важливу роль почала відігравати судова та преторська (магістратська влада) правотворчість.

Докласичний період — час становлення нових форм та угод правової науки. Кінець докласичного періоду пов'язують з прийняттям Августом Октавіаном законів про здійснення правосуддя (17 р. до н. є.). Джерелами права в цей період є постанови народних зборів, едикти преторів.

Класичний період. В умовах розпаду республіканських установ та затвердження у 284 р. н. є. доміную здійснюється формування принципів публічного права як права, яке виражає суверенітет римського народу. В основі класичного римського права лежать вчення про природне право та принципи справедливості і гуманізму. До цього періоду відносять розквіт римської юридичної науки та судової юриспруденції. В кінці класичного періоду римське право досягає найвищого ступеня розробки та досконалості. Інститути права класичної епохи набули логічно та юридично закінченого вигляду і системи, стають зразком для приватного права взагалі. Джерела права в цей період — постанови сенату та діяльність юристів.

Післякласичний період. З часів доміную здійснюється спрощення та уніфікація різних класичних правопорядків. Правотворча діяльність повністю зосередилася в руках імператора як єдиного і необмеженого законодавця. Розвиток імператорського законодавства та його переважне значення змінює коло джерел права. Постанови імператора дістали назву конституцій.

Юстиніанівський період. Завдяки правовій політиці імператора Юстиніана та виконаній при ньому кодифікації всього римського права для правової культури були збережені неоціненні тексти римських класичних юристів та імператорських конституцій.

32. правове становище людини у Стародавньому Римі (три статуси).

Правове становище різних категорій населення Риму

Римські громадяни. Згідно з головним принципом древньоримського права, тільки римський громадянин - *civis Romanus* - користувався захистом права. Тому тільки *civis Romanus* міг бути членом римського суспільства і суб'єктом прав. Правовим захистом користувалася лише та особа, яка була римським громадянином. Ось чому стан громадянства для римських юристів був неодмінною умовою повної цивільної правоздатності.

Статус римського громадянина набували діти, народжені від шлюбу римських громадян. Дитина народжена поза шлюбом, згідно з римськими законами, поділяла статус матері. Римське громадянство набувалося також шляхом звільнення римським громадянином свого раба, усиновлення іноземця, дарування імператором іноземцю громадянства за особливі заслуги перед Римом, а також шляхом надання римського громадянства цілим общинам в період імперії. Римське громадянство втрачали в таких випадках: зі смертю особи, через продаж у рабство, особи, узяті в полон, засуджені до тяжкого кримінального покарання або вигнання з Риму. Римські громадяни володіли всією повнотою цивільних прав. Поруч з володінням повною правоздатністю в сфері цивільно-правових відносин римські громадяни посідали привілейоване становище в публічно-правовій сфері. Вони мали право брати участь і голосувати в народних зборах, займати найвищі виборні посади магістратів, з них комплектувалася армія. Це сфера політичних прав, які не залежали від сімейного стану особи.

Латини. Правове становище латинів не було однаковим. За своїм станом до римських громадян наближалися так звані древні латини (*latini veteres*) - вільне населення общин Лаціуму, котре колись разом з Римом становило латинський союз, який припинив своє існування ще в IV ст. до н.е. Древні латини користувалися обмеженими правами в публічно-правовій сфері. Вони користувалися лише правом голосу, проте не могли займати виборні посади магістратів. Однак вони мали такі ж *jus commercii* і

jus connubii, як і римські громадяни. Латини колоніальні володіли лише *jus commercii*, а *jus connubii* -тільки в тому випадку, якщо воно було спеціально надано окремим особам або населенню цілої общини. Право на звернення до суду за розв'язанням майнових спорів, а також порядок судочинства був для всіх латинів таким же, як і для римських громадян.

За певних обставин римлянин досить легко зміг змінити своє громадянство на становище латина з метою одержання земельного наділу в приєднаних до Риму провінціях. Разом з тим і латин за певних умов міг стати повноправним римським громадянином. Зокрема, римське громадянство набували древні латини, переїхавши на постійне проживання до Риму. Було встановлено правило: латин, який мав намір переїхати до Риму на постійне проживання, зобов'язаний залишити на місці попереднього проживання чоловіче потомство. Згодом такий спосіб набуття римського громадянства був скасований. Деяким латинам римське громадянство надавали, якщо вони займали певні виборні посади в своїх общинах або за заслуги перед Римською державою.

За законом Юніана до становища латинів прирівнювались деякі види вільновідпущеників, яких називали за назвою закону - *latini Juniani*. Однак їх юридична правоздатність мала одну суттєву відмінність: на випадок смерті вони не мали права розпоряджатися своїм майном за заповітом, ані передавати його своїм дітям у спадщину за законом - їхня спадщина переходила до попереднього рабовласника. Незадоволення латинів своєю нерівноправністю порівняно з громадянами Риму призвело до так званої союзницької війни (90 і 89 рр. до н.е.), після якої майже вся Італія здобула право римського громадянства.

Перегрини. Серед вільних людей, проте не громадян Риму, найнижчу сходинку соціального становища в Стародавньому Римі посідали перегрини. Питання їхнього історичного походження ще й на сьогодні невирішене. Більшість дослідників вважають їх громадянами іноземних держав, котрі якимось чином потрапили на територію Риму, або ж громадянами капітульованих перед Римом держав (так звані капітульовані перегрини).

У стародавні часи peregrini жодними правами не користувалися. З розвитком товарно-грошових відносин такий стан вступив у суперечність з економічними потребами римського пануючого класу - адже розвиток торговельних відносин можливий лише на засадах рівноправності всіх учасників. Не випадково вже з найстародавніших часів у Римі з'являється інститут клієнтели. Цей інститут відомий у багатьох народів і поява його зумовлена тим загальним для стародавнього світу переконанням, що суд і право кожного народу існують тільки для захисту членів власного суспільства. Іноземець принципово вважається ворогом і, отже, істотою безправною. Тому, щоб забезпечити собі хоча б якийсь захист у середовищі чужого племені, іноземець повинен знайти собі покровителя серед місцевого повноправного населення. Цим пояснюється особиста залежність клієнта від патрона. Клієнт входив до складу сім'ї патрона, був зобов'язаний йти за ним на війну, надавати йому матеріальну і моральну підтримку. Деякі клієнти одержували від патрона землю для обробітку, за що віддавали йому частину доходу. Якщо клієнт не залишав заповіту, то після смерті все його майно переходило до патрона.

На клієнта поширювалася влада домовладки, і у випадку непослуху клієнт за рішенням суду міг бути повернутий в рабство. У свою чергу патрон зобов'язаний був турбуватися за долю клієнта, захищати його інтереси перед третіми особами, оскільки клієнт цивільної правоздатності не мав; він не міг набувати майно, вступати в договори тощо. Домагатися своїх прав судовим порядком він теж не міг. Юридичний захист він одержував тільки через патрона. Якщо патрон нехтував своїми обов'язками, то він піддавався не світському покаранню, а релігійному осудові.

Отже, peregrini спершу не користувалися ні політичними, ні цивільними правами римських громадян. І це значно перешкоджало нормальному розвитку цивільного обороту між ними і римськими громадянами. В усуненні цієї перешкоди значну роль відіграв peregrinus претор, який у творчому союзі з міським претором ретельно вишукував найцінніший досвід правової культури народів, які приїжджали до Риму, узагальнив його і впровадив у практичну діяльність у вигляді права народів -

jus gentium. Це одне з наймудріших джерел культури, відображене в правотворчій діяльності преторів.

33. Патриції і плебеї у Стародавньому Римі

Плебеї (плебс) (лат. plebeii, plebs) — у Стародавньому Римі всі громадяни, що не належали до стану патриціїв. На думку деяких сучасних вчених це було прийшло населення Рима, яке до реформ царя Сервія Туллія не мало цивільних прав. У період ранньої Республіки плебеї протистояли патриціям, домагаючись політичної рівноправності, розподілу завойованих земель, послаблення боргової кабали. До 300 р. до н. є. вони добилися права виконувати всі магістратури і увійшли в усі головні жрецькі колегії. Верхівка плебса разом з патриціями утворила нову, патриціансько-плебейську знать — нобілітет.

У період пізньої Республіки слово плебеї (плебс) набуло ще одного значення: ним стали називати простий народ, тобто всіх громадян, які вважалися нижчими за сенаторів і вершників. У переносному значенні плебеї — простолюдини. До плебеїв належало або поневолене, або прибуле населення, а також безземельні вільні корінні жителі. Плебеї не допускалися до користування громадськими землями (на правах приватної власності володіли лише невеликими ділянками), до обрання на жрецькі посади, були політично безправними. Вони не мали родоплемінної організації, подібної до патриціанської. За необхідності патриції залучали їх до військової служби як допоміжну силу, але їм діставалась мі-зерна частина здобичі.

З метою залучення до патриціанської общини та отримання безпеки багато плебеїв були змушені ставати клієнтами.

Патриції (лат. patricii, від pater — батько) — найдавніша римська знать. На думку сучасних істориків і за свідченням римських авторів, це були представники сенатських сімей царської епохи. Саме слово «патрицій» античні історики виводили від офіційного найменування сенаторів (лат. patres). На думку деяких істориків, патриції — споконвічні римські громадяни, що протиставляються негромадянам — плебеям. У царський період

сенат складався тільки з патриціїв. Після допуску в сенат плебеїв у перший рік Республіки старовинні сенатори-патриції утворили замкнений стан. Лише в 445 р. до н. е. згідно із законом Канулея були дозволені шлюби між патриціями і плебеями й діти від таких шлюбів зараховувалися до батьківського стану. На початку Республіки тільки патриції обиралися магістратами, жерцями і членами жрецьких колегій. Під тиском плебеїв до кінця Г/ ст. до н.е. політичні привілеї патриціїв були відмінені. Корінні жителі Риму називали себе патриціями. Спочатку лише вони належали до повноправного населення – “римського народу”, що склався на основі союзу трьох племен (триб), які поділялися за родами і куріями (об'єднаннями родів). За легендою Ромул, один із засновників Риму, доручив патриці-ям відправляти управлінські та жрецькі обов'язки, плебеям (простолюдинам) – обробляти землю, утримувати худобу і займатися прибутковим ремеслом. Плебеї перебували поза римською родовою організацією. До кінця царського періоду римська община та її самоуправління мали всі ознаки військової демократії.

34.перша сецесія у Стародавньому Римі та її наслідки згідно з розповіддю Тіта Лівія

Тіт Лівій (лат. *Titus Livius*) (59 до н. е. — 17 н.е.) — один з найвідоміших римських істориків, автор часто цитованої «Історії від заснування міста» (лат. *«Ab urbe condita»*), а також історико-філософських діалогів та риторичного твору епістолярної форми до сина, які не збереглися.

Став засновником так званої альтернативної історії, описавши можливу боротьбу Риму з Александром Македонським, якби останній прожив довше. Зразками досконалого стилю Лівій називав Демосфена та Цицерона.

Лівій походив із заможної родини, в ранній молодості приїхав до Риму, де отримав гарну освіту, після чого зайнявся філософією, історією та риторикою. Хоча його пов'язували близькі стосунки з Октавіаном Августом, Лівій не брав активної участі в політичному житті. Після 27 до н. е. Лівій почав працювати над фундаментальною працею з історії Риму в 142 книгах. Він вірив у моральні цінності, в яких бачив запоруку відродження Риму, і в той же час, поділяючи погляди стоїків, вірив у фатум. У книгах,

що збереглися, розміщено близько 40 промов історичних та напівлегендарних фігур. Хронологічно стиль Лівія являє собою проміжний етап між класичним та так званою латиною срібного віку Імперії.

Сецесія (право) — правний принцип. Вживається до певної територіальної чи національної одиниці, що намагається здійснити програму відокремлення від однієї держави на користь іншої, часто з метою утворення власної.

Тіт Лівій про реформи Сервія Тулія

...Перекази серед нащадків називали Сервія засновником станового поділу держави, який визначив різницю у справах і становищі. Він встановив ценз, річ благочинну для держави, якій було суджено досягти такої величі: військові і громадські обов'язки були розподілені не поголовно, як раніше, а за майновим станом; тоді введені були класи і центурії, і на основі цензу було здійснено розподіл, зручний для мирного і військового часу.

Із тих, хто мав 100 000 асів або більший ценз, він утворив 80 центурій — по 40 центурій старших і молодших; громадяни, що входили до їх складу, були названі першим класом; старші були призначені для охорони міста, молодші — для ведення війни за містом. Зброю для захисту тіла визначено їм: шолом, круглий щит, поножі, панцир — всі із бронзи; зброя наступальна — спис і меч.

До цього класу було приєднано дві центурії ремісників, які відбували службу без зброї; на них було покладено спорудження військових машин. Другий клас створено із тих, хто мав ценз від 100 до 75 тисяч асів, із них створено 20 центурій старших і молодших. Зброю призначено: замість круглого щита — довгуватий, а все решта — те ж саме, окрім панциря. Ценз третього класу визначено у 50 тисяч асів, з них створено стільки ж центурій і з тим же віковим поділом. У озброєнні також не зроблено ніяких змін, окрім того, що віднято поножі. Ценз четвертого класу 25 тисяч; з нього створено стільки ж центурій; озброєння змінено: їм призначено тільки довгий спис і дротик. П'ятий клас чисельніший: із нього створено 30 центурій; вони носили з собою лише праці і пращні камені; до них були зараховані горнисти і трубачі, поділені на дві центурії; ценз цього класу був 11 тисяч. Із решти населення, що мало менший ценз, створено було одну центурію, вільну від військової служби. Організувавши і розподіливши таким чином піхоту, він набрав 18 центурій вершників із найза-можніших громадян... Перш за все запрошувались до подачі голосів вершники, потім — 80 центурій першого класу; якщо там виникала різногосиця, що траплялось нечасто, то треба було запрошувати і другий клас, і майже ніколи не спускалися так низько, щоб дійти до останніх.

...Розподіливши усе місто, усі його частини і заселені пагорби на чотири відділи, він назвав їх трибами, як я думаю, від слова *tributum* (податок), рівномірне стягнення якого у відповідності з цenzом встановлено ним же; але ці триби не мають ніякого відношення до поділу на центурії і до їх кількості.

35. римські магістратури.

Магістрати (від лат. *magistrates* — сановник, начальник) — посадові особи Стародавнього Риму в епоху Республіки (509—30 рр. до н. е.). Розрізнялися магістрати ординарні — ті, що обиралися народними зборами, і екстраординарні — ті, що обиралися або призначалися за надзвичайних обставин, а також вищі магістрати, що обиралися в центуріатних коміціях, і нижчі — які обиралися в трибутних коміціях. Вищими ординарними магістратами були цензори, які проводили перепис громадян і стежили за їхньою поведінкою, консули і претори. Нижчі ординарні магістрати — едили, які відповідали за порядок і благоустрій у місті Римі, квестори, які відали скарбницею, тощо. Особливе місце серед ординарних магістратів займали народні трибуни, які контролювали діяльність всієї влади і захищали громадян від її свавілля. Вищі екстраординарні магістрати — диктатор, начальник кінноти та інші. Магістрати мали право видавати едикти, які мали обов'язкову силу до закінчення терміну їх повноважень, вершити суд, накладати штрафи. Вищі магістрати, виключаючи цензорів, володіли верховною владою (імперієм), що давала право очолювати військо, здійснювати карну юрисдикцію і мати почесну охорону (лікторів).

Магістрати з імперієм і народні трибуни скликали сенат і народні збори і керували їхніми засіданнями, мали законодавчу ініціативу і право піддавати громадян арешту. У своїй діяльності магістрати спиралися на помічників і радників з числа доданих ним державних друзів. Римські магістратури (посади) були колегіальними, виключаючи диктатора і начальника кінноти, безплатними, підзвітними і річними (крім піврічної диктатури) за терміном дії. Не допускалося зосередження декількох магістратур одночасно в однієї особи.

Важливі рішення магістрат повинен був приймати, обговоривши їх заздалегідь на своїй раді або в сенаті. Вирок магістрата громадянин міг оскаржити на народних зборах (право провокації). Бути вибраним в магістрати міг римський громадянин зі стану вершників, який прослужив не менше ніж 10 років в кавалерії або 20 років у піхоті. Але з I ст. до н. е., після появи професійної армії, від претендентів на магістратури вже не вимагали служби у війську. Законом Віллія (180 р. до н. е.) був встановлений порядок проходження магістратур: квестура, претура і консулат, причому заборонялося займати вищі магістратури, мінуючи нижчі. З

колишніх магістратів, починаючи з квестора, комплектувався сенат. Колишні консули і претори очолювали управління провінціями вже як промагістрати. Формально владу магістратів обмежували народні збори, фактично — сенат. Система магістратур була зумовлена державним устроєм римської цивільної общини, який виключав монархічний і бюрократичний характер управління. В епоху імперії (30 р. до н. є. — 476 р. н. є.) надзвичайні магістрати зникли, а ординарні обирав сенат під контролем імператора.

36. джерела римського права давнього періоду.

Джерела римського права

Періодизація історії римського права не співпадає з періодизацією історії римської держави. Властивість права полягає в тому, що воно закріплює зміни, що відбуваються у су-спільному і державному розвитку країни.

Джерелами римського права були Закони XII таблиць, народних зборів, постанови сенату, едикти преторів, консультації юристів, а з I ст. н.е. — розпорядження імператорів.

Найдавнішою пам'яткою права Стародавнього Риму є Закони XII таблиць, складені за традицією в 451 — 450 р. до н.е. спеціальною комісією децемvirів (десяти мужів). Текст законів був написаний на XII дерев'яних (бронзових) дошках, які були виставлені на форумі перед будинком сенату. Закони були записом панівних на той час звичаїв, оснащених юридичними санкціями.

У законах є ряд статей, що зберігали пережитки римської патріархальної общини. Так, в її руках залишалося розпорядження землею. Земельний наділ не можна було заповісти храмам і навіть богам. Земля не повинна була виходити з-під контролю общини, вона мала залишатися її власністю. Таким чином, приватна власність на земельні ділянки була обмеженою. Купівля-продаж, успадкування, дарування важливих об'єктів власності — землі, приміщень, робочої худоби — перебували під контролем общини. Зазначені об'єкти належали до манципованих, їх відчуження супроводжувалось звичаєм, у якому брали участь, крім продавця і покупця, вагоутримувач та п'ять свідків, які були римськими громадянами. На вагу клали злиток міді, покупець торкався рукою придбаної речі та промовляв установлену формулу. Обряд був

спрямований на те, щоб ускладнити іноземцям доступ до власності римських громадян..

Право власності. Володіти землею і розпоряджатися нею на території Риму міг лише римський громадянин. У законах детально йшлося про межі земельних наділів, давність володіння ними і порядок успадкування. Захист прав власника забезпечувався суворими покараннями. Так, винний у нічній крадіжці врожаю належав розп'яттю на дереві. За підпал будинку і зерна, що лежало поряд, на злочинця надівали кайдани, а після побиття його спалювали. Вільна людина, яка здійснила злочин, могла відкупитися.

Шлюбно-сімейне право. Як пережиток минулого і турботу про міцність общини слід розцінювати фіксацію в законах охорони римської сім'ї і величезної влади домовласника, глави сімейства. Він мав виняткове право розпорядження майном сім'ї, а також майже необмежену владу над дружиною і всіма нащадками, включаючи внуків. Батько сімейства міг убити дитину-виродка, тричі продати свого сина, прогнати дружину. Закон забороняв шлюби між патриціями і плебеями.

Із стародавніх часів у Римі існували три форми укладання шлюбу: дві стародавніх і одна порівняно нова. Стародавні здійснювались в урочистій обстановці і віддавали жінку-наречену під владу чоловіка. У першому випадку шлюб здійснювався в релігійній формі, в присутності жерців, супроводжувався з'їданням спеціально випечених пирогів і урочистою клятвою дружини слідувати скрізь за чоловіком: "Де ти, Гай, там знайдеш і мене". Друга форма шлюбу полягала в купівлі нареченої (у манципаційній формі).

Але вже Закони XII таблиць передбачають безформальну форму шлюбу – "сине ману", тобто "без влади чоловіка". При цій формі жінка мала свободу розлучення і могла забрати своє особисте майно, яке вона принесла в дім як посаг, а та-кож майно, придбане нею під час шлюбу. Специфічною особливістю шлюбу "сине ману" було те, що його слід було поновлювати щорічно. Розлучення було можливе для чоловіка при всіх формах шлюбу, для жінок –тільки в шлюбі "сине ману".

Спадкове право. Після смерті домовласника майно сім'ї переходило агнатам за законом, а якщо небіжчик залишав за-повіт, то його слід було суворо дотримуватись. Заповіт мав затверджуватись куріатною або навіть центуріатною коміцією (якщо батько позбавляв сина права на його частину спадщини). Вдова небіжчика в усіх випадках одержувала якусь частину майна як для себе, так і на утримання малолітніх дітей.

Спадкоємці могли і не ділити майно, а вести господарство спільно.

Зобов'язальне право. Особливо детально регламентується в Законах XII таблиць договір позики. Крім звичайних позичкових операцій, пов'язаних з процентами, заставою та ін., відомий був і так званий нексум, або самозастава боржника. Це положення було скасовано в 326 р. до н.е. законом Петелія, і боржник став відповідати перед кредитором тільки своїм майном.

Крім зобов'язань із договорів, були відомі і зобов'язання із завдання шкоди та противоправних дій взагалі – крадіжки, потрави.

Кримінальне право. Кримінально-правові постанови Законів XII таблиць були дуже суворі. Смертною карою карався той, хто потравив або зібрав врожай з “обробленого плугом поля”. Злодія, захопленого вночі або захопленого зі зброєю в руках, будь-хто міг вбити на місці злочину. Злодій, затриманий на місці злочину вдень, підлягав фізичному покаранню і видавався потерпілому, що тягло за собою обернення в рабство.

Закони XII таблиць розглядають крадіжку чужого майна не стільки як злочин, що посягав на інтереси держави, скільки дію, що завдавала приватну майнову шкоду.

Про державні злочини Закони XII таблиць говорять небагато: встановлюється неправомірність і караність нічних зі-брань, підмова ворога до нападу на Рим, порушення постанов, що стосувались громадського порядку, хабарництва суддів. Про навмисні вбивства не згадується взагалі.

Для свого часу Закони XII таблиць були надійною опорою для регулювання порівняно простих товарних, сімейних, спадкових та інших відносин. У результаті постійних війн Рим

виходить за межі своєї території, завоювавши Італію, а потім й інші європейські та азіатські землі.

На новій економічній основі виростає нове право, бо право таблиць стало в багатьох випадках непридатним. У цих історичних умовах на сцену виступають претори як тлумачі і творці права. Вони заклали основи римської класичної юриспруденції, яку розробляли як поряд з ними, так і після них римські “класичні” юристи – Ульпіан, Цельз, Папініан та ін.

Відходить у минуле юридичний формалізм, що пронизував закони таблиць. Одержують визнання принципи рівності сторін правовідношення, справедливості, доброї совісті. На думку римських юристів, усю сукупність правових настанов слід поділити на дві частини: приватне і публічне право. До права публічного вони відносили всі ті норми, які “належать до положення римської держави” як цілої; навпаки, приватне право має справу з тим, що стосується “користі окремих осіб”. Таким чином, храми і публічні дороги, наприклад, були оголошені сферою публічного права, тоді як відносини, пов’язані з правом власності або володіння, сімейного і спадкового права, зобов’язань – сферою права приватного.

Право власності. Сервітут. Визначення права власності, запозичене багатьма буржуазними кодифікаціями, було дане римськими юристами. Вони розуміли під ним найбільш по-вне, найбільш абсолютне право користуватися і розпоряджатися речами з тими лише обмеженнями, які встановлені договором чи правом.

Особливою формою обмеження права власності є сервітут, тобто “право на чужу річ”. Розрізнялись речові та особисті сервітути.

Право проведення води через чужу ділянку, викликане господарською необхідністю, є прикладом речового сервітута.

Під особистим сервітутом розумілось право довічного користування чужою річчю при зберіганні самої речі. Так, спадкодавець може надати в довічне користування кімнату в будинку, яку займає стара служниця.

Зобов’язальне право. Типи договорів. Визначаючи зміст зобов’язання, римський юрист Павло (III ст. н.е.) писав: “Суть

зобов'язання полягає в тому, щоб зв'язати другого перед нами, щоб він що-небудь дав, зробив чи надав”.

Будь-яке зобов'язання виникає, зі слів Гая, “або з договору, або з делікту”, що означає – нанесення шкоди. Невиконання договору в строк, вказаний у договорі, тягне за собою право на позов.

Для дійсності договорів необхідно:

а) згода сторін, які зобов'язуються, але згода не повинна досягатись шляхом насильства чи обману;

б) відповідність договору права (закону).

Стародавнім типом договору був договір словесний, вербальний (лат. “вербум” – слово). Для його дійсності вимагалось виголошення певних слів: “даю”, “зроблю”.

Із зобов'язання строго словесного стало виникати і набирати силу зобов'язання письмове. Ця форма одержала назву “літеральних” (лат. “літера”). Спочатку це були розписки, а потім виникає і письмовий договір у його звичній формі.

В особливу групу контрактів були виділені такі, які стали називатися “реальними”. При таких договорах обов'язок виконання і пов'язана з цим відповідальність настають не з моменту згоди, а з моменту передачі речі. Назва договору від “рес” – річ.

Останньою за часом виникнення і найважливішою з економічної точки зору була група так званих контрактів консенсуальних (“консенсус” – згода).

За даними договорами відповідальність наставала з моменту укладання угоди.

Крім того, засобами забезпечення позики були порука третьої особи і завдаток. При поруці поручитель мав право регресивної вимоги до боржника.

Шлюбно-сімейне право. Панівною формою шлюбу в період імперії стає шлюб без влади чоловіка. Обов'язковою умовою встановлення шлюбних відносин признається вільна згода нареченого і нареченої. При цьому панівне становище чоловіка в сім'ї (хоч і позбавлене колишніх атрибутів влади) визнається як у праві, так і в звичаях.

Відокремленість майна подружжя стає загальною, але чоловік має право розпоряджатися прибутками, які приносить майно дружини. При розірванні шлюбу з вини чоловіка посаг повертається дружині.

Змінюється на краще і становище дітей. Влада батька над ними слабшає. Вбивство дітей признається злочином.

Спадкове право. Найсуттєвішим у спадковому праві даного періоду може вважатися визнання права на спадщину і за тими кровними родичами (когнатами), які раніше його не мали.

Першими, звичайно, успадковували діти, а коли їх не залишалося – онуки. Коли не було ні тих, ні інших, до спадкування призивались брати спадкодавця, дядьки, племінники. Якщо і їх не було, претор надавав право спадкування всім кровним родичам померлого аж до шостого коліна. Близній родич померлого, якщо його обійшли спадщиною, мав, зрештою право на 1/4 частину того майна, яке він одержав би при відсутності заповіту. Таким чином, у право вводиться принцип обов'язкової частки спадкування, що зберігся до наших днів. Сам заповіт став складатись у письмовому вигляді і завірятись свідками.

Кримінальне право. Складалось із маси законів, включаючи Закони XII таблиць, постанов народних зборів і сенату. Значна кількість кримінальних законів була видана за ініціативою диктаторів та імператорів.

Закони не виключали свавілля як імператорів, так і магістратів, і у визначенні того, що слід вважати злочинним, і в тому, за що і як карати. Особливої уваги заслуговує закон про “образу величі римського народу”. Закон спеціально був сформульований невизначено, щоб його можна було застосувати проти будь-якої особи, яка була незгодна з політикою або виражала незадоволення нею.

Велику увагу римський законодавець приділяє злочинам проти порядку управління: хабарництву, привласненню державних коштів, розкраданню державного майна.

Винні в цих злочинах переважно карались смертною карою, вигнанням.

Покарання залежало від того, яке суспільне становище займав злочинець.

Що стосується теорії, то римські юристи добре розрізняють навмисний і необережний злочин, підмовництво, співучасть.

37.право приватної власності за Законами 12 таблиць

Деякий час після видання Законів XII таблиць цивільне право розвивалося тільки шляхом тлумачення. Будь-який навіть найдосконаліший з редакційного погляду закон у процесі застосування до конкретних випадків життя іноді потребує тлумачення його істинного смислу. Якщо в кодексі трапляються прогалини, то доводиться вирішувати справу за аналогією права або закону. Тлумачення законів у всі часи було надзвичайно відповідальною справою. Особам, які за призначенням застосовували закони, доводилося проводити надзвичайно копітку роботи, щоб з'ясувати, яку саме статтю закону слід застосувати до того чи іншого випадку. До того ж зміни, що постійно відбувались у житті, потребували внесення відповідних змін у тлумачення права. Згідно з легендою, десь у 300-му році до н.е. писар відомого демократичного реформатора Клавдія Цека, син вільновідпущеника Гней Флавій викрав і опублікував книгу про позови і позовні формули, яка й дістала назву *jus civile Flavianum* -, **цивільне право Флавія**.

Речі, які перебували у загальному користуванні(повітря, море, громадська земля) розглядали як такі, що перебували поза майном, торговим обігом. У цивільному праві поділом речей, що перебували в обігу і могли бути об'єктом права. був їхній поділ на манциповані і неманциповані. До першої групи належали землі Італії, раби, велика домашня худоба, земельні сервітути, тобто економічні найважливіші об'єкти речового права, до другого - всі інші речі.

Склався порядок, за яким річ могла набуватися у власність в силі тривалого володіння нею. Був ще один спосіб передачі права власності шляхом процедури фіктивного судового спору, що розігрувався в присутності претора.

38. манципація за законами 12 таблиць

Закони Дванадцяти таблиць в своїх встановленнях відображають розвиток обміну. Нам відомий один з основних способів придбання власності **манципація**.. Відчуження речей, що становлять 1 групу, могло здійснюватися лише шляхом манципації. Манципація була

суто формальним обрядом;здійснювалася за посередництвом міді і ваг.

Вона вимагала наявності 5свідків, вагодержателя. Покупець торкався рукою речі, що придбавалася ним. тримаючи у руці мідь і промовляв урочисту формулу, що ніби цей товар належить йому і куплений ним за цей метал і за допомогою цих ваг.

Потім він вдаряв цим металом об ваги і передавав його купівельну суму тому. від кого придбав річ шляхом манципації. Неманциповані речі передавалися шляхом простої передачі без будь яких особливих формальностей.

Це був особливий обряд, який передбачав обов'язкову присутність придбавача речі і колишнього власника (відчуждателя). Крім того, повинні були бути присутніми п'ять повнолітніх громадян як свідки і шостий, що тримав мідну вагу. Придбавач, торкаючись рукою предмета, що передається, ударяв шматочком міді (що символізував плату за річ) об вагу, передавав його відчуждателю і вимовляв певну формулу.

Законам Дванадцяти таблиць відоме розділення всіх речей на дві категорії: речі, відчужувані шляхом манципації (*res mancipi*), і речі, які не можна було передавати шляхом манципації (*res pes mancipi*). Визначення цих понять відоме нам з творів юристів імператорського періоду. Вони відносили до першої категорії (*res mancipi*) нерухоме майно (землі і будова) в межах Італії, рабів і чотириногих тварин, що служили для перевезення тягарів (коні, бики, осли і мули), і сільських сервітутів (право пройти, проганяти худобу і провести воду через сусідню земельну ділянку). Інші речі відносилися до *res pes mancipi*; вони не могли передаватися за допомогою манципації. Все це свідчить про розвиток приватної власності насамперед на речі селянського побуту.

39.Нексум - договір позики у Римі за Законами 12 таблиць

"Позика в тісному сенсі виникає при тих речах, які визначаються вагою, рахунком і мірою, як наприклад, готівкові гроші, вино, масло, хліб в зерні, мідь, срібло, золото; ці речі ми даємо або рахунком, або мірою, або вагою, для того, щоб вони стали власністю отримують і щоб з часом були повернені нам не ті ж самі речі, але інші, того ж властивості та якості." (Інституції Гая,

Mutuum є порівняно пізньою формою договору позики. Існує думка в науці римського права, що в найдавнішому римському праві для цієї мети користувалися спочатку формальною угодою *pehnum*, а потім - *стіпуляцією*. Угода *pehnum* з'явилася ще до законів 12 таблиць у найдавнішому праві, поряд з *манципація*, і відбувалася шляхом здійснення особливого обряду (*gestum* або *negotium per aes et libram*), за допомогою шматка міді і ваг. *Весодержатель*, у присутності п'яти свідків зважував злиток міді і визначав яку цінність передавав кредитор боржника; потім, в особливо урочистій формі кредитор оголошував боржника зобов'язаним до платежу. При появі карбованої монети, *gestum per aes libram* перетворилася в простий обряд. При своєчасному виконанні боржником свого зобов'язання, відбувався протилежний акт для його погашення, знову відбувався той самий обряд, але з вимовленням зворотного формули. Зобов'язання, що виникає з формальної угоди *pehnum*, відрізнялося особливо суворими наслідками. Кредитор, який не одержав своєчасно платежу від боржника, міг накласти на нього руку, і якщо боржник не розплачувався протягом певного часу, він потрапляв під владу кредитора, який міг тримати його 60 днів у кайданах, за цей час тричі виводити його на ринок. Якщо ніхто не викупував боржника, кредитор міг продати його в рабство і навіть вбити. Якщо незадоволених кредиторів було декілька, то за законом вони могли навіть розрізати його на частини, хоча в джерелах немає посилань, що цей закон будь-коли застосовувався. Реформа, проведена внаслідок видання закону *петель*, позбавила формальну угоду *pehnum* її привабливості для кредиторів і, отже, не стало сенсу виконувати складний обряд. Таким чином, *pehnum* став виходити з вживання. Угоди позики стали укладати у формі усного (вербального) договору --*stipulatio*.

Ця форма угоди виявилася дуже зручною для укладення договору позики, так як обставина, що впливали з *стіпуляції*, було абстрактним, відверненим від свого заснування. Чому саме боржник дав обіцянку сплатити певну суму, здійснилося чи то

основа, що він мавна увазі, - все це залишалося за межами договору і його юридична сила виникала незалежно від цього. Для забезпечення зобов'язання того, щостіпуляція відбулася, стали складати письмовий документ.

Спочатку, угоди, які полягали в інших формах, не мали сили, але вони не могли не бути присутнім в житті, і з цим з часом стали рахуватися. Так з'явилася форма позики *mutuum*, для укладання якого небуло потрібно ніяких формальних актів, а достатньо було лише передати на підставі договору так звану валюту позики, тобто гроші або інші замінні речі.

Боргове рабство узаконене 12 таблицями відрізнялося надзвичайною суворістю. Договір позики, за яким засобом забезпечення були м'ясо і кров боржника, називався в Римі-кабала. За способом укладення кабала схожа на манципацію (свідки, мідь, формула).

У разі прострочення платежу кредитор, користуючись дозволом суду, мав право закувати боржника в кайдани. Боржник тричі виводився на міську площу молити про допомогу друзів і родичів. Третього базарного дня боржник підлягав страті або ставав рабом. У 326р до не боргове рабство було скасоване у Римі.

40.. Основні види деліктів в Законах XII таблиц

Загальним поняттям делікту охоплюються досить конкретизовані у римському праві окремі види правопорушень, на підставі кожного із яких виникає той чи інший різновид деліктного зобов'язання.

Класифікуючи зобов'язання із деліктів необхідно враховувати, що римською юриспруденцією і писаним правом делікти поділялись на дві групи: делікти публічні (*delicta publica*) і делікти приватні (*delicta privata*).

Публічними деліктами визнавалися правопорушення, які посягали на публічні інтереси. Це такі, як, наприклад, злочини проти народу та його безпеки; висунення неправдивих звинувачень чи неповідомлення про дійсно вчинений злочин , тощо. Особливості деліктів цієї категорії полягали в наступному:

- По-перше, санкції за такі правопорушення були звернені, переважно, проти особи порушника публічного порядку.

- По-друге, у тих випадках, коли за публічний делікт до правопорушника застосовувалися майнові санкції, то відповідні стягнення здійснювалися на суспільні потреби або в державну казну, а не на користь особи, яка потерпіла від правопорушення. По-третє, справи стосовно публічних деліктів були підвідомчими особливим, кримінальним судам і розглядалися за спеціальними правилами судочинства.

Що ж стосується приватних деліктів, то їх суть полягає у їхній спрямованості на захист інтересів приватних осіб, які потерпіли від правопорушення і на користь яких здійснювалися відповідні майнові стягнення з порушника. Спочатку в Законах XII таблиць вказувалося на три види деліктів, які протиставлялися державним злочинам, а саме: образа; крадіжка; протиправне знищення чи пошкодження чужого майна. Пізніше (286 р. до н.е.) приватні делікти були упорядковані в Аквілієвому законі про шкоду (*lex Aquilia de damno*)

Таким чином, можна констатувати, що пройшовши певний історичний шлях у своєму розвитку, римське приватне право вже на той час мало чітку уяву про наступні різновиди деліктів, а, отже, і різновиди зобов'язань, які виникали із них: 1) особиста образа; 2) крадіжка; 3) пограбування; 4) протиправне пошкодження або знищення чужого майна; 5) загроза; 6) обман; 7) обман кредиторів.

Особиста образа (*injuria*). Як різновид приватних деліктів, класичне римське право *injuria* розглядало як будь-яке фізичне ушкодження, завдане окремій фізичній особі (каліцтво, наклеп тощо)

З розвитком римської юриспруденції делікти під назвою *injuria* набули ознак публічно-правових, тобто ознак кримінальних злочинів, за які імператорське законодавство встановлювало кримінальну відповідальність

Крадіжка (*furtum*). На відміну від особистої образи (*injuria*), римська юриспруденція розглядала крадіжку (*furtum*) як делікт, пов'язаний з протиправним посяганням на чужий майновий інтерес. Слід, однак, відмітити, що римським правом крадіжка

тлумачилася у більш широкому розумінні, ніж в наступні історичні епохи.

Римські юристи вказували на декілька видів *furtum*. Так, зокрема у Законі XII таблиць розрізнялись явна і таємна крадіжка, залежно від чого для порушника встановлювалися відповідні санкції.

За критерієм своєї спрямованості розрізнялися *furtum*: крадіжка користування; крадіжка володіння; крадіжка власності.

Пограбування (*rapina*). В дослідженнях, присвячених римському праву, пограбування як різновид деліктів, з яких виникає недоговірне зобов'язання часто не згадується. Дійсно, тривалий час римське право не виділяло його в окремий вид, поглинаючи його крадіжкою. Загроза (*metus*) як делікт, з якого виникає зобов'язання, на ранніх етапах розвитку римського права взагалі не згадувалася. Тільки пізніше (приблизно в I ст. до н.е.) *metus* як *delictum privatum* стала переслідуватись преторським правом.

Зазвичай загроза охоплювала факти правопорушень, як-то: вимагання, примушування до вчинення правочину під страхом завдання протиправної шкоди, у зв'язку з чим потерпілий був змушений діяти проти власної волі.

Обман (*dolus malus*) тривалий час негативної реакції з боку стародавнього римського права не викликав. Як делікт *dolus malus* сформувався завдяки діяльності претора (I ст. до н.е.).

Преторським правом був сконструйований також делікт під назвою *fraus creditorum* (обман кредиторів, шахрайський умисел, шахрайське завдання шкоди іншій особі - кредиторів). Поява делікту, пов'язаного з обманом кредиторів обумовлювалася тим, що, коли проти несправного боржника застосовувалося стягнення на його майно, виникала небезпека вчинення боржником відчуження майна (наприклад, дарування) з метою зменшення розміру примусових платежів, належних первісним кредиторам.

41. Сільські сервітути за законами 12 таблиць

Особливим видом речового права, що виникло в найдавніший період були сервітути-фіксоване в звичаях або в законі і строго обмежене право користуватися чужою річчю. Сервітути з'явилися разом з приватною власністю на землю і

необхідністю чіткого врегулювання взаємовідносин власників сусідніх ділянок. Сервітути належали до категорії манципованих речей. Найдавнішими були такі: право переходу через сусідню ділянку, право прогону худоби, право перевезення навантажених візків, право відведення води з ділянки сусіда. Окремі сервітути передбачалися за законами 12 таблиць.

Найдавнішими є сільські сервітути, суть яких полягає в тому, що вони належать власнику «панівної» ділянки. Першими з'явилися такі життєво важливі для сільського господарства сервітути, як:

- 1) право проходу через чужу ділянку (*iter*);
- 2) право проходу і прогону худоби через чужу ділянку (*actus*);
- 3) право проходу, прогону худоби і проїзду возом (*via*);
- 4) право провести воду з ділянки сусіда на свою землю (*aquaeductus*).

Слід зазначити, що у ранній період розвитку римського права сервітути ще розглядали надто спрощено — фактично під ними розуміли право на частину чужої річі.

За змістом сервітутне право було досить обмеженим. Римське право регламентувало сусідські відносини між власниками земельних наділів дуже детально і ретельно. Сервітути встановлювалися, як правило, на право користування чужою землею (або іншою річчю) не лише в якомусь одному відношенні (право проїзду, право провозу вантажів, проходу, прогону худоби, право напоїти 20 голів худоби тощо), а саме в тому відношенні, недостатність якого відчував пануючий земельний наділ (наприклад, нестача або відсутність води, пасовиськ, шляхів, інших необхідних в сільськогосподарському виробництві переваг).

Разом з тим, для надання вигод, яких позбавлений пануючий земельний наділ, власник обслуговуючої ділянки не зобов'язаний був здійснювати які-небудь позитивні дії. Характерна особливість римського сервітутного права виражена в такому афоризмі: *servitus in faciendo consistere non potest* — сервітут не може полягати в здійсненні яких-небудь позитивних дій. Власник обслуговуючої ділянки зобов'язаний лише терпіти дії суб'єкта сервітутного права,

не перешкоджати здійсненню їх, і лише в деяких випадках — створювати сприятливі умови для цього.

Засобами встановлення сервітутних прав були:

- *mancipatio* — для сільських предіальних сервітутів;
- *in iure cessio* — для всіх сервітутів;
- відмови сервітуарія від сервітутного права на користь власника «обслуговуючої» речі; — некористування сервітутом протягом 1 року (для рухомості) або 2 років (для нерухомості).

42. Суд і судовий процес за Законами 12 таблиць

Для з'ясування подальшої історії римської державності і права необхідно приділити деяку увагу римському судовому процесу зазначеної пори - процесу *legis actio* - сукупність ритуальних і строго формальних дій, жестів і слів, які відбувалися на суді сторонами і магістратом). Це найдавніша римська форма судового розгляду спірних випадків, як вона малюється законами XII Таблиць.

Процес цей складався з двох стадій: перша називалася *in iuri*, друга - *in iudicio*. Перша стадія була суворо формальною, друга - характеризується вільною процедурою.

У першій стадії позивач і відповідач були в призначений день на форум до магістрату, яким для даних випадків зробився згодом претор, друга після консула магістратура Риму. Тут, після виголошення клятв, виражених точно визначених для кожного даного випадку словах, претор, якщо ніхто не збивався в проголошенні належної, чітко визначеної формули, призначав день суду (друга стадія процесу) і встановлював суму грошей, яку та або інша зі змагаючи сторін повинна була внести в касу понтифіків у вигляді застави правоти (II.1.). Найменше порушення формальної сторони процесу розглядалося як втручання богів і тягло за собою програш справи. Програш справи вів до програшу застави і таким чином Рим захищав себе від сутяжників.

Для другої стадії процесу претор призначав суддю (із списку кандидатів, затверджених сенатом), самий день суду і зобов'язував тяжущіхся підкоритися суддівському рішенню. На цьому перша стадія *legis actionis* процесу завершувалася. На його другій

стадії суддя вислуховував сторони, свідків розглядав представлені докази, якщо вони були, і виносив рішення. Воно було остаточним, бо ні апеляції, ні касації найдавніше право Риму не знало. Необхідно також відзначити, що будь-яке судове розгляд повинно було закінчитися в той же день: «І.9. Якщо (на судовоговірніні) присутні обидві сторони, нехай захід сонця буде крайнім терміном (судоговорення) ».

З плином часу легісакційний процес витісняється простим процесом, в якому вирішальна роль належить претору, його формулі, що була юридичною основою для порушення позову і його суддівського дозволу.

43 Причини юридичної формалізації законів 12 таблиць, Салічної правди та інших законів.

Формалізація - процес подання інформації про об'єкт, процес, явище в формалізованому вигляді. Такий метод полегшує вивчення предмета. На противагу від інших збірників правових актів та законів Месопотамії, кодифікація не носить божественної волі. У пролозі Хаммурапі вказує, що бог сонця та справедливості Шамаш, з'явився цареві у вісні розпорядився, щоб той встановив в країні "право і справедливість", та вручив йому свої закони. В епілозі цар ще раз наголошує на необхідності дотримуватись всіх цих законів. Він також проголошує, що буде захищати усіх потерпілих і покривджених.

Причини юридичної формалізації: необхідність встановити єдині закони на території всієї держави; бажання закріпити в них суспільний лад; прагнення залагодити гострі соціальні суперечності.

Закони 12 таблиць — звід законів Давнього Риму, пам'ятка римського права. Під тиском плебеїв патриції змушені були створити комісію з 10 чоловік — децемвірів — для запису у вигляді законів усталених звичаєвих правил рим. громади, які знать часто порушувала. Так виникли Закони XII т. Вони зафіксували близько 120 звичаїв і були записані на 12 мідних (за деякими джерелами — дерев'яних) таблицях і виставлені для загального ознайомлення на центральному майдані Рима — Форумі. Закони XII таблиць є унікальною пам'яткою права. Вони сформульовані стисло, чітко і дохідливо. Закони стали відправним пунктом дальшого розвитку римського права і формально вважалися

чинними аж до часів правління Юстиніана I. Вони справили істотний вплив і на еволюцію римського суспільства. Старі, пов'язані з родовим ладом, звичаї було замінено на писане право. Закони XII таблиць охоплювали норми цивільного, кримінального, процесуального і шлюбно-сімейного права. Вони встановлювали жорсткі каральні заходи щодо боржників, закріплювали приватну власність, рабство і нерівноправність. Будь-яке посягання на приватну власність суворо каралося. У законах зафіксовано правову відмінність між патриціями і плебеями, вільними і рабами. Було регламентовано речові і зобов'язальні, шлюбно-сімейні, спадкові та сусідські відносини, що склалися за умов становлення приватної власності. Таблиці, на яких було записано Закони XII таблиць, загинули внаслідок пожежі під час галльського вторгнення у 387 до н. е. Оскільки пізнішим дослідникам текст Законів XII таблиць не був відомий, вони користувалися окремими цитатами з пізніших авторів або довільним викладом (згадуваннями) відомих тому чи тому авторові положень Законів XII таблиць.

Більшість норм Салічної правди присвячено судового процесу, встановленню штрафів та ін. покарань за правопорушення. Салічна правда не містить чіткого визначення поняття «злочин», він не відокремлювався від інших видів правопорушення. Умовно в тексті можна виділити злочини: проти особи; проти власності; проти порядку здійснення судочинства; проти королів, влади тощо. Суб'єктами злочину могли бути вільні франки, літи і навіть раби. Проте за злочин, здійснений рабом, відповідав його господар. Передбачалося спадкування за законом і за заповітом. Останнє оформлялося як публічна передача майна третій особі, на яку покладался обов'язок передати це майно не пізніше року від дня смерті заповідача вказаній ним особі. Шлюб укладався у формі купівлі чоловіком своєї дружини. Викрадення дівчини з метою взяття шлюбу каралося штрафом. Салічна правда справила значний вплив на Рипуарську, Баварську та інших варварських правд. У 9 ст. Салічна правда стає законом Франкської держави, витіснивши всі інші варварські правди, крім Лангобардської. Проте після розпаду Франкської держави, завершення феодалізації та утворення народностей на її

території і з початком рецепції римського права Салічна правда втратила своє значення загальнофранкського закону.

44 джерела Римського права класичного періоду

Джерела права - це форми, в яких відображаються правові норми. У Стародавньому Римі вони були такі:

- звичаї, що в процесі становлення держави перетворюються на норми звичаєвого права;
 - рішення Народних зборів;
 - рішення царів або рексів;
 - закони;
 - едикти преторів;
 - постанови Сенату;
 - конституції імператорів (едикти, рескрипти, декрети, мандати);
 - інституції відомих римських юристів (Катона старшого, Квінта Муцій Сцевола, Сервія Сульпіція, Гая, Папініана, Павла, Ульпіана, Модестина та ін.);
- кодекси (Грегоріана, Гермогеніана, Феодосія, Юстиніана

45. Закон Петелія у Римі у порівняння з реформою Солона в Афінах

Закон Петелія в Римі: ліквідація боргового рабства стала питанням гострої боротьби і в Римі. Правляча верхівка Риму пішла на поступки. У 326 р. до н. е. боргове рабство було скасоване й у Римі. За законом Петелія ніхто не міг більше, ніж злочинці, утримуватися в ув'язненні чи бути закованим у кайдани; за борги належало відповідати майном, а не тілом.

Реформи Солона: Солон здійснив економічну, політичну та судову реформи. Вони відзначалися поміркованістю та компромісним характером і стали важливим етапом у створенні Афінської держави. В економічній сфері: ліквідовано боргове рабство та скасовано борги селян, коштом держави було викуплено та повернено на батьківщину всіх афінян, запроваджувалася монета; було прийнято закон про те, що батьки мають навчити синів якогось ремесла; В політичній сфері: скасовано владу родової аристократії та запроваджено привілеї майна та суспільної служби - тимократію. За основу цензу було взято земельний ценз. Державні посади мали право займати особи перших трьох класів. Важливе місце займали народні збори.

Було створено Раду 400 та новий судовий орган гелією. Отже, і закон Петелія в Римі і реформа Солона були створені у зв'язку з боротьбою демосу проти правлячої багатой верхівки населення.

46. Законодавство римських імператорів класичного періоду

важливе джерело права (едикти, рескрипти, декрети, мандати) Едикти - загальні положення, засновані на владі «імперіум», а тому юридично обов'язкові лише за життя того чи іншого імператора. Але вже з 2 їх починають дотримуватися і його спадкоємці. Рескрипти - відповіді або поради окремим особам чи магістратам, що потребують консультації з правових питань. Декрети - рішення, винесені імператором у судових справах, на основі яких склалася самостійна імператорська юриспруденція. Мандати - інструкції, адресовані правителям провінцій, що у ряді випадків містили також норми цивільного або кримінального права, які застосов і до peregrini. Спочатку конституції імператорів стосувалися лише публічного але поступово охоплювали всі сфери правового регулювання.

47. Діяльність юристів Риму у посткласичний період - важливе джерело розвитку римського права. Закони Феодосія II та Валентина III в 426 р "Про цитування".

Закони Феодосія II та Валентіана III в 426 р. «Про цитування» У посткласичний період римське право зазнає деяких незначних змін, але його основні інститути практично зберігаються у попередньому вигляді. Більш питомої ваги у джерелах права набуває законодавство імператорів. У зв'язку із становленням всевладдя імператорів нові покоління юристів втрачають права надавати обов'язкові консультації, позбавляються можливості формулювати нові правові норми.

Скорочується кількість класичних юристів, праці і думки яких, як і раніше розгляд як джерело права. У 426 р. не спеціальними законами Феодосія II і Валентіана III про цитування була визнана юридична сила за творами лише п'яти юристів: Папініана, Павла, Ульпіана, Модестіана і Гая. Судді повинні були з'ясовувати загальну думку цих юристів, а у разі розбіжностей між ними - думку більшості. У випадку рівності голосів вирішальною визнавалася думка Папініана, якщо ж у такому разі Папініан не висловлювався, суддя міг діяти самостійно.

Втрата римським правом колишнього динамізму, стирання кордонів між цивільним і преторським правом, поділ у єдиному імператорському законодавстві втрачає свій сенс, створили сприятливі кодифікаційних робіт. Особливо жваво роботи по систематизації права велися у східній частині Римської імперії (Візантії). Особливістю збірки Феодосія, що свідчить про більш високому рівні кодифікаційних робіт, було те, що він включав в себе тільки чинне імператорське законодавство. Великі кодифікаційні роботи, які велися під безпосереднім керівництвом самого імператора, здобув собі славу самого великого законодавця всіх народів, почалися зі складання Кодексу Юстиніана. Підготовка Кодексу була доручена створеній в лютому 528 року комісії, що складалася з десяти вищих державних осіб та юристів, серед яких особливо виділялися Трибоніан і Феофіл.

За прикладом Законів XII таблиць Кодекс Юстиніана був на 12 книгах. У книзі I розглядаються питання права і християнської теології, книги 2 - 8 присвячені різним питанням приватного права, в книгах 9 - 12 зачіпаються різні сторони публічного права (пекло стративне управління, злочини і покарання і т., д.). Кожна книга розпадається на титули, а останні - на фрагменти.

Найважливішу частину кодифікації імператора Юстиніана, що виділялася за багатством використаного правового матеріалу, становлять дігести, або Пандекти. У процесі роботи над Дигестами комісія переглянула і використовувала 2 тис. творів, опрацювала 3 млн. рядків. У разі виникнення спірних питань

треба було звертатися за роз'ясненнями до Юстиніана, який видавав відповідні конституції, що склали "50 Рішень".

Зміст Дигест досить широкий і різноманітний. У них розглядаються деякі загальні питання правосуддя і права, обґрунтовується розподіл права на публічне і приватне, дається нарис виникнення і розвитку римського права, викладається розуміння закону і т. д.

Звід законів Юстиніана хоча і відбив деякі Посткласичні і чисто візантійські риси, є в своїй основі джерелом римського права.

48. Джерела римського права посткласичного періоду (Інституції Юстиніана, Дигести, Кодекс).

Римське право виникло в глибині століть - тоді, коли Рим був ще маленькою громадою серед багатьох інших подібних же общин Середньої Італії. У цей час Римське право являло собою архаїчну систему, перейняту патріархальним і вузько локальних характером. Доля підготувала Риму велике майбутнє. Відповідно до цього змінювало свій характер і Римське право. У міру еволюції в ньому утворилися найважливіші принципи: недоторканність приватної власності, свобода особистості, свобода договору і заповітів, презумпція невинності, універсальність Римського права.

Але в той же час відбувалася загибель античної цивілізації. Процес цей був тривалим і болісним. Панівною ідеологією стало християнство. Християни, пам'ятаючи про страшні страждання, які їм довелося випробувати від римської влади, не забарилися скористатися плодами своєї перемоги. Охоплені почуттям люті, помсти і натхненні ідеями все нищівного апокаліпсису, вони зруйнували останки античної культури. Так загинули багато їх пам'ятників, в тому числі і по Римському праву, і їхні великі творці. Однак поступово неспокійний і жорстокий період пішов у минуле. Європейські народи переходили до більш-менш спокійного життя. Вторинне відкриття Римського права в Європі

пов'язано з відродженням інтересу до античної культури, перш за все в Італії, а потім у решті Європи. Потреба в Римському праві в XI - XII ст. особливо стала відчуватися в Південній Франції і Північній Італії. Італія була єдиною Західною країною, що відчуває прямий вплив візантійського імператорського законодавства, яке формально було введено тут у 554 р. Практичне значення отримали лише Інституції, Кодекс Юстиніана і Новели, оскільки Дигести залишалися невідомі до кінця XI ст. У північній Італії ці досягнення втратили свій вплив незабаром після того, як вона відійшла під управління лангобардів. Разом з тим Римське право набуло значення важливою інтелектуальною силою.

Хоча в епоху Раннього Середньовіччя навчання Римському праву та його практичне застосування в країнах західної Європи різко скоротилося, тим не менш, насамперед церква поживила Римське право. Авторитет Римського права особливо в його Юстиніанових кодифікації зміцнився в Західній Європі завдяки церкві. Прагнучи зміцнити католицьку церкву та її організацію і поширити її вплив, Західне духовенство цілком усвідомлено використовувало Римське імператорське право. Використання Римського права католицької церквою особливо припадає на час правління римського папи Григорія VII.

В цей же час у Західній Європі розпочався поворот до відродження міського життя та інтенсивної міжнародної торгівлі. Особливо на Півночі Італії виникли впливові і процвітаючі міста. У Павії Римське право вивчалось в комбінації з ломбардським / Німецьким / правом. Равенна, яка залишалася під управлінням Візантії, зберегла традиції юстиніанова права. Однак ці школи ще не мали уявлення про Римської правовій системі. Одна з головних причин полягала в тому, що тоді ще не був відомий текст Дигест, хоча окремі пасажі їх цитувалися. Епохальна подія прийшло в кінці XIII ст., коли повний рукопис Дигест була знайдена в Пізі. Всеосяжна систематизація римського права була проведена в 528-534 рр. н. е. за вказівкою візантійського імператора Юстиніана. Керівництво кодифікаційними роботами здійснював видатний юрист Трибоніан. Результатом роботи комісій було укладення ряду великих збірників римського права. На більш пізньому етапі історії

права ці збірники почали виступати як єдиний Звід законів Юстиніана. 1 частину зводу становлять Інституції Юстиніана.

Вони були укладені подібних збірників класичних юристів, насамперед Гая. Інституції Юстиніана склалися з 4 книг. 1 книга присвячена праву і правовому становищу осіб, 2 - речам речовому праву, 3 - спадкуванню, договорам і зобов'язанням, 4 - деліктам і позовам. 2 частина Зводу Юстиніана становлять Дигести. Під час їх укладення були використані праці 39 юристів, близько 1, 5 тис. творів. Дигести містять 150 тис. фрагментів, найбільше з них цитат Ульпіана, Павла.

Дигести складаються з 50 книг, кожна із них поділяється на титули, а потім на фрагменти. 3 законод. звід, укладений за вказівкою Юстиніана і під керівництвом Трибоніана-це Кодекс.

Кодекс охопив усі конституції імператорів, включаючи 4, 6 тис. конституцій. Кодекс Юстиніана складався з 12 книг, з яких 1, 9 - 12 були присвячені різним питанням публічного права, а книги 2 - 8- приватному праву. Кожна книга поділялася на титули, титули на параграфи. Кодифікація Юстиніана стала своєрідним підсумком усієї історії Римського права.

49. Загальна характеристика та джерела права Візантії

Візантійське право являє собою унікальне явище для середньовічної Європи. Воно х-тсья високим ступенем стабільності, внутрішньої цілісності, здатністю пристос до мінливих соц-економ та політичних умов. Вже на ранніх етапах розвитку держави у Візантії склалася правова система, яка виросла безпосередньо з римського права, але випробувала на собі вплив специфічних перехідних до феодалізму відносин у суспільстві. Прямі спадкоємність римського і візантійського права знайшла своє відображ у викор імператорського законодавства в якості осн джерела права. Відносна стабільність політичної системи Візантії сприяла тому, що саме тут були зроблені перші спроби кодифікації імператорських конституцій, а потім і римського права в цілому. Першим офіційним небозводом римських законів був складений у 438 році Кодекс візант імпер Феодосія , в який увійшли всі імператорські конституції з часу правління Костянтина. У IV-VI ст. у Візантії спостерігається високий рівень розвитку правової думки, складаються самостійні юридичні школи . В середині VI ст.

під керівництвом видатного юриста Трібоніана була здійснена всеосяжна систематизація римського права, підсумком якої є Звід законів Юстиніана. Ця кодифікація була тим фундаментом, на якому остаточно сформувалася її правова система. Звід законів Юстиніана відбив і деякі специфічно візантійські риси. Вони виявляються в ряді інтерполяцій в тексті Дігест, ще більшою мірою в Кодексі і особливо в Новеллах Юстиніана. Візантійські юристи на відміну від своїх класичних попередників, уникали дефініцій і використовували казуїстичний стиль викладу, прагнули нерідко до спрощення, до з'ясування термінів, до вироблення простих і зрозумілих визначень. Особливою популярністю в цей час мала робота Кирила Старшого "Про дефініціях". На формування візантійської правової системи значний вплив надали і правові звичаї, особливо поширені в східних провінціях. Особливо помітним в кодифікації Юстиніана було вплив християнства. Деякі правові інститути починають трактуватися в чисто релігійному дусі. Під впливом християнства в раціоналістичну схему римського права вносяться і деякі етичні конструкції. Так, Юстиніан в Дігестах поряд з поняттям права використовує традиційне поняття "правосуддя", але тлумачить останнє як "справедливість", причому в дусі християнської моралі. Осн напрямки переробки класичного римського права, що знайшли своє відображення в кодифікації Юстиніана, отримали більш повний розвиток в подальшій іст візантійського права. У візантійських судах застосування кодифікації Юстиніана натрапляли на великі труднощі. Ряд її положень застарівав, але головне - вона була занадто складною і недоступною для населення імперії. У зв'язку з цим в VI-VII ст. для практичних цілей візантійськими юристами склалися спрощені коментарі до законодавства Юстиніана на грецькій мові у вигляді переказів, показників, навчальних приміток

50 Кодифікація Юстиніана

Після видання кодексів Грегоріана, Гермогена та імп. Феодосія імператорські конституції видавалися й далі, в той час як багато з них виявилися вже скасованими. Отже, постала конча потреба в перегляді кодексів та їх доповнень., Панівний клас

Римської імперії був зацікавлений в анулюванні застарілих норм-і в оновленні права. На здійснення цієї мети була спрямована і політика в галузі законодавства. Уже Феодосій II мав намір зробити загальний перегляд як конституцій, так і юридичної літератури, і укласти єдиний цілісний звід, але задум свій не здійснив. Виконав цей план у найширшому масштабі візантійський імператор Юстиніан.

Величезна праця складання Юстиніанівського зводу виконувалась під керівництвом видатного юриста того часу Трибоніану в декілька прийомів і в порівняно короткий термін.

Насамперед Юстиніан вирішив упорядкувати конституції, які були видані після Теодозіанського кодексу, і переглянути попередні кодекси, вилучити все застаріле, а діюче об'єднати в один збірник.

З цією метою Юстиніан у лютому 528 р. призначив комісію з десяти осіб, серед яких був і згаданий Трибуніану. Через рік комісія закінчила свою роботу і в квітні 529 р. був обнародований Кодекс Юстиніана і тим самим анульовані попередні кодекси.

Кодекс являє собою збірник імператорських конституцій і складається з 12 книг. Кожна книга ділиться на титули (підрозділи в ряді законів), а титули - на параграфи. Книга I містить конституції, які торкаються церковного права, джерел права і різних імператорських чиновників; книги 2-8 - цивільне право; книга 9 - кримінальне право; книги 10-12 - положення про державне управління. У середині титулу розміщені окремі конституції у хронологічному порядку.

Систематизувавши конституції, Юстиніан приймає рішення упорядкувати юридичну літературу. З цією метою в грудні 530 р. була створена нова комісія, в складі якої працювали представники правових шкіл Константинополя, Беріте та інших міст. Комісія мала досить складне завдання: треба було зібрати всі твори класичних юристів, зробити з них витяги і все застаріле вилучити, замінивши новим, а всі розбіжності усунути. Врешті, весь цей матеріал треба було відповідно систематизувати.

Це складне завдання комісія виконала в надзвичайно короткий термін. Уся зібрана юридична література була

переглянута, систематизована і зведена в єдине ціле. У грудні 533 р. цей величезний звід одержав назву Дигести, або Пандекти, був опублікований і вступив у дію.

Дигести становлять центральну частину Юстиніанівського зводу, найбільшу за розмірами і найціннішу за своїм змістом. Усі цитати розподілені в 50 книгах, які своєю чергою поділяються на певну кількість титулів з відповідними заголовками. У середині кожного титулу теж у певному порядку розміщені цитати, кожна з яких починається із зазначення автора і твору, з якого вона взята.

Треба зазначити, що в період абсолютної монархії практика римського права часто відступала від тих положень, які були з такою майстерністю зроблені класичною юриспруденцією. Але при всьому тому вже та обставина, що в основу Юстиніанівського зводу були покладені твори класичних юристів, означало для того часу безспірне відновлення римського права, повернення до його кращих начал. Завдяки Дигестам класична література була збережена від повної загибелі, а її багатющі плоди захищені від безнадійного викривлення.

Водночас з роботою над укладенням Дигестів під загальним керівництвом Трибоніану професорами Теофілом і Доротеєм був укладений переважно для навчальних цілей офіційний елементарний підручник цивільного права, який отримав назву Інституції. У листопаді 533 р. Інституції були санкціоновані і вступили в дію.

Головним джерелом Інституцій був однойменний твір римського юриста Гая, побудований за принципом поділу права на три групи: 1) про осіб; 2) про речі; 3) про форми процесу. Аналогічно побудовані й Інституції Юстиніана.

Але поки укладались Дигести та Інституції, законодавство невпинно розвивалося, що змушувало уряд переглянути низку спірних питань. Деякі з них були замінені самим Юстиніаном, який оголосив у вигляді наказів 50 нових рішень.

Упродовж цих років законодавча діяльність і справді поживавлюється:

529 р. було видано майже 80 конституцій, у 530 - близько 130, у 531 - майже

100. Отже, коли робота над Дигестами та Інституціями була завершена, Ко

декс, виданий у 529 р. багато де в чому вже застарів. Щоб узгодити з новими

частинами Юстиніанівського зводу, комісія переробила його заново, і в лис

топаді 534 р. цей Кодекс був опублікований у новій редакції .

Отож до Кодексу Юстиніана увійшли всі закони римських імператорів, видані з часів правління імператора Андріана (117-138) до 534 р. У це число входили закони самого Юстиніана, видані ним до 534 р. Накази, які виходили після того, називалися новелами, і деякі з них набули істотного значення, спричинивши повну реформу в деяких галузях права (наприклад, у галузі спадкування). Юстиніан планував у міру нагромадження новел їх систематизувати, але його задум залишився нездійсненим. До наших днів дійшло декілька частин збірників новел, які розглядаються як остання, завершальна частина Юстиніанівського законодавства.

На думку Юстиніана, усі названі частини кодифікації мали становити єдиний Звід права, хоча вони й не були тоді об'єднані однією загальною назвою. Лише у Середньовіччі, коли відродилося вивчення римського права (починаючи з XII ст.), весь Юстиніанівський звід набув загальної назви *Corpus juris civilis* - Звід цивільного права. Під цією назвою він відомий і тепер. /

51. Кодекс та інституції Юстиніана у Візантії.

За часів Юстиніана було проведено велику роботу щодо систематизації права:

Першим за часом було отворено Кодекс, який являв собою звід імператорських конституцій. Спочатку малось на меті лише впорядкувати конституції, які накопичились за останні сто років, але потім Юстиніан змінив підхід, визначивши завдання більш широко: не лише обробка законодавства за останнє століття, але и перегляд вже існуючих кодифікованих актів (кодексів).

В лютому 528 року Юстиніан видав єдикт, котрим оголосив склад комісії, а також визначив завдання останньої. Вона мала обробити матеріали, які увійшли до Кодексу Теодосія, виключити з нього те, що

застаріло, а також доповнити його законодавчими актами більш пізнього періоду.

Кодекс другого, виправленого, видання був опублікований 18 листопада 534 року і набрав чинності 29 грудня того ж року. Кодекс містить близько 4600 конституцій, починаючи з Адріана. Найбільша кількість з них належить Адріану — 1200, Северам — 880, Юстиніану — 400. Усі конституції, що увійшли до його видання, набули сили, ті ж, які з нього були вилучені, втратили чинність. Кодекс Юстиніана поділено на 12 книг. Впадає в око значний обсяг матеріалу, який стосується питань приватного права. Йому відведено книги з 2 по 8 (сім з дванадцяти, тобто більше половини загальної кількості). 9 книга присвячена кримінальному праву, 10¹² — адміністративному.

При вивченні результатів систематизації Юстиніана більшої уваги, з точки зору засвоєння положень Римського права у Візантії, вимагають Дигести та Інституції. Це пояснюється тим, що саме в них було збережено дух і засади Римського приватного права.

Концепію створення Дигест було визначено у конституції Юстиніана від 15 грудня 530 року “Deo auctore”.

Згідно з нею усім авторитетам в галузі права минулого мала надаватись однакова увага — ніхто не визнається кращим або гіршим у всіх питаннях, але деякі кращі у тому чи іншому. “І не судить про те, що є кращим і більш справедливим за більшістю авторитетів, бо думка одного і гіршого може переважити у якомусь питанні думки багатьох і більш високих...” Крім того, у старих роботах можна було робити скорочення та заміну застарілих термінів новими.

В грудні 533 року комісія доповіла про завершення роботи (тобто пройшло рівно три роки з дня створення її), а 30 грудня 533 року Дигести набрали чинності.

Структурою Дигести у загальному вигляді нагадують Кодекс. Приблизно схожі вони і співвідношенням обсягу матеріалу з тією різницею, що питома вага приватного права тут ще більша. Чи не найбільша відмінність структури у тому, що Кодекс починався з церковного права, якого не було і не могло бути у Дигестах.

Ось як виглядає структура Дигест Юстиніана: книга 1 — загальні

положення про право та державу, книги 246 присвячені питанням приватного права, матеріал тут розміщено за схемою преторського едикту, книги 47—48 — кримінальне право та процес, книга 49 — оскарження, фінансове, військове право, книга 50 — муніципальне право, завершальні положення.

Книги не мають власних найменувань, в той час як титули, на які поділяються книги, опоряджені заголовками, котрі у багатьох випадках відтворюють рубрики “постійного едикту”, а також нерідко співпадають з назвами відповідних титулів Кодексу Юстиніана. Титули, у свою чергу, поділяються на фрагменти, кожен з яких є витягом з одного із творів одного з правників. Якоїсь субординації (за авторитетом, часом написання твору, його обсягом тощо) не прослідковується, але великі фрагменти для зручності поділено на параграфи. Специфічною рисою викладу матеріалів в Дигестах є те, що кожен фрагмент починається з вказівки на те, хто є автором витягу і з якого твору.

Що стосується загальної характеристики змісту Дигест, то тут варто звернути увагу на цікаву деталь: з одного боку, вони охоплюють коло питань ширше, ніж ті, які відносяться до приватного права. Але з іншого — вони “не перекривають” повністю відносини приватного права, залишаючи частину з них Кодексу Юстиніана.

Крім того, особливістю Дигест є наявність у їхньому тексті інтерполяцій, тобто доповнень, змін або уточнень, зроблених у стародавніх текстах комісією за укладенням Дигест. Такі зміни текстів провадились на підставі вказівки Юстиніана, зробленої у конституції від 15 грудня 530 року, і, як вважають більшість романістів, мали метою пристосування архаїчних положень до потреб практики Візантії.

Робота над Інституціями почалась протягом останнього року компіляції Дигест. Безпосередньо цим займалися Трибоніан, Теофіл та Доротей. У основу Інституцій Юстиніана було покладено Інституції Гая. Порівняння оригінального тексту та переробки комісії показує, що зміни і доповнення торкнулись, головним чином, тих положень, де були застарілі терміни або посилання на законодавчі акти, які втратили чинність. При висвітленні окремих питань використано Інституції Флорентіна, Марціана та Ульпіана.

Система Інституцій виглядала таким чином: вступ і чотири книги: I — особи, II — речові права, у тому числі спадкування за заповітом, III — спадкування за законом, загальні положення зобов'язань та контракти, IV — делікти та норми процесуального права, а також деякі положення публічного права. Книги поділено на титули, титули — на фрагменти.

52. Дігести – основна частина кодифікації Юстиніана у Візантії.

Дігести являються найбільшою за об'ємом і найважливішою частиною кодифікації Юстиніана. Поява цього збірника була обумовлена тим, що, як вказував Юстиніан „уся генеалогія законів, що уходить корінням до часів заснування міст Рима та Ромула, настільки заплутана, що розширилася до безкраю і опанувати її не дано ніяким природнім даруванням людини”.

В комісію по створенню Дігестів, яку очолив також Трібоніан, увійшло 4 професори академій та 11 адвокатів. Головним завданням було вибрати найкращі фрагменти із творів класичних римських юристів (I–III ст. н.е.) і поєднати їх таким чином, щоб скласти логічний збірник, який був би придатним для використання діючими суддями та адвокатами-практиками.

Комісією було досліджено 2000 творів 39 видатних римських юристів і видано збірник, який складався з 50 книг. Так, як і при роботі над кодексом Юстиніана, комісія вибирала з творів юристів минулого тільки те, що можливо було застосувати в умовах теперішнього часу, а тому також отримала право вносити у фрагменти певні доповнення та зміни, які пізніше отримали назву *emblemata Triboniani*.

За своєю будовою кожна з 50 книг поділяється на титули, які мають свою назву (їх було три), включає фрагменти, що містять назву, в якій зазначається ім'я юриста; твір, з якого береться фрагмент; та параграф.

Внутрішня системи *Digesta* включає: загальну частину, зокрема кн.1 трактує загальні питання права, містить короткий нарис історії права і публічне право; кн.2-46 присвячені приватному праву, зокрема питанням речового права - кн.6-8; зобов'язального права - кн.9-19; особистим правам та сімейному праву - кн.23-27; спадковому праву - кн.28-38. Всі інші книги, за винятком кн.47 та 48, що відносяться до кримінального права та

процесу, а також кн..47 (тит.14 та наступні) та кн.50 (тит.1-11 та 15), що мають своїм предметом окремі інститути публічного права, а саме адміністративне право, право імунітету, посольства тощо, складають доповнення до різних частин вказаної внутрішньої системи. Титул XVI кн.50 „Про значення слів” являє собою тлумачний словник римських юридичних термінів, а титул XVII цієї ж книги „Про різні правила середньовічного права” містить роз’яснення забутих термінів епохи дії Законів XII таблиць та преторського едикту.

53. Епанагога у Візантії.

У 872 р. була створена юридична пам'ятка - Прохірон. Звід законів був викладений простою мовою для розуміння широкими народними верствами. Між 884 і 886 рр. Василем I було видано посібник із застосування діючих правових норм - Епанагога. В ньому, зокрема, регулювалися взаємовідносини православної церкви з державою. За імператора Лева VI (886-912) на зміну Дигестам Юстиніана вводилися т. зв. «Базилики», що склалися з 8 томів у 60 книгах. Після імператорів македонської династії візантійське право зазнало відносно невеликих змін, переважно непринципового характеру. На початку 20-х років X ст. було відновлено право общинників на першочергову купівлю земель своїх односельчан. Далі таке ж право отримали общини і на купівлю дінатських земель. Продані ж за останні 30 років селянські наділи підлягали поверненню колишнім власникам - селянам. Цю ж лінію продовжив імператор Василь II, який у 996 р. оголосив дінатами тих розбагатілих общинників, які користуючись правом першочергової купівлі, зосереджували в своїх руках землі розорених сусідів; віднині общини мали право вимагати повернення своїх земель, незалежно від того, коли ці землі були утрачені!

Така турбота влади щодо збіднілих общинників пояснювалася військовими потребами: з селянської ділянки певної цінності виставлявся воїн-вершник, меншої цінності - військовий моряк або піхотинець. Якщо ж ділянка дробилася (наприклад, в результаті успадкування), військовослужбовця виставляли «у складчину». Але зміни у військовій справі потягнули за собою і соціальну перебудову суспільства. У війську зросла роль важкоозброєної кінноти. Разом з підвищенням вартості

спорядження вершника, зростали і розміри (та вартість) ділянки, від якої виставлявся вершник-стратіот. Власник такої ділянки по суті ставав дрібним вотчинником, чиє становище в загальній селянській масі суттєво вирізнялося. Втрата колишнього значення на полі бою піхоти, на вербованій з бідніших вільних селян, вела до того, що ця категорія населення втрачала підтримку держави і швидко почала закабалятися.

Для того, щоб поставити собі на службу церкву і монастирі, а також високопоставлених сановників, імператори в X-XI ст. починають практикувати роздачу т. зв. солемніїв - права залишати собі частину чи навіть усі державні податки з сіл чи округів. У XI ст. з'явився особливий вид солемнія - т. зв. пронія, яка крім права пожиттєвого збору податків на свою користь з певної території включала в себе і право управляти цією територією.

Тим самим у Візантії наприкінці XI - на початку XII ст. (тобто дещо пізніше, ніж у Західній Європі) завершується оформлення основ феодальних відносин та становлення основних класів феодального суспільства.

Водночас проходить подальше удосконалення державного апарату. Кількість відомств досягнула шістдесяти. Найважливішим з них було податкове. Велику роль відігравало відомство державної пошти та зовнішніх зносин, яке славалося мистецтвом дипломатії та розвідки. Кожній посадовій особі присвоювався відповідний титул. Ієрархія титулів була узаконена табелем про ранги. Імператорський синкліт (сенат, в якому переважали вищі чиновники) був повністю підпорядкований главі імперії. Церква була міцно підпорядкована державній владі, патріарх повністю залежав від імператора. Єпископи особистих володінь не мали. Прибутки церкви визначалися в основному милістю імператора. Лише наприкінці X ст. добровільні піднесення населення були узаконені як особливий церковний податок (канонікон), що сплачувався подвійно грошима і натурою.

54. Роль Еклоги у Візантійських судах

Невдачі зовнішньої політики у Візантії разом з громадянською війною зумовили проведення корінних реформ у внутрішньому устрої держави. Різко скоротилося велике землеволодіння рабовласницького типу. Великого значення набули вільні сільські общини. Землеробство перебудовувалося на

феодалній основі: на зміну праці рабів приходила праця різних категорій залежного населення. Корінним чином змінюється адміністративний устрій. Старі діючі та провінції замінюються новими військово-адміністративними округами - фемами.

Сформувалася ціла структура воїнських володінь, яка гарантувала наступність передачі військової професії з покоління у покоління. Візантійська армія комплектувалася в цей час майже виключно з місцевих жителів, а не найманців. На чолі фем стояли командири фемного війська - стратиги, у чийх руках зосереджувалося не лише військове управління, але й цивільна адміністрація. Такий устрій означав відступ від начал суворої централізації, притаманних Візантії в перші століття її існування.

У 726 р. був виданий збірник офіційних законодавчих актів Еклога. Передбачалось створення збірки законів з інституцій, дігест, кодекса та новел – «конституцій» Юстиніана зі змінними гуманного характеру.

- Він, зокрема, закріпив зміни в процесуальному праві: проголошувався принцип рівності усіх громадян перед судом, звільнення сторін тяжби від сплати судових мит тощо.

- Були також скорочені законні приводи для розлучення.

- В переліку покарань за карні злочини домінували жорсткі заходи: відрізання носа і язика, осліплення, відрубання кінцівок. За кровозмішання, навмисний підпал, отруєння, розбій передбачалася смертна кара.

- В ряді випадків допускалася заміна членушкодження високими грошовими штрафами.

Збірка «Еклога» - була видана візантійським імператором Львом Ісаврянином і його сином Константаном у 741 р. «Еклога» являла собою власне збірку із різних візантійських законів, що приховують у собі норми права цивільного (світського). Також прийнято додаток до Еклоги у вигляді Землеробського, Військового та Морського законів, а також Моїсеїв закон

В «Еклогу» входять норми цивільного візантійського права, які торкаються права спадкового, опіки, духовниць; є також в «Еклові» норми процесуального характеру; містяться також норми

права родинного, шлюбного. Єсть в «Еклезії» норми права карного, які складають 17-й її титул. «Еклог» має 18 титулів, і в «Кормчій книзі», куди вона увійшла, має таку назву: «Главизна царів Константина і Леона».

Перемогу на селі нових феодальних відносин зафіксував кодифікований у VIII ст. «Землеробський закон», що був додатком до Еклоги. Він регулював питання життя сільської общини, Отже, можна говорити, що у VII-VIII ст. у Візантії розпочинається процес феодалізації, який в основному завершується в XI ст.

Така перебудова суспільного ладу дозволила відтворити боєздатне військо. Роль Еклоги полягає у тому, що багато змін, які відбулися у суспільстві, відображаються у законодавстві і Еклога мала врегулювати процесуальне право: проголошувався принцип рівності громадян перед законом та судом, звільнялися від податків та судових мит особи, що приймали участь у процесах. Уся збірка ділилася на 18 титулів, які охоплювали питання шлюбного та сімейного права, спадкового права, опіки та піклування. Регламентувалися договори даріння, купівлі – продажу, займу, найму.

Прискорення майнового розшарування на селі призвело до розорення частини селянства, перетворення його на залежних, т. зв париків. Інколи в залежність від крупних землевласників потрапляли цілі села. Дінати (так називали можновладців - багатіїв, від «діна» - сила) нерідко самовільно захоплювали общинні землі і силою примушували вільних общинників перетворюватися на париків. Збіднілі селяни не могли платити державні податки, цим зменшувалася чисельність стратіотського ополчення, що занепокоювало імператорську владу.

Морський закон був компіляцією норм звичайного морського права. Військовий – зводом карно-правових норм, що стосуються злочинів, скоєних військовослужбовцями. Моїсеїв закон містив морально-релігійні норми, запозичені у Ветхому Заповіті. Укладачі вважали ці норми як юридичні, що можна застосувати на практиці.

В сфері цивільного та сімейного права Еклога розвивала деякі основні тенденції, закладені ще законодавством Юстиніана.

Також посилювалася відповідальність за злочини проти віри та боротьба з еретиками.

Еклога, додатки до Еклоги, Землеробський, Морський, Військовий та Моїсеєві закони утворювали єдиний корпус світського права Візантії, норми якого діяли протягом VIII--IX ст., до появи оновленого законодавства імператорів македонської династії.

55.Родоський морський закон

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТНИКИ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ПРАВА VIII-XIV СТ. Потреби судової практики робили необхідним переробку Зводу законів Юстиніана і його виклад у короткій і зрозумілій формі. В 726 році була видана Еклога ("обрані закони"), яка стала найважливішим етапом у розвитку візантійського права. У ряді своїх списків Еклога Морським законам, який в Західній Європі здобув популярність як Родоський морський закон. Складання цієї збірки відноситься до VII-VIII ст. У ньому були зібрані правові звичаї, що склалися в практиці античної та середньовічної морської торгівлі і частково оброблені ще римськими юристами. Морський закон містив правила, що відносяться до судноводіння, перевезення вантажів і пасажирів, фрахтуванню судів, викидання вантажу в разі небезпеки на море (так звана аварія), розподіл прибутків і збитків між судновласником і власником вантажу і т. п. Окремі норми цього збірника застосовувалися в міжнародній торгівлі аж до XV ст. .

56.Законотворча діяльність візантійських імператорів Македонської династії (іконо почитателів) Василя та Льва 4 (прохірон)

Скасувавши Еклогу, складену його політичними супротивниками (іконоборцями), Василь I наказав знову переробити Звід законів Юстиніана, виключити з нього застарілі положення, роз'яснити важкі юридичні терміни і перевести їх на грецьку мову. Результатом законодавчих робіт було видання в 879 році Прохірона, що в наступні століття був одним з найбільш авторитетних джерел права Візантії. Прохірон представляв собою більш повну збірку законів. Зміни, внесені Прохіроном в правову систему Візантії, не були суттєвими. Але Прохірон в деякій мірі відбив і нові умови візантійського суспільства IX століття. У

ньому більш докладно викладається договірне право, вносяться деякі зміни в сімейне право. При імператорі Львові VI , ознаменувався підйомом юридичної науки, були завершені великі кодифікаційні роботи, нової переробки законодавства Юстиніана. Складені таким чином близько 890 р. "Василик" ("Базиліка"), тобто "царські закони", покликані були замінити собою все більш важкодоступних для розуміння збірники права Юстиніана. У «василику» величезний правовий матеріал розташований більш компактно і послідовно, ніж у Зводі законів Юстиніана. , що складається з декількох самостійних частин (книг). "Царські закони" включають в себе широкий правовий матеріал, що відноситься насамперед до публічного та церковному права . Однак більша частина "Василика" присвячена питанням приватного права. З кінця XII в. "Василик " стали єдиним чинним небозводом візантійського права.

57Репорми Карла Мартелла у Франкській державі

Важливий вплив на характер формування феодальних відносин мала реформа Карла Мартелла.

Коли К. Мартелл прийшов до влади і став майордомом Франкського королівства (715 - 741 рр.), яке знаходилося на межі розпаду, воно втратило владу в зарейнських землях, його-му загрожувало кінне військо арабів, які у 711 р. ввірвались із Африки в Іспанію і захопили більшу частину Піренейського півострова.

Війни з арабами довели перевагу кінноти над пішим ополченням, яке складало основну масу франкського війська. Залізне спорядження вершника коштувало дуже дорого – 45 солідів, і воїн мав сам його купувати.

З метою створення кінноти, а також зміцнення своєї соціальної бази К. Мартелл передав багато церковних і монастирських земель представникам франкської знаті, які, у свою чергу, роздавали ці землі у вигляді бенефіції особам, які повинні були відбувати військову кінну службу. Завдяки цим заходам у 732 р. у битві при Пуатьє араби були розбиті, а їх рух на схід було зупинено. Бенефіціальна реформа дозволила Карлу створити потужну армію. Кіннота, для служби в якій необхідні були значні кошти, тепер стала ядром франкського війська. Можливо, саме це стало вирішальним фактором у протистоянні арабської експансії.

Селяни, що жили на землях бенефіціарія (власника землі) були зобов'язані нести повинність на користь свого господаря: платити оброк, виконувати барщину. Такі ж реформи провели на своїх землях знатні графи.

На відміну від аллода бенефіцій був умовним дарунком. Відмова від королівської служби призводила до вилучення його.

Через століття земля була закріплена за бенефіціаріями на правах повної власності. Їхній обов'язок служити в королівському війську став формальним, що певною мірою при-скорило процес феодальної роздробленості.

У перші роки свого правління Карл Мартелла змушений був вести боротьбу з повсталими феодалами), трохи пізніше - з герцогами Провансу і Аквітанії. Повстання було придушено, а землі бунтівних феодалів конфісковані. Цей земельний резерв надав Карлу можливість проведення бенефіціальної реформи. Ділянки земель надавалися тепер феодалам як бенефицieve - у довічну власність і тільки за умови військової служби феодала в королівських військах. Тобто, землю одержував той , хто міг служити королю і приводити із собою військо. При невиконанні служби землі вилучалися. Спадкоємці могли отримати бенефіцій тільки на тих же умовах. Цей підхід надовго змінив практику дарування землі. Коли земельні фонди в черговий раз виснажилися, Карл Мартелл провів часткову секуляризацію церковних земель і продовжив роздачу бенефицieve вже за рахунок Церкви. Церковні ієрархи, яких таке становище не влаштовувало, були його владою замінені.

58.Виникнення Салічної правди та її загальна характеристика

З усіх «варварських правд» особливу цінність для науки становить Салічна Правда, оскільки її зміст відображає соціально-економічні й політичні процеси ранніх етапів розвитку класового суспільства, держави і права. Салічна Правда кін V-поч VI. одна з найдавніших. «Варварських правд» - судебники були керівництвом для суддів. Найбільше у ній присвячено охороні права власності на різні рухомі речі. Розглядалися випадки краді худоби, свиней. Салічну Правду називають «Свинячим кодексом». Закріплює права на землю. Більшість статей - про злочин та

покарання. Також вказано про судовий процес. А саме виклик до суду, види доказів.

Джерелом права у франків були звичаї, постанови франкських королів законодавчого характеру (капітулярії). Завойоване населення Галлії жило за римським правом.

Збірником звичаєвого права є Салічна правда, яка, очевидно, виникла у кінці V ст.

Салічна правда – це не звід законів і не кодекс, а фіксований перелік правових звичаїв. Здебільшого її статті присвячені злочинам проти особи і майна. Ці статті встановлюють покарання за крадіжку свиней, рогатої худоби, коней, собак, рабів, за підпал, ламання загорож. Салічна правда передбача-ла суворі покарання, великі штрафи (вергельди) за вбивство, тілесні ушкодження.

Покарання диференціювались залежно від становища правопорушника.

Салічна правда свідчить про існування у франків пережитків кривавої помсти. Якщо злочинець не може сплатити ви-куп за вчинене вбивство, то “він має заплатити своїм життям”. Проте кривава помста забороняється, якщо вбивство вчинене ненавмисно.

Основним покаранням був штраф, який визначався в солідах і динаріях (1 солід = 40 ден.). Вергельд (ціна людини) господареві вбитого раба становив 35 солідів. За вбивство напіввільного (лита) призначалась плата 100 солідів, вільного франка – 200, графа, королівського чиновника – 300 солідів. За вбивство графа при виконанні ним службових обов’язків вергельд потроювався.

Предбачалось покарання тих, хто ганьбив гідність франка (гл. XXX).

Статті Салічної правди охороняли і захищали життя та гідність жінки. За викрадання чужої дружини належало платити штраф 200 солідів. Той, хто хапав вільну жінку за руку, кисть або палець платив 15 солідів, а, хто називав вільну жінку розпусницею – 45 солідів (гл. 20, 30 пар. 3).

Зобов’язання

За виключенням землі, всі інші речі могли бути предметом купівлі-продажу, обміну, дарування. Факт укладання таких угод досить часто фіксувався в документах.

Серед різних угод особливе місце належить позикам. Боргового рабства Салічна правда вже не знає. Але майнова відповідальність боржника стає дуже суворою. Після прострочки платежу кредитор тричі з'являвся до боржника (зі свідками), і з кожним разом сума боргу збільшувалась на три соліди. Конфіскація майна боржника здійснювалась графом.

Спадкове право

Рухоме майно син і дочка успадковували порівну. Але земля переходила тільки до сина. Тобто земля залишалась в одному і тому ж роді.

Едикт короля Хільперика (561 – 584 рр.) встановив, що за відсутності у померлого синів майно успадковують доньки, а коли і їх немає, то брат чи сестра померлого, але не “сусіди”, як це було раніше.

З розвитком приватної власності у праві франків з'являється інститут аффатомії, через який можна було внести зміни у законний порядок успадкування. Аффатомія полягала у тому, що укладалась угода, за якої майно спадкодавця ще при його житті передавалось будь-якій особі.

Шлюбно-сімейне право

Стародавні звичаї германців дозволяли укладання шлюбу через купівлю дружини, але ще більш стародавні не виключали її крадіжки. Через купівлю чоловік набував владу над жінкою. Після його смерті ця влада переходила до свекра, тому що викуп (плата) дався ним.

У час Салічної правди ці звичаї вже відмирили. Місце викупної плати зайняли речі або гроші, які чоловік приносив дружині у вигляді ранкового подарунку (у нагороду за невинність). Вони залишались у сім'ї. Дружина мала принести в дім чоловіка посаг. Розлучення спочатку дозволялись, але з укріпленням християнства капітулярієм від 744 р. були заборонені.

Влада батька не була широкою. Його опіка закінчувалась при досягненні синами 12-річного або 14-річного віку.

Для розуміння економічної думки раннього феодалізму мають велике значення старовинні записи судових звичаїв франків „Салічеська Правда” (VI ст.). Наводячи перелік штрафів за всеможливі злочини, вона характеризує економічні погляди

франків щодо общинного селянства з однієї сторони і служилих людей або дружинників – з другої.

- Не приділяє уваги містам і промисловості. Сільське господарство – основне заняття франків. Сама „Салічеська Правда” – це аграрний кодекс:

- Ігнорує питання торгівлі.

- доводить принцип соціальної рівності – рівний штраф за вбивство любого франка.

- Перевага общинної власності, лише король мав право землеволодіння общини.

- Родова община, вже тоді замінюється земельною або сусідською.

- Роль держави в особі короля.

„Салічеська Правда” показала розпад родового ладу, процес феодалізації, диференціації франкського суспільства і інтереси служилої аристократії, яка згуртовувалася навколо короля.

59. Феодальна ієрархія за Салічною правдою.

В V-VI ст.. ст.. у франків збереглись ще загальні, родові зв'язки, відносини експлуатації серед самих франків не були розвинуті, не багато чисельною була і фракійська службова знать, яка сформувалася в правлячу верхівку в ході військових походів Хлодвіга. Найважливішим джерелом для вивчення суспільного ладу франків переважно Північної Галії в меровінський період є "Салічна Правда" Вона представляє собою запис судових звичаїв салічних Франків, створену, як вважають, на початку VI ст.. ще при Хлодвігу. Римський вплив відобразився тут значно менше, ніж в інших варварських правдах, і виявляється головним чином у внутрішніх рисах; латинська мова, штрафи в римських грошових одиницях.

Розпад великої держави є свідченням завершення процесу феодалізації франкського суспільства. Будь-яка країна Європи являла собою систему вотчин, кожна з яких була за суттю суверенною державою. Феодальна роздробленість - вагома ознака феодальної системи, що сформувалася. Феодалізація - це перетворення алоду в утримання; зникнення вільних общинників і поява залежних та кріпосних держателів; утворення феодальної власності на землю і виникнення

пануючого класу феодалів, землевласників-воїнів. "Салічна Правда" більш чи менш в чистому вигляді відображає порядки, які існували у Франків ще до завоювання, і слабо відображає життя і правове положення гало римського населення. Але на протязі VI – IX ст. ст. фракійські королі робили все нові і нові доповнення до Салічної Правди, тому у відповідності з іншими джерелами більш пізнього періоду вона дозволяє прослідкувати також і подальшу еволюцію від родоплемінного устрою до феодалізму франкського суспільства. Перший запис права, точніше, правових звичаїв франків, - Салічного закону. Після завоювання Галії, життя франкського плем'я ускладнилось і потрібно було регулювати різні її сторони, розв'язати багато чисельні конфлікти. З цією метою і був записаний Салічний закон. Укладачі цього правового акту міркують конкретно, а не загальними нормами. Точно так само конкретно і наглядно намагалися вони описати і всі інші правові звичаї. Отож, Салічна Правда – одне з найвизначніших джерел права феодальної Європи.

У X-XI ст. у Франції пануючий клас повністю відділився від інших прошарків, монополізувавши всю власність на землю. Це було відображено у правовій нормі "нема землі без сеньйора". Під їхню владу потрапляли общинні угіддя, за користування якими залежні селяни тепер відбували визначені повинності. Оформлялися баналітетні права сеньйорів: монополія на піч, виноградний прес і млин, які раніше були в колективній власності общин. У завершеному вигляді склалася феодальна ієрархія.

60. Злочин проти особи за салічною правдою (Кровна помста)

До них відносяться вбивства, зґвалтування, нанесення каліцтв, обмова, образа, викрадення вільних людей, зазіхання на честь, гідність і свободу: Салічна правда, звичайно, містить вказівки на кровну помсту. Якщо злочинець на стільки бідний і настільки безрідний, що не може зібрати грошей для свого викупу, "він повинен сплатити своїм життям". Проте, Салічна правда швидше забороняє, чим заохочує помсту. Вона у всіх випадках заборонена, коли немає наміру, а значить і ворожнечі. З цього, мабуть, починається обмеження кровною помсти взагалі. Де немає ворожнечі, там достатньо відшкодувати збитки. Разом з цим забороняється кровна помста за поранення. Завдяки новій епосі в

системі покарань на зміну кровною помсти приходять штраф. Перехід до штрафу замість кровної помсти відбувався непросто. Перші акти подібного роду зустрічали неприховане презирство. Приймати гроші за кров ближнього, особливо отця або брата, вважалося за незмивну ганьбу.

У «Салічній правді» штраф за убивство («вергельд») раба становив 35 солідів (XXXV, ст. 6), римлянина - 62,5 (або 100 солідів, якщо римлянин - землевласник) (XI, ст. 6, 7), вільного франка - 200 солідів (XI, ст. 1), королівського слуги або графа - 600 (IV, ст. 1). У пізніших додатках до «Салічної правди» у 600 солідів було оцінене життя священика, у 900 - єпископа. Втричі вищі штрафи встановлювалися за убивство вільних франків і королівських службовців під час походу. Так, за життя королівського службовця під час походу винний сплачував 1800 солідів (XIII, ст. 2).

Убивство хлопчика до 10 років каралося штрафом у 600 солідів (XXIV, ст. 1), вагітної жінки - 700 солідів (XXIV, ст. 3), жінки дітородного віку - 600 (XXIV, ст. 6), тобто у 3-3,5 рази вище, ніж життя чоловіка. Дослідники пояснюють факт вищої суспільної цінності життя дитини чи жінки тим, що ці особи не могли тримати в руках зброю, тобто убивця під час злочину не ризикував своїм життям. Можливо також, що цими заходами хотіли обмежити втрати від кровної помсти, не допустити її поширення на жінок і дітей ворожого роду. Зауважимо і той факт, що розміри вергельду залежать від суспільної цінності особи. Усі, хто стоїть нижче від вільного франка (навіть римлянин-землевласник), оцінені у значно нижчі суми, натомість життя графа, священика чи королівського службовця цінується вище.

61. судовий процес у Франкській державі.

Судовий процес у Салічній правді носив змагальний характер. Кримінальне та цивільне судочинство здійснювалося в однакових формах. Справа порушувалася лише з ініціативи позивача. Сторони мали рівні права, і процес протікав у вигляді змагання. Процес був усним, гласним, відрізнявся строгим формалізмом. Салічна правда називає 3 види доказів, що застосовуються в судовому процесі. Серед них важливе місце займає співприсяжництво.

Співприсяжники - це родичі, друзі або сусіди обвинувачуваного, які є "свідками доброї слави" обвинуваченого. Велике значення мало свідчення очевидців. Поширеним видом доказу були ордалії, при яких злочинець встановлюється за допомогою "божественної сили". Салічна правда описує "суд божий" у формі випробування "казанком". До ордалії зазвичай вдавалися ті, хто не міг уявити співприсяжників. Разом з тим обвинуваченому надавалося право за певну плату відкупитися від випробування "казанком". Судові суперечки розбиралися на зборах вільних людей сотні під головуванням виборного судді - тунгіна. Вирок виносили виборні засідателі - рахінбургів. Згодом здійснення суду поступово переходить в руки королівської адміністрації. Місце тунгіна займає граф, який призначається королем, і роль народних засідателів виконують скабіни, які обираються графом із середовища "кращих" людей округу і відправляють свої обов'язки довічно. Вищою судовою інстанцією був суд короля.

62.Ордалій

Ордалія-«суд божий», що полягає у випробуванні(катуванні) якоїсь сторони процесу. Це випробування водою, залізом і вогнем. Також судовий поєдинок, клятва. Водю: обвинуваченого кидали в річку, зв'язували руки ноги. Тоне- винний. Залізом: дістати з казанка з окропом предмет(каблучку). Взяти в руки розпечене залізо, зробити кілька кроків. Руку змащували жиром, замотували і давали зажити. Через кілька днів глядали її. Якщо рубці загоюються добре-невинна. Судовий поєдинок: коли відповідач звинувачував позивача у брехні. Клятва: обвинувачений клявся разом з співприсяжниками. З християнством виникли: клятва на євангелії, святих мощах, випробування хрестом. Останнє: Обвинувачений і позивач стояли уцеркві витянувши руки. Хто раніше опустить-винний.

Особливою формою ордалій була клятва у формі співприсягання, число тих, хто присягав разом зі звинуваченим, залежало від важливості справи. У різних статтях «Салічної правди» називаються 3, 6, 9 свідків чи співприсяжників, а в

особливих випадках - навіть 72. Клялися на зброї. Якщо хтось із співприсяжників і, особливо, сам звинувачений збивалися з клятви, справа вважалася програною. З поширенням християнства клястися стали на Євангелії чи святих мощах. Такий порядок вирішення проблеми мав у собі раціональне зерно. Відомо, що у людини, яка хвилюється, вазомоторні функції порушені, голос зривається, тремтять руки. Урочистість моменту прийняття клятви, присутність культових речей могли породити у когось із кривоприсяжників психічний зрив. Щоправда, часто питання співприсяжництва впиралося в іншу площину. Важко було знайти співприсяжників селянинові, часто його співприсяжники боялися не тільки Божого суду, а й переслідувань протилежної сторони. Навпаки, феодалу, оточеному васалами і дружиною, зробити це було легше.

«Салічна правда» була оригінальною пам'яткою права раннього феодалізму, вона не відчула на собі будь-якого впливу високорозвинутого римського права. Крім «Салічної правди», у германців існували й інші «варварські правди» - Ріпуарська, Аллеманська, Баварська, Саксонська (поч. IX ст.) та ін.

63. Верденський договір 843 р.

Карл Великий невдовзі перед смертю розділив імперію між своїми силами. Корона імператора дісталась Людовіку Благочестивому. Його сини, зібравшись у Вердені 843 р., поділили імперію на три частини: східна частина дісталась Людовіку Німецькому, західна - Карлу Лисому, середня - франкське королівство (північна Італія) - Лотарю. Лотарь одержав корону імператора. Верденський договір поклав початок самостійному існуванню трьох європейських держав - Німеччини, Франції, Італії.

64 - Утворення станово - представницької монархії в Англії.

У XII-XIII століттях в Англії сформувалася порівняно сильна централізована монархія. Це призвело до надзвичайного свавілля та деспотизму королівської влади. В особистих і династичних інтересах королі вимагали від населення все більше грошей і повинностей та здійснювали свою політику (особливо зовнішню), не зважаючи на інтереси країни. Авторитет королівської влади нерідко використовували на шкоду значної частини панівного класу. Це спричиняло опозиційні виступи. Як результат, буквально всі прошарки суспільства - барони,

лицарі, міщани, селяни—виступили проти короля, за обмеження його влади.

З огляду на це, король Іоанн Безземельний змушений був у 1215 р. підписати Велику хартію вольностей (відома в історіографії як "Хартія вольностей англійського народу"). Насправді ж, це була хартія вольностей феодалів і, передусім, баронів. Однак Велика хартія вольностей певною мірою стримувала королівське свавілля, обмежувала владу посадовців.

У 1259 р. проти короля виступили лицарі та міщани й змусили підписати його Вестмінстерські провізії, котрі захистили лицарів і верхівку вільних селян як від свавілля великих феодалів, так і від адміністрації короля. Та ці документи не припинили протистоянь, які в 1263 р. призвели до відкритої війни. Налякані цим рухом барони, лицарі, заможні міщани та король припинили громадянську війну й пішли на взаємні поступки. Наслідком цього компромісу стало виникнення в Англії Парламенту (1265 р.)

Отож унаслідок громадянської війни в Англії був здійснений перехід до нової, більш централізованої форми феодальної держави, до феодальної монархії зі становим представництвом (Парламентом). З 1295 р. Парламент став збиратися регулярно. Він розділявся на "Палату лордів" та "Палату общин".

В 1297 р. Парламент отримав право встановлювати податки, а згодом взагалі затверджувати бюджет, у 1322 р. - право санкціонувати важливі закони. З кінця XIV ст. він мав уже законодавчу ініціативу: парламентські акти-статути приймалися за петиціями Палати общин з наступним затвердженням їх Палатою общини та королем. Запроваджується процедура імпічменту.

У XIV ст. парламент двічі скидав невгодних йому королів: Едуарда II (в 1327 р.) і Річарда II (в 1399 р.).

У цей час відбувається також розвиток нового виконавчого органу - Королівської ради, до якої переходить вища законодавча та судова влада. З'являються нові посадові особи нарівні місцевого управління — коропери й констеблі.

Утверджується практика призначення з місцевих землевласників у

графствах, так званих, охоронців миру, чи мирових суддів. Розвивається судова система, вищими ланками якої стають: Суд королівської лави (для розгляду кримінальних справ), Суд загальних позовів (цивільні справи), Суд скарбниці (цивільні справи, в яких однією зі сторін була держава). Згодом із загальної системи вищих королівських судів виділяється Суд лорда-канцлера (вирішував справи за принципом справедливості)

65. Асиза Генріха II (1181р)

Генріх II (1154 - 1189 р.) у другій половині XII ст. повів рішучу боротьбу з баронами. Він вислав з країни найманців і зруйнував самостійно збудовані замки. Проведені згодом військова і судова реформи сприяли зміцненню королівської влади в Англії. Судова реформа здійснювалась поступово через послідовне видання асизів: Великого, Кларендонського (1166 р.) і Нормгемптонського (1176 р.). У результаті проведеної Генріхом II реформи посилилась влада короля. У держави виникло додаткове джерело доходів, оскільки відправлення правосуддя в королівських судах було платним. Юрисдикційні права баронів істотно обмежувались. Військова реформа : Генріх II замінив 40-денну військову службу феодалів спеціальним податком - "щитовими грошинами", що витрачались на утримання війська найманців. У 1181 р. , був виданий асиз про озброєння, який зобов'язував усіх вільних жителів мати озброєння, яке б відповідало їхньому достатку, і за наказом короля з'являлись у ополчення.

66 - прийняття Великої хартії вольностей 1215 р. в Англії та її основні положення.

"Велика хартія вольностей" 1215 р. -- перша "неписана" конституція Англії. Велика хартія вольностей традиційно вважається першим правовим документом, в якому закладено основи концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи і панування закону в житті суспільства. Хартія вміщувала 63 статті, що регулювали питання права власності, свободи та особистої недоторканності англійських баронів та охороняла їх від абсолютної королівської влади й обмежувала владу короля і чиновників над людиною. Найважливіші постанови

1) За англiканською церквою закрiплено всi давнi права й вольностi, а передусiм вiльний вибiр єпископiв.

2) Податки король буде накладати за згодою ради королiвства, до якої входять єпископи, графи, барони i безпосереднi королiвськi васали, тiльки у трьох випадках король може сам наложити данину: для викупу себе з неволi; коли вводять первородного сина у лицарський стан; коли вiддає замiж найстаршу доньку,

3) Мiсто Лондон i всi меншi мiста та мiстечка отримують свої давнi права.

4) Васали мають виконувати на своїх землях тiльки таку службу, яка їм була назначена; забороняється примушувати лицаря до грошових оплат, коли вiн хоче службу виконувати особисто.

5) Вiльної людини не можна ув'язнити або жодним iншим способом покарати без судового присуду.

6) Накладати кару можна тiльки на основi свiдчень присяжних свiдкiв; забороняється забирати в засудженого майно, потрiбне для його утримання.

7) Забороняється забирати лiс на будову замкiв без згоди власника; забороняється брати у вiльної людини коней i вози без її дозволу.

8) Усi права має охороняти колегiя, складена з 25 баронiв (вельмож);

67. правове становище рiзних верств населення Англії за Великою хартією вольностей 1215 р.

Пiдраховано, що з 68 статей Хартії 30 виражали iнтереси баронiв, 7 - рицарства та верхiвки вiльного селянства i лише 3 - мiщан. Права залежних вiлланив у Хартії взагалi не оговорювалися. Вимоги Хартії задовольняли передусiм iнтереси церковних феодалiв i великих баронiв, якi стояли на чолi боротьби проти королiвського свавiлля. Хартія докладно визначала васальнi вiдносини, обмежувала певнi права монарха. У Хартії знайшли також вiдображення iнтереси лицарства та iнших вiльних держателiв. Однак, якщо статтi, присвяченi правам баронiв, сформульованi старанно i докладно, то про лицарiв у Хартії сказано дуже лаконiчно. Барони пообiцяли лицарям такi самi права, яких вони добилися для себе по вiдношенню до короля як свого сеньйора: не вимагати з лицарського лена або iншого

вільного держання більшої служби, ніж встановлено звичаєм. Ще менше уваги приділяє Хартія інтересам міського населення. Встановлювалась, наприклад, єдність мір та ваг. Як сказано у Ст. 35, «одна міра вина хай буде по всьому нашому королівству, і одна міра пива, і одна міра хліба». У ст. 13 підтверджувалися права міст на раніше отримані вольності. Усім купцям, у тому числі й іноземним, надавалося право вільно і безпечно виїжджати з Англії і в'їжджати в Англію, і перебувати і їздити по Англії «як по суші, так і по воді, для того, щоб купувати і продавати без усяких незаконних мит, сплачуючи лише стародавні і справедливі, звичаєм установлені мита» Біланам було обіцяно, якщо хтось із них буде оштрафований, то у нього залишиться недоторканим його реманент».

68 - васально - сюзеренні відносини у Франції (медіатизація).

Становлення панівного класу феодалів безпосередньо пов'язане з розвитком феодальної власності на землю і складної системи васальних відносин. Великі феодали не прагнули зберегти свої землі у безпосередній власності, оскільки їх політичне значення і сила визначались не стільки розміром земельних володінь, скільки кількістю васалів. Хоча відносини між сеньйором і васалом будувалися на основі договору, сторони в ньому не мали рівного правового становища. Васальний договір містив елементи ієрархії та залежності, оскільки отримувач феоду зобов'язувався визнавати верховенство сеньйора. Велике економічне й політичне значення васальних договорів було причиною того, що вони укладалися публічно з додержанням урочистого і ретельно розробленого обряду. Головним в такому обряді було офіційне введення васала у володіння землею і його клятва на вірність своєму сеньйору. Васальні договори чітко фіксували обов'язки сторін. Сеньйор поряд із наданням феоду мав забезпечити захист васала і переданої йому землі. Обов'язок васала полягав насамперед у військовій службі на сеньйора. Васал мав також брати участь в судових та інших зборах феодалів під головуванням сеньйора. Якщо васал порушував клятву вірності сеньйору і не виконував своїх обов'язків, він повинен був повернути феод.

Медіатизація — у широкому сенсі це анексія монархії іншою монархією, при якій правлячий рід анексованої держави зберігає свої титули. Наприклад, якщо суверенне князівство стало частиною більшого королівства, князь, хоча і стає підданим короля, зберігає свій титул і деяку частину влади.

69.Сеньйоральна монархія у Франції. Реформи Людовика IX

В IX-XII ст. в умовах політичної децентралізації, що призвели до глибокої територіальної роздрібленості, королівська влада втратила своє колишнє значення. Фактично влада короля поширювалася лише на територію його домену, але й там йому доводилося вести наполегливу боротьбу з непокірними васалами. Поза межами королівського домену влада належала великим землевласникам. Така форма феодальної держави, побудована за принципом сюзеренітету-вассалітету, може бути визначена як сеньйоральна монархія. Політична влада в ній фактично була поділена між королем і феодалами різного рівня, пов'язаними сеньйорально-васальною відносинами, та набула тим самим приватноправової характер. Становлення сеньйоральної монархії означало занепад центральної державної влади, ідрив внутрішньої єдності країни, послаблення її зовнішньополітичного становища. Спочатку функції королівської влади були обмеженими. Він вважався головою французького війська, здійснював суд. Судову владу король мав тільки в межах свого домену. З XII ст. положення короля поступово змінюється. Відновлюється практика видання королем законодавчих актів - встановлення , хоча для цього потрібно згоду великих феодалів . У XIII в. визнається, що королівський акт, якому присягнули васали, обов'язковий і для відсутніх феодалів. Розширюється сфера судової юрисдикції короля. Велику роль у підвищенні авторитету королівської влади та зміцнення центральної адміністрації зіграли реформи короля Людовика IX . Важливе місце серед них займала військова реформа: створення міської міліції, загонів наймитів. Людовик IX заборонив приватні війни в королівському домені. На решті території вводилися так звані 40 днів короля. Протягом цього терміну феодали не могли починати військові дії, з тим щоб будь-яка з сторін могла перенести спір до суду короля. У 1260 році на

базі королівської курії було створено спеціальний судовий орган - парламент, який мав намір на сесії в Парижі чотири рази на рік і став вищим судом у Франції. Людовик IX ввів на території домену єдину королівську монету, заборонивши тут використання грошей, випущених іншими феодалами.

70. Три великих стани у Франції

В XIV-XV ст. у Франції завершилася перебудова станового ладу. Оформлення трьох великих станів не означало зникнення успадкованого ще від попереднього періоду ієрархічної будови класу феодалів. Першим станом у Франції вважалося духовенство. Об'єднання всіх священнослужителів в єдиний стан було результатом того, що королівська влада до XIV ст. здобула принципово важливу перемогу в боротьбі з папством. Було визнано, що французьке духовенство повинно жити за законами королівства і розглядатися як складова частина французької нації. З встановленням єдиного правового статусу духовенства зміцнилися його найважливіші станові привілеї. Другим станом в державі було дворянство. Цей стан об'єднував всіх світських феодалів, які розглядалися тепер не просто як васали короля, а як його слуги. Найважливішим привілеєм дворянства залишалося його виключне право власності на землю з передачею у спадщину всієї нерухомості та рентних прав. Дворяни мали право на титули, герби та інші знаки дворянської гідності, на особливі судові привілеї. Вони звільнялися від сплати державних податків. Єдиним обов'язком дворянства стає несення військової служби королю. В XIV-XV ст. завершується формування "третього стану" , який поповнювався за рахунок швидко зростаючого міського населення і збільшення числа селян-цензітарів. Цей стан був дуже строкатим за своїм складом і практично об'єднав в собі трудове населення і тих, що становився робітниками за волею буржуазії. Члени цього стану розглядалися як "неблагородні", не мали якихось особливих особистих або майнових прав. Вони не були захищені від сваволі з

боку королівської адміністрації і навіть окремих феодалів. Третій стан був єдиним що сплачував податок у Франції, і на нього покладався весь тягар сплати державних податків.

71. Генеральні штати у Франції

Виникнення Генеральних штатів поклало початок зміні форми держави у Франції - перетворення його в станового-представницьку монархію. Періодичність скликання Генеральних штатів не була встановлена. Це питання вирішував сам король в залежності від обставин і політичних міркувань. Кожен скликання штатів був індивідуальним і визначався виключно розсудом короля. Вище духовенство, а також великі світські феодали запрошувалися особисто. Генеральні штати перших скликань не мали виборних представників від дворянства. Пізніше затверджується практика, відповідно до якої середнє і дрібне дворянство обирає своїх депутатів. Вибори проводилися також від церков, конвентом монастирів і міст. Але городяни та особливо легісти іноді обиралися і від станів духовенства і дворянства. Приблизно 1 / 7 частину Генеральних штатів становили юристи. Питання, що виносяться на розгляд Генеральних штатів, і тривалість їх засідань також визначалися королем. Король вдавався до созыву Генеральних штатів для того, щоб отримати підтримку станів з різних приводів. Король запрошував думку Генеральних штатів по ряду законопроектів, хоча формально їх згоди на прийняття королівських законів не потрібно. Але найчастіше причиною скликання Генеральних штатів була потреба короля в грошах, і він звертався до стану з проханням про фінансову допомогу або дозвіл на черговий податок, який міг збиратися тільки в межах одного року. Генеральні штати зверталися до королю з проханнями, скаргами, протестами. Вони мали право вносити пропозиції, критикувати діяльність королівської адміністрації

72. Кутюми та їх класифікація на півночі. Франції

Найважливішим джерелом права був звичай. До X ст. у Франції практично перестали діяти Салічна правда і інші варварські звичаї. На зміну їм в умовах феодалної роздробленості прийшли територіальні правові кутюми окремих регіонів,

сеньйорів і навіть громад. Звичаї складалися в усній формі. Сила і авторитет звичаєвого права визначалися тим, що воно відображало реальні потреби територіальних колективів феодального суспільства, виникало з компромісу і не цілком залежало від свавілля державної влади. Тому й дотримання кутюмов в більшості випадків було добровільним. Для визнання звичаїв в судах було необхідно, щоб вони були відомі з давніх часів", тобто принаймні 40 р. Починаючи з XII ст. окремі кутюми стали записуватися, а до середини XIII в. в Нормандії був складено порівняно повну збірку звичайного права - Великий кутюм Нормандії, який використовувався в судовій практиці. З цього часу з'являється ряд приватних записів місцевого звичайного права, зроблених королівськими суддями та легістами. Найбільш відомим і популярним у середньовічній Франції став збірник звичаїв - Кутюми Бовезі, автором яких був королівський Балї Філіп де Бомануар. Збірка, що складалася з прологу і 70 голів описувала велику кількість кутюмов з різних питань права. Кутюми Бовезі підтверджували принцип непреложности правових звичаїв не тільки для місцевих жителів, але і для державної влади: "Король повинен сам дотримуватися звичаїв і змушувати інших дотримуватися цих звичаїв". За Кутюмами Бовезі послідував ряд інших подібних збірок: Кутюми Тулузи, Стародавній кутюм Бретані. Особливим авторитетом в судах користувалася збірка Великий кутюм Франції. Оскільки приватні збірники звичайного права не відрізнялися повнотою, проблема доказування кутюмов в судах залишалася складною. Якщо звичай викликав сумніви, суддя проводив спец розслідування з допитів десяти місцевих знавців звичайного права, які повинні були дати єдине гласну відповідь про існування кутюма і його зміст. У 1454 році Карл VII спеціальним ордонансом наказав усім Балї звести в єдині збірники кутюми і направити для узагальнення в Паризький парламент. Складання збірок кутюмів, не ліквідувало строкатості звичайного права, сприяло його консервації. Відредаговані кутюми набували низку якостей, якими володіє закон: визначеність, стабільність, незмінність. У переробленому вигляді кутюми стали більш зручними і для їх доктринального викладу. Тому в XVII-XVIII ст. з'являється ряд великих робіт, в

яких була зроблена спроба уніфікувати кутюми і судові рішення по окремих правових інститутах і тим самим обґрунтувати ідею створення єдиного загальнофранцузького права.

73. Джерела феодального права на Півночі Франції (рецепція римського права, міське право, канонічне право, королівське законодавство).

Першими джерелами права півночі Франції були звичаї та збірники звичаєвого права-кутюми. Вони склались на основі старих правд і грамот, які регулювали відносини сеньйорів із селянами та містами. На півночі Франції кутюми існували в усній традиції. Повними і цінними були збірки: «Великий нормандський судєбник», «Кутюми Бовезі». З 1453р за наказом Карла 7 розпочалися роботи з уніфікації звичаєвого права, але вони були не завершені. У 1724р Бурдо де Рішбур видав загальний звід кутюм. Іншим важливим джерелом права були акти королів-ордонанси, едикти, декларації, -вони набувають поширення з переходом до станово-представницької монархії та абсолютизму. З'являються нові систематизовані збірники кримінального, торговельного та морського права. Джерелами права стають рішення Генеральних штатів, а також хартії сеньйоратів, міські статуси, статуси купецьких гільдій і ремісничих цехів.

З початку культурного підйому у Західній Європі на межі XI—XII ст. відбувається відродження римського права, починається його **рецепція** (від *reception* — сприйняття, запозичення, засвоєння).

Визначну роль у відродженні і популяризації класичного римського права відіграв Болонський університет, який був заснований наприкінці XI ст. Юридична діяльність Болонської школи виявлялася у викладанні римського права. Викладання полягало у публічному зачитуванні і тлумаченні джерел римського права, а слухачі одночасно під диктовку записували ці тлумачення (глоси). Звідси й сама школа отримала назву "школа глосаторів".

У другій половині XIII ст. на зміну глосаторам прийшли так звані коментатори або постглосатори. Вони більше уваги приділяли тлумаченню глос, ніж безпосередньо джерелам.

Середньовічне право наділяли місто статусом "корпорації" - сукупності громадян як єдиного цілого, з правами юридичної особи. У збірниках **міського права** підкреслюється його авторитетне королівське

походження, бо король "дав купцям право, яке він сам постійно мав при своєму дворі". Спочатку ґрунтуючись на принципах і інститутах земського і ленного права, особливо в сфері шлюбно-сімейних та спадкових відносин, міське право в процесі посилення самостійності міст усе більше наповнюється власними принципами і нормами. Особлива увага стала приділятися регулюванню ярмарків і торгів, питанням розпорядження власністю і стягнення боргів. У містах досить рано були прийняті ярмаркові і вексельні статuti, детальну регламентацію одержали договори купівлі-продажу, в тому числі у кредит, договори застави і позики, доручення і комісії. Отримали свій подальший розвиток інститути векселя і торгового товариства.

До числа важливих джерел права, що діяли в рівній мірі на території всієї країни, ставилися також **норми канонічного права**. Право церкви створювати власну юридичну систему для внутрішнього вживання визнавалося в римській імперії і в монархії франків, звідки у Францію і прийшло канонічне право. Свого апогею тут воно досягло в XII-XIII ст., Коли розширилася компетенція церковних трибуналів, які, зберігли свої владні функції і істотно розширили свою юрисдикцію у відношенні светського населення. У наступні століття в ході завзятої боротьби королівської влади за зміцнення своїх судових повноважень сфера дії канонічного права у Франції починає звужуватися. Королівський ордонанс 1539 року заборонив церковним судам розглядати справи, що стосуються світських осіб. До цього часу затверджується положення, згідно з яким король один здійснює владу в королівстві, а тому декрети римських пап і постанови церковних соборів не є обов'язковими для французів. У число королівських повноважень у період становлення абсолютизму було включено правило обов'язкової сили норм канонічного права. Норми канонічного права, прийняті церквою вже після затвердження свода канонічного законодавства (1582 рік), вимагали спеціальної королівської санкції. Фактично королівські суди стали приймати до уваги лише ті акти церковних соборів та римських пап, які супроводжувалися спеціальними королівськими грамотами, такі грамоти підлягали реєстрації в парламентах, що означало їх верифікацію.

По мірі посилення королівської влади все більш важливе місце серед інших джерел права займають **законодавчі акти королів:**

встановлення, ордонанси, едикту, накази, декларації та ін Починаючи з Філіпа Красивого (кінець XIII - початок XIV ст.) королівські акти найчастіше стали іменуватися ордонансами . Аж до другої половини XVII ст. королівське законодавство не відрізнялося систематизацією та класифікацією .Нерідко ордонанси були багатопрофільні, як, наприклад, Ордонанс Мулена 1566 року, що включав в себе норми, що відносяться до іпотеки, до судових доказів, до повноважень губернаторів провінцій. Королівське законодавство часто страждало декларативністю, його застосування породжувало постійні судові труднощі.

До середини XVI ст. королівських ордонансов накопичилося так багато, що Генеральні штати неодноразово вимагали від короля їх кодифікації з метою усунення плутанини і суперечностей у законодавстві. У зв'язку з цим відомим юристом Бріссоном була підготовлена велика компіляція, складена на основі чинного королівського законодавства. Ця компіляція, відома під назвою Кодекс Генріха III, була опублікована в 1587 році як приватний твір, але користувалася великим авторитетом в судах

74. партикуляризація феодалного права у Франції.

ПАРТИКУЛЯРИЗАЦІЯ –(від лат. particularis – окремий, частковий) – прагнення окремих частин, областей буржуазної держави до якомога більшої незалежності від центру, до недоторканності місцевих прав, привілеїв. Роздробленість Франції чітко було відображено у феодалному праві.

Відсутність єдності країни, обумовленого в кінцевому підсумку соціально-економічними відносинами, сприяла і не подолана повністю її етнічна роз'єднаність. Населення ще не відчувало себе приналежним до однієї народності.

Суд. Йому були властиві всі характерні риси середньовічної юстиції. Кожен вільний повинен був судитися "судом рівних». Підсудність кожної особи залежала від тієї ступені ієрархії, на якій воно знаходилося. Відповідно васал короля міг бути судимий тільки йому

рівними - васалами короля. Таким судом ставала Королівська курія.

Аналогічний порядок утвердився і на нижчих щаблях феодальної ієрархії. Причому сеньйор лише головував, спостерігаючи за правильністю судочинства, судили васали, рівні за рангом підсудному. Нерідко феодали вирішували свої спори шляхом збройної боротьби («приватні війни»).

У принципі «судом рівних» повинен був діяти і щодо всіх інших непривілейованих, зокрема городян. Але в дійсності сеньйори нерідко порушували цей порядок, прагнучи прибрати до рук місцеву юстицію. У чималому ступені до цього їх спонукала можливість привласнювати судові мита.

Невільний населення і перш за все серви судилися їх сеньйорами або їх міністеріалов і прево. Тут безроздільно панувала сеньйоріальна юстиція. Сеньйори ділили між собою судову владу відповідно до умов феодального договору. Судові правомочності окремих сеньйорів не повинні були перевищувати обсяг прав, встановлених імунітетом. Таким чином, сеньйори вищих рангів мали велику судову владу («вищу юстицію»), ніж нижчі, які були наділені «нижчою юстицією». До компетенції перший відносилось головним чином розгляд справ та винесення вироків щодо злочинів, карається смертною карою (вбивства, підпали і т. п.), так само як і за іншими менш серйозних злочинів. До компетенції другий «нижчої юстиції» також належали всі злочини, крім карається смертною карою. Виняток становив розбій, який був у

веденні «нижчої юстиції», хоча карався смертною карою. Слід враховувати, що під розбоєм увазі і збройні виступи селян, доведених до відчаю свавіллям сеньйорів.

В окремих районах країни за місцевими звичаями (кутjюми) всім сеньйорам вручалася «вища» та «нижча» юстиція. На практиці ж військова сила, якій мав сеньйор, визначала в кінцевому підсумку обсяг його реальних можливостей у галузі управління і судочинства. Межі між правом і свавіллям тут остаточно стиралися. Судова влада не була відокремлена від адміністративної. Судові органи ще не склалися організаційно у відособлену систему. До компетенції судових органів входили правомочності, що належали до державного управління. Так, Королівська курія була не тільки «судом рівних» для васалів короля, але і дорадчим органом, де обговорювалися найважливіші питання внутрішньої і зовнішньої політики. Міністеріали і прево одночасно здійснювали функції адміністративно-господарського управління і суду.

Великими судовими правомочностями була наділена церква. Крім звичайної сеньйоріальної юстиції в своїх володіннях, церква розглядала справи певної персональної та предметної підсудності. Виключно церковної юрисдикції підлягали кримінальні і цивільні справи духовенства, а також осіб недуховного звання, але по службі пов'язаних з церквою. Крім того, церковні суди розглядали справи щодо всіх зазіхнули на непорушність догматів релігії і авторитет церкви (єресі, магія, чаклунство, осквернення церковних будівель та релігійної символіки). Віданню церкви підлягали також злочини, пов'язані з «гріхом» (позашлюбне

співжиття, лжесвідчення, порушення зобов'язань, скріплених клятвою на хресті, і т. п.). Перелік подібних справ ніколи не був точно встановлений.

75. Інквізиційний кримінальний процес за Кароліною 1532 р.

після Великої селянської війни був розроблений і у 1532 р. затверджений рейхстагом звід законів, на-званий Кароліною, на честь імператора Карла V, який правив у той час. З 219 статей кримінального уложення 142 статті містять норми кримінального процесу, решта – кримінального права. У зв'язку з тим, що окремі землі виступали проти прийняття загальноімперського законодавства, у вступній частині до Кароліни було сказано: “Але ми хочемо при цьому сказати, що старі, встановлені законні і добрі звичаї курфюрстів, князів і станів ні в чому не повинні заперечуватись”. Таким чином, за кожною землею було збережено її особливе кримінальне право, Кароліна призначалась лише для заповнення прогалин у місцевих законах. Основною формою розгляду кримінальних справ у Кароліні є інквізиційний процес. Обвинувачення пред'являлось суддею від імені держави. Слідство велося за ініціативою суду і не було обмежене строками. Широко застосовувались засоби фізичного впливу на підозрюваного, наприклад, допит, який проводився під час катування. При цьому Кароліна детально регламентує умови застосування катування. Для визнання доказів достатніми для застосування до-питу з катуванням потрібні були свідчення двох “добрих” свідків (ст. 23). Головна подія, доведена одним свідком, вважалась напівдоказом. Ряд статей визначають порядок доведення злочину позивачем, якщо обвинувачений не зізнається. Остаточний вирок виносився на підставі особистого зізнання або свідчення винного (ст. 22). Процес поділявся на три етапи: дізнання, загальне розслідування і спеціальне розслідування.

Дізнання складалось з встановлення факту здійснення злочину і особи, яка підозрюється у вчиненні злочину. Загальне розслідування містило короткий допит арештованого з метою встановлення деяких даних про злочин та обставини справи. Спеціальне розслідування – детальний допит обвинуваченого і свідків, збір доказів для остаточного доведення вини злочинця та його засудження. Покарання могли застосовувати на підставі не лише за-кону, а й таких “розмитих” понять, як “добрі звичаї”, “вказівки доброго і досвідченого у праві

судді”.

Процес вели таємно і письмово. Ця пам’ятка феодального права діяла в деяких частинах Німеччини до початку XIX ст..

76. Феодальне кримінальне право за Кароліною 1532 р.

Після Великої селянської війни був розроблений і у 1532 р. затверджений рейхстагом звід законів, названий Кароліною, на честь імператора Карла V, який правив у той час. З 219 статей кримінального уложення 142 статті містять норми кримінального процесу, решта – кримінального права.

Таким чином, за кожною землею було збережено її особливе кримінальне право, Кароліна призначалась лише для заповнення прогалин у місцевих законах.

Вона передбачає багаточисельне коло злочинів: державні (зрада, повстання, порушення земського миру та ін.); проти особи (вбивство, наклеп та ін.); проти моралі (кровозмішування, зґвалтування, двоєженство, подружня зрада та ін.); проти власності (підпал, грабіж, крадіжка, присвоєння), а також деякі інші види злочинних діянь.

У Кароліні одержали фактично вірні визначення не тільки окремі злочини, а й деякі загальні поняття кримінального права: посягання, співучасть (наприклад, пособництво), необережність, необхідна оборона та ін. Кароліна встановила дуже жорстокі покарання: значна кількість злочинів каралась смертною карою, причому були передбачені кваліфіковані види цієї кари: колесування, четвертування, закопування живим у землю, спалювання тощо. Значне місце займали тілесні покарання. Часто застосовувалось вибивання язика і відрубання руки. При незначних проступках застосовувалось позбавлення честі, при цьому засудженого виставляли до ганебного стовпа або в нашийнику на публічне осміювання. Звертає на себе увагу встановлення жорстоких покарань за посягання на імператорську владу і на власність. Більша частина статей Кароліни стосувалася правил судочинства. Кароліна зберегла деякі риси обвинувального процесу. Потерпілий або інший позивач міг подати кримінальний позов, а обвинувачений – оскаржити і довести його безпідставність.

Сторони мали право пред’являти документи, вдаватись до запрошення свідків, користуватись послугами юристів. Якщо обвинувачення не підтверджувалось, позивач повинен був “відшкодувати збитки, безчестя і оплатити судові витрати”.

У цілому ж, основною формою розгляду кримінальних справ у Кароліні є інквізиційний процес. Обвинувачення пред'являлось суддею від імені держави. Слідство велося за ініціативою суду і не було обмежене строками. Широко застосовувались засоби фізичного впливу на підозрюваного, наприклад, допит, який проводився під час катування. При цьому Кароліна детально регламентує умови застосування катування. Для визнання доказів достатніми для застосування допиту з катуванням потрібні були свідчення двох "добрих" свідків (ст. 23). Головна подія, доведена одним свідком, вважалась напівдоказом. Ряд статей визначають порядок доведення злочину позивачем, якщо обвинувачений не зізнається. Остаточний вирок виносився на підставі особистого зізнання або свідчення винного (ст. 22). Процес поділявся на три етапи: дізнання, загальне розслідування і спеціальне розслідування.

Дізнання складалось з встановлення факту здійснення злочину і особи, яка підозрюється у вчиненні злочину. Загальне розслідування містило короткий допит арештованого з метою встановлення деяких даних про злочин та обставини справи. Спеціальне розслідування – детальний допит обвинуваченого і свідків, збір доказів для остаточного доведення вини злочинця та його засудження. Покарання могли застосовувати на підставі не лише закону, а й таких "розмитих" понять, як "добрі звичаї", "вказівки доброго і досвідченого у праві судді".

Процес вели таємно і письмово. Ця пам'ятка феодального

77. Виникнення та основні етапи розвитку феодальної держави в Німеччині.

Об'єднання племінних утворень на території Німеччини в єдине ціле спочатку було здійснене в межах держави франків-через завоювання останніми в V-VIII століттях алеманів, тюрінгів, баварів, Саксоніє. Одночасно тут відбувається становлення класового суспільства -феодального. Розпад імперіїКаролінгів (Верденський договір 843 р.) започаткував самостійний розвиток Німецької держави - Королівства східних франків. До його складу увійшли німецькі області між Рейном, Ельбою та Альпами - племінні герцогства Баварія, Алеманія (Швабія), Франконія, Саксонія, Тюрінгія, а пізніше - Лотарингія й Фрісландія. Остаточне державне виокремлення німецьких областей відбулося з обранням

у 887р. герцогами Швабії, Баварії, Франконії, Саксонії королем "східних франків" Арнульфа Карінтійського, з припиненням у Німеччині в 911 р. династії Каролінгів і, зрештою, з обранням у 919р. німецьким королем саксонського герцога Генріха I (918-936). До XIII ст. була, переважно, сформована територія Німеччини, та однією з важливих особливостей її політичного розвитку в Середні віки був поступовий розпад держави на окремі князівства, що зберігали свою незалежність аж до XIX ст. Формально на чолі держави стояв король (імператор), але фактично його влада була обмежена, насамперед, привілеями, які королівська влада надавала світським і духовним феодалам. Центральне управління здійснювалося за зразком франкської держави, тобто зберігало риси двірцево-вотчинної системи. Вищі сановники королівського палацу (канцлер, маршал та ін.) виконували одночасно й найважливіші державні функції, їхні посади поступово перетворювалися на спадкові.

З XI ст. найупливовіші феодали засідали в королівській раді (гофтазі), спільно з якою правитель розглядав найважливіші питання.

Міста в Німеччині за своїм статусом поділялися на дві групи: імперські та земські. Імперські міста мали більше прав і привілеїв, аніж земські. Вони управлялися обраними міською радою та магістратом, карбували свою монету, мали військо, власні судові органи тощо.

78. злочин та покарання за "Кароліною".

До кінця XV ст. у Німеччині не існувало єдиної правової системи. На кожній території діяло своє право, нормами якого регулювалася вся сукупність відносин. Після створення в 1495 р. Імперського суду римське право було визнане джерелом права всієї імперії. На його основі мали розвиватися всі галузі права. У 1532 р. Рейхстаг прийняв загальнонімецьке Кримінальне та кримінально-процесуальне уложення (кодекс) - "Кароліну". Його назва походить від імені імператора Карпа V (1500-1558). Це Уложення мало яскраво класовий феодальний характер і було спрямоване на залякування простого люду та жорстоке придушення будь-яких виступів проти феодального ладу. За більшість злочинів як основний вид

покарання передбачалася смертна кара, що могла бути простою (відсікання голови мечем або повішання) та кваліфікованою (спалення, утеплення, четвертування, колесування, поховання заживо). Були передбачені також членоушкоджувальні, болючі та ганебні покарання. Основними видами злочину проголошувалися: злочини проти релігії, держави, власності, особи, моральності, порядку управління, торгівлі тощо. Замість змагального запроваджувався слідчий (інквізиційний) процес, який поділявся на дві стадії — розслідування (збирання інформації про злочин і злочинця, доказів винності підозрюваного) та судовий розгляд (проходив у закритому засіданні). Якщо обвинувачуваний не визнавав своєї провини, то його могли піддати катуванню.

79. загальна характеристика права середньовічної Німеччини.

У Німеччині, як і в більшості країн Західної Європи, в X-XIV століттях переважало звичаєве право. Згодом з'являються записи судових звичаїв - Саксонське зерцало та Швабське зерцало (XIII ст.). Важливе значення мали акти королів (імператорів), а з переходом до станово-представницької монархії — постанови Рейхстагу. У період абсолютизму виникають систематизовані збірники законів. Серед них за змістом і значенням вирізняється "Кароліна" — кодифікація, видана та названа за іменем імператора Карла V.

Від XVII ст. деякі німецькі держави здійснюють свої кодифікації: Кримінальне уложення та Цивільний кодекс у Баварії (середина XVIII ст.), Кримінальне уложення ерцгерцогині Марії Терезії — "Терезіана" в Австрії, Пруське земське уложення 1784 р. та ін. Важливу роль відігравало міське право, що регулювало відносини в галузі ремесла й торгівлі та фіксувалося в міських статутах. Широко були відомі міські статути Кельна, Магдебурга, Любека та інших великих торговельних центрів Німеччини. Право захищало приватну власність, насамперед, на землю.

На сімейне право сильний вплив справляла церква. Переважно, саме нормами канонічного права регулювалися шлюб та сім'я. Заборонялися розлучення, позашлюбні зносини, шлюби з близькими

родичами. Шлюбний вік був низьким і становив для чоловіків 14 років, а для жінок— 12. За нормами ленного права земля могла переходити в спадок тільки до одного із синів, а за земським правом —у рівних частках до всіх синів. Кримінальне право оперувало такими загальними поняттями: умисел і необережність; обставини, що обтяжують провину; співучасть тощо. Визнавалися різні види злочинів: проти релігії (богохульство, чаклунство); проти моральності (перелюб); проти держави (зрада, бунт); проти особи (вбивство, поранення, образа); проти власності (крадіжка, грабіж); проти правосуддя (лжесвідчення) та ін. При визначенні покарання суд зважав на стану приналежність сторін. Основною метою покарання було залякування. Основні види покарань того часу: смертна кара, членоушкодження, тілесні та ганебні покарання, таврування, тюремне ув'язнення, вигнання, штраф. Судовий процес спочатку (до XII ст.) має змагальний, а згодом -слідчий (інквізиційний) характер (переважає після видання в 1532 р. "Кароліни").

80. виникнення феодальної держави в Болгарії.

У VI ст. слов'янські племена розпочали колонізацію Балкан. У наступному столітті вони утворюють у Мезії (нинішня Болгарія) союз, відомий під назвою "Семи слов'янських племен".

У 679 р. у регіон семи племен вступили тюрки-булгари на чолі з князем Аспарухом. Слов'яни поступились болгарській знаті і її вождю політичним впливом, але зберегли свої землі, свій побут і свою мову.

У 679 р. Хан Аспарух переміг Візантію, змусивши її укласти з ним мир і визнати болгарську державу, яка відома під назвою Першого Болгарського царства. Землевласницька феодальна знать, яка намагалась подолати опір селянства і підкорити вільну общину, захопити нові землі, збільшити кількість залежних селян, була зацікавлена в створенні сильної феодальної держави і з цією метою об'єдналась навколо князя. При князі Симеоні (893 – 927рр.) Болгарське царство стало найбільш могутньою державою на Балканах, підкоривши Македонію і майже всю Сербію. Болгарська церква була оголошена незалежною.

Імперія Симеона не мала під собою міцної економічної основи, вона потерпала від внутрішніх міжусобиць, що пізніше призвело до феодальної роздробленості. Візантія, після тривалої і запеклої боротьби перемогла Перше Болгарське царство. Панування Візантії в Болгарії тривало з 1018 до 1187 р. У цей період відбувається подальший розвиток феодального землеволодіння і закріпачення селян, збільшується кількість земель, що належать церкві та монастирям.

У кінці XII ст. Візантія, ослаблена міжусобицями, виявилась нездатною придушити національно-визвольний рух болгарського народу. На початку 1187 р. болгарська державність була відновлена у вигляді Другого Болгарського царства. Важливу роль у звільненні Болгарії від візантійського ярма відіграли її тісний зв'язок з Київською Руссю та допомога руських воїнів. У період Другого царства (1187 – 1396 рр.) настає новий підйом болгарської феодальної держави. Але вже у цей час проявляються тенденції до феодальної роздробленості і в середині XIV ст. Болгарія розпадається на ряд самостійних феодальних держав. У 1393 р., скориставшись роздробленістю Болгарії, турки захопили столицю Болгарського царства – Тирново, а через три роки, незважаючи на опір болгар, поневолили всю країну. Самостійний розвиток Болгарії припиняється майже на п'ять століть.

Суспільний лад

Протягом VII – IX ст. у Болгарії відбувається процес формування феодальних відносин. Панівне становище у феодальному суспільстві займають представники родоплемінної знаті протоболгар на чолі з ханом і його дружиною. Але панування протоболгар над слов'янами продовжувалось недовго. Оточені монополітним і сталим землевласницьким слов'янським середовищем, кочівники-протоболгари з часом стали осідати на землі, засвоювати слов'янські звичаї і мову, а через два століття повністю асимілювались слов'янами, втративши свою стару культуру і мову. До X ст. завершується процес формування єдиної болгарської народності. З часів візантійського панування і протягом всього Другого Болгарського царства феодальна власність на землю була в двох основних формах: баштина – спадкова і вільно-відчуждувана власність феодалів та пронія –

земельне володіння васала, яке надавалось йому великим феодалом або царем за умови несення васальної (військової) служби.

Селянство, яке складало основну масу населення, поділялось на баштинників, париків, отроків. Баштинники вважались особисто вільними людьми, які зберегли право власності на свій наділ і навіть обмежене право розпорядження ним. Із розвитком феодалізму їх кількість скорочувалась.

Парики були найчисельнішою групою залежного селянства. Вони були спадковими держателями землі без права розпорядження нею і без права покинути свій наділ. Парик виконував різні роботи, ніс інші повинності на користь феодального власника землі і, крім того, сплачував державні податки.

Отроки – потомки рабів, посаджених на землю, знаходились в найтяжчому, найбезправнішому становищі. Їх кількість збільшилась після візантійського завоювання. На початку XIV ст. з розвитком феодальних відносин рабство практично зникло, а отроки за своїм правовим становищем зблизились з париками, поповнивши ряди кріпосних селян.

У XIII ст. швидко зростає міське населення, розвивається ремесло, розповсюджуються візантійські монети. У середині століття в Болгарії налічувалось близько 70 міст, серед яких виділялись Средець (Софія), Пловдив, Плиска, Тирново та ін. Потрібність обміну викликає появу значного про шарку куп-ців

Державний лад

На чолі феодальної Болгарії стояв монарх, верховний правитель країни – хан (слов'янською “князь”), який мав титул “івіги” (великий). Хан був військовим керівником і одно-часно верховним жрецем. При хані діяла рада знаті. Інколи болгарські князі скликали збори “всього народу”. При Сим-соні монарх став називатися царем (кесарем, василевсом). Ці титули були запозичені у Візантії.

Влада болгарського царя була спадковою. Впливовим дорадчим органом при царі була постійна рада (сінкліт), членами якої були “великі бояри”, вищі посадові особи придворної адміністрації та патріарх.

Продовжували існувати народні збори (“народні собори”), але їх політична роль поступово зменшувалась. Вищі посади в державному управлінні займали бояри. Найбільш значну роль в управлінні країною відігравав великий логофет, перший міністр, який завідував канцелярією і зовнішніми зносинами. Важливе становище займали: протовестіарій, який завідував фінансами царя і держави, великий воєвода і прото-стратор, що здійснювали безпосереднє керівництво військом.

В адміністративному відношенні Болгарія поділялась на області, якими управляли правителі, що призначались царем – дуки або севасті. Правителю області підкорялись кефалії, що керували окремими містами. У сільській місцевості вся влада зосереджувалась у руках феодалів.

Основні риси права

Важливою пам'яткою старослов'янського права Болгарії є Закон судний людям (друга половина IX ст.). Цей правовий акт згадує далеко не всі кримінальні злочини і в дуже незначній мірі регулює цивільно-правові відносини. Все, що знаходилося за межами Закону, залишалось сферою дії старих слов'янських звичаїв.

81.Закон судний людям

Це найдавніший письмовий законодавчий пам'ятник зі збережених серед слов'янських народів. Він був створений в Болгарії за князювання Бориса незабаром після прийняття болгарами в 865 році християнства. Введення в Болгарії християнства супроводжувалося одночасно введенням єдиного нового права, яке регулювало феодальні громадські та виробничі відносини. Це право своїм джерелом мало візантійське право. Візантійське, але було значно перероблено відповідно до умов Болгарського. Справжній текст Закону судного людям не зберігся до нашого часу. Цей закон відомий з різних його списках, наявних у двох редакціях - короткій та широкій. У Законі судном людям, що складається з 32-х розділів, порушені численні правові питання. Постанови Закону судного людям стосуються злочинів, пов'язаних з прийняттям християнства, злочинів проти суспільної моральності й християнської моралі злочинів проти власності. Різном передбачені цими постановами покарання - смертна кара,

членушкодження, тілесні покарання, продаж винного в рабство, вигнання і накладення посту. Закон судний людям містить також ряд положень, які визначають принципи, на яких організується новий судовий процес зобов'язує суддів не розглядати справи без свідків, вказує, хто може бути свідком і яким має бути їх число. У Законі судном людям розглядається низка питань, що стосуються майнових та сімейних відносин та збереження деяких форм рабовласн. Одна з глав закону (глава III) присвячена питанням військового права. Закон судний людям дозволяє зрозуміти особливості: соціально-економічної структури, що складалася в Болгарії феодального суспільства і взаємовідносин між членами цього суспільства.

У галузі майнових відносин судний Закон містить положення про відносно нові види цивільно-правових відносин. Це, в першу чергу, стосується застави, опіки, поручительства, які виникають у зв'язку з формуванням класового суспільства.

Закон охороняв власність суворими заходами. Смертна кара загрожувала за підпал будинку, викрадення церковного майна з вівтаря та ін. За продаж у рабство вільної людини винний міг бути сам проданий у рабство. Штраф у подвійно-му розмірі належав за вирубування і підпал чужого лісу, за крадіжку худоби.

Серед злочинів Закон особливо виділяє розбій, в якому тут, як і в інших країнах Європи, бачили форму селянського опору і помсти. Покарання за розбій – смертна кара.

Вводиться поняття рецидиву при крадіжці. За повторну крадіжку винного належало осліпити і відрізати ніс – покарання взяті з практики візантійського правосуддя.

Вбивця карався штрафом, а коли вбивця невідомий, то штраф платило село, на землях якого був знайдений труп.

Ряд статей передбачали судові покарання за багатоженство: “Хто має двох дружин, виганяє меншу, а його б'ють. Піст 7 років”. Заборонявся шлюб між близькими родичами.

Закон дозволяє заповіт, але забороняє позбавляти спадщини будь-кого з дітей.

У Законі вміщено ряд положень, які встановлюють принципи, на яких проводиться судочинство. Закон зобов'язує суддів не розглядати справи без свідків, вказує, хто може бути

свідком і яка повинна бути їх кількість, а також говорить про оцінку судом свідчень.

82. Феодальна сербська держава

Феодальна сербська держава складається на південно-західній частині сучасної Сербії. На сербську державу вплинуло візантійське завоювання . Сербське суспільство було багатоукладним.

Ще в X ст. у Сербії зберігається ділення на племена, народні віча, ради старійшин. Сільська община знаходиться в розквіті, сімейні відносини на перехідній стадії від групового шлюбу до індивідуальної сім'ї сучасного світу.

Декілька поколінь нащадків одного батька живуть разом, під одним дахом, одним двором. Вони сукупно володіють майном, разом обробляють землю, їдять і одягаються із спільних запасів. Це те, що називається задругою (великою сім'єю, общиною). Вища влада в задрузі належить сімейній раді, в яку входять усі дорослі жінки і чоловіки, але безпосереднє управління знаходиться у руках вибраного усіма домачина. Важливі справи, у тому числі і суд над винуватим, входили в компетенцію сімейної ради, і ні один значний продаж чи купівля не могли здійснюватися без згоди. Сільські общини об'єднувались жупою, так називався невеликий регіон, де жило декілька родів. У XI ст. з розвитком феодальних відносин були зроблені перші спроби об'єднання регіонів. Ці спроби призвели до результату через століття, в княжіння великого жупана центрального сербського регіону Рашки – Стефана Немана. Син Немана, Стефан Першовінчаний, присвоює собі титул короля. В 12 ст. відбувається процес феодалізації сербського суспільства до королівської землі долучали землі удільних князів. Спадкова земельна власність - баштина. великим спільником землі також була церква.

Найбільшого розвитку Сербська держава досягла за видатного військового і політичного діяча Стефана Душана (1308 – 1355 рр.), якому вдалося подолати сепаратизм місцевих князів, а також примусити візантійських, угорських і болгарських феодалів припинити на деякий час вторгнення в Сербію. У 1345 р. він

проголосив себе “королем Сербії, Дуклії, Хлуму, Зети, Албанії і Примор’я, володарем немалої частини Болгарського царства і господарем майже всієї Візантійської імперії”, а через рік коронувався “царем сербів і ромеїв”. Проте після його смерті Сербія знову розпалась на самостійні князівства й володіння, чим і скористались король Угорщини і султан Османської Туреччини. Частина території Сербії незабаром відійшла Угорщині та Венеції. У 1389 р. об’єднане слов’янське військо в битві на Косовому полі зазнало поразки від переважаючих сил турків-османів, і Сербія стала васалом Туреччини.

83 - Законник Стефана Душана.

Пам’яткою права Сербії XIV ст. є Законник сербського короля Стефана Душана. Перша частина Законника була затверджена на з’їзді (зборі) феодалної знаті в 1349 р., друга його частина – в 1354 р. Текст Законника дійшов до нас у багатьох списках, із яких ні один не є оригіналом. Законник давав детальні вказівки щодо кримінальної відповідальності за пограбування, зраду, підробку монети. Санкції за такі злочини були суворими, причому в деяких випадках передбачалось покарання навіть родичів засудженого. За розбій і пограбування дозволялось пограбувати все село, в якому жив винний, а сільського старосту і жителів могли примусити відшкодувати збитки. Грабіжника вішали донизу головою, злодієві виколували очі

Чим вищим було становище злочинця в суспільстві, тим меншою була його відповідальність, Дійсним і законним визнавався тільки церковний шлюб.

Законник закріплював феодальні порядки, які тримались на жорстокій експлуатації селян, ремісників. Проте він дещо обмежував судове й адміністративне свавілля великих феодалів і місцевої знаті.

Являвся 1 кодифікацією сербського феодального права. Його джерелами були: сербське звичайне право, жалувані грамоти царів, норми візантійського права. мав 200 статей. Згідно з положеннями Законника Стефана Душана феодалі поділялись на дві основні категорії: великі й малі властелі і властеличі. Властелі мали

спадкоємні землі (баштину). Великий соціальний прошарок становили меропхи-залежні селяни, а також раби, які називались отроками. Меропхи жили на властельській землі, відбуваючи панщину і сплачуючи оброк. До видання Законника меропхи користувалися правом переходу від одного володільця до іншого. Законник позбавив їх цього права і передбачив репресії за сприяння у втечі невільній людині “у чужу землю”. Закріплював 2 форми землеволодіння в баштанній кроні.

Державний

лад

Царська влада обмежувалась собором, в якому засідали вищі світські й духовні феодалі. Оскільки Законник приймали на соборі, знать внесла в нього низку вигідних для неї доповнень. У новому адміністративному діленні держави був послідовно проведений принцип територіального розподілу населення. Країна поділялась на округи, жупи, села. На чолі адміністративних одиниць стояли чиновники царя: намісники, жупани, челники.

Включав в себе правила судового процесу, злочини і кару, а також норми відносні до землю, а також право на експлуатацію залежних селян. Судовий устрій у Сербії, як і в будь-якій феодальній державі, складний. Існували панські суди над кріпосними, церковні суди над церковними людьми, особливий суд, який здійснювався чиновником, що стягував мито та ін. Досить тривалий час у Сербії продовжував існувати старовинний суд поротників (суд присяжних).

Поняття злочин розглянулося як порушення царського миру. Покарання виступає як наслідок злочину. Існують форми вини які поділяються на умисні та необережні. Ініціатива в кримінальному переслідуванні за державні і релігійні злочини належала державі. У церковних судах Сербії панували інквізиційні форми судочинства. Заохочувались доноси, навіть якщо це робили раби. За це їм обіцяли свободу. Широко застосовувались старі форми ордалій. І злодій, і робітник повинні “пройти через залізо”.

Отже, у розвитку держави і права західних і південних слов'ян ми бачимо загальні закономірності: наявність станово-представницької монархії, самобутність права, його класовий характер. Спільним є і те, що у слов'янських державах не склався абсолютизм, і те, що всі вони втратили незалежність.

84. Джерела права феодального Китаю

Перші закони з'являються в 7ст. до н.е. відомий бронзовий триножник - Огляд законів який містить перелік покарань за протиправні дії. У 4ст. до н.е. сановник царства Вей підготував "книгу законів царства Вей". --фацзін що складається з таких глав законів: про крадіїв, розбійників, ув'язнення, піймання злочинця, знаряддя тортур. До джерел права того часу також належать конкретні розпорядження правителів та судові прецедент.

У 631 р., за Лі Шіміня, почалося складання карного кодексу, закінченого в 50-х роках цього ж століття. Звід законів складався з 500 статей, які містили перелік злочинів і покарань. Ті ж самі злочини, залежно від суспільного становища особи злочинця, могли каратися по-різному: за убивство слуги господар карався побиттям палицею; слуга за убивство господаря - смертю.

За легендами ще в X ст. до н.е. чжоуським Муваном було розроблено Уложення про покарання. Ця кодифікація нараховувала близько 3000 статей і передбачала доволі різноманітну систему покарань. В Уложенні говорилося про пом'якшуючі та обтяжуючі обставини, розрізнялись необережні і навмисні діяння.

У період Чжаньго (403-221 рр. до н.е.) бурхливо розвивається законодавча діяльність. В ідеології цього часу панують дві течії, що мали великий вплив на розвиток права: конфуціанство і школа легістів. Філософське вчення конфуціанства визнавало переважające значення норм моралі над правом, зрівнюючи право з кримінальним законом. Легісти, навпаки, надаючи великого значення правовим нормам, намагались поширити їх дію на всі випадки життя. Вони проповідували рівність усіх перед законом, невідворотність покарання для всіх осіб, висували ідею сильної держави. Одним з представників цієї школи Лі Куем була написана "Книга законів", що містила перелік злочинів і покарання за них.

85. особливості розвитку феодального суспільства та держави в Японії.

Виникненню ранньофеодальної держави в Японії передувала тривала боротьба племінних груп, яка призвела до гегемонії племінної групи на чолі з найсильнішим родом Ямото.

Представники Ямото стали розглядатися як носії влади вищих вождів, жерців і суддів. Спираючись на буддистську церкву, що мала значний політичний вплив у країні, вони привласнили собі титул "синів неба"-імператорів, і разом з родовою аристократією узурпували владу племінних вождів, перетворивши її на спадкову.

Всі жителі оголошувалися безпосередніми підданими імператора-"тенно" (букв. "небесний", тобто верховний).

При імператорі, влада якого передавалася в спадщину, був створений великий державний апарат. Важливе місце в державі займав Верховна державна рада (Дадзекан) на чолі з першим міністром (дайздедайдзіном), якому були підпорядковані вісім департаментів. Головними з них були військовий, судовий і фінансовий (відомство скарбів).

Незважаючи на обожнювання імператора, влада його не була необмеженою. Він ділив її з главами великих феодалських домів. Всі важливі посади в державі займали члени імператорського сім'ї.

З 645 року в Японії було введено територіальний поділ країни на провінції (куні) і повіти (чун), на чолі яких стояли призначаються з місцевої феодалської аристократії (Чунсі) губернатори і повітові начальники. У цей же час в Японії вводиться система "п'ятидворок" об'єднань п'яти сусідських селянських дворів, пов'язаних круговою порукою у виконанні усіх повинностей селян перед державою та громадою. Від трьох до п'яти п'ятидворок входили в Сато квартал міський чи сільський. У віданні величезної армії повітових начальників, їх помічників, переписувачів, квартальних і сільських старост був збір податків, контроль за виконанням селянами отработочной повинності, великі судові і поліцейські функції та ін.

Цей процес був прискорений загостренням класових протиріч, численними виступами японських селян, для

боротьби з якими і створювалися ці перші самурайські феодалні дружини.

Поглиблення процесу класової диференціації японського суспільства знаходило відображення і в особливому світогляді японських самураїв, особливому кодексі честі (бусідо, букв. "Шлях самурая і воїна") з яскраво вираженим презирством до селянської праці, з конфуціанськими принципами вірності і беззаперечного підпорядкування батькові, сюзерену, государю .

До кінця XIII століття в Японії оформляються ленні відносини, складається система ієрархічної васальної залежності між окремими представниками феодалного класу.

Ще у XII столітті виникає розподіл класу феодалів на найбільш привілейовану його групу, безпосередніх васалів військових правителів-сьогунів і васалів інших феодалних власників, храмів і монастирів. Намагаючись розширити свою соціальну базу, сьогун створює дрібномаєтне ленне дворянство, яке стають головною опорою в його боротьбі з великими феодалами за зміцнення центральної влади.

Початок другого періоду розвитку феодалної держави в Японії збігається з виникненням у XII столітті своєрідною політичною форми японського феодалного держави сьогунату, при якому вся політична влада як у центрі, так і в значній мірі на місцях зосереджується в руках одного з найбільших феодалних будинків. Це воєннофеодална диктатура найсильнішого в економічному, військовому та політичному відношенні феодалного роду, яка спиралася на самураїв, при якій номінально зберігається значення імператорської влади. У XIII столітті сьогун присвоїв собі право затверджувати імператора, визначати порядок престолонаслідування, призначати регентів та інших вищих придворних радників.

Центральний апарат бакуфу складався з головної адміністративної палати, відала законодавством головної військової палати, особливого органу, який відав самурайським станом, і головною судовою палати.

У всі провінції призначалися військові губернатори. Вони стежили за виконанням повинностей на користь центрального уряду, командували місцевими гарнізонами, у їхніх руках була вся судова та поліцейська влада на місцях. Вони були очима сьогуна, пильно стежали за будь-якими проявами антибакуфських настроїв.

З кінця XVI століття в Японії почався процес централізації країни. Росли ремесло і торгівля. Незважаючи на феодалну регламентацію і обмеження, в Японії стали виникати перші паростки капіталістичної промисловості у вигляді домашнього селянського виробництва, підлеглого купцям. Складався єдиний національний ринок. У XVI столітті в Японії проникають перші європейці і загроза втрати політичної незалежності також диктувала необхідність об'єднання. Процес об'єднання країни особливо посилювався в період третього сьогунату сім'ї Токугава. Об'єднання Японії супроводжувалося придушенням непокірних феодалів, більш суворим прикріпленням селян до землі.

У токугавської Японії існували чотири стани: самураїв "буси" (сі), до яких відносилися феодалні князі дайме, власне самураї і придворна аристократія "куге", селяни "номін" (але), ремісники "сюкогеса" (до) і торговці "Сенін" (се).

Селянин в Японії був традиційним "власником землі, які користуються нею на правах вічної оренди, за що він і повинен був платити податки і виконувати повинності на користь держави і феодала. Разом з тим японський селянин у цей час був кріпаком, бо йому було заборонено

переходити від одного феодала до іншого, вільно пересуватися по країні, вибирати собі рід занять.

Токугавська Японія була поліцейською державою, в якому жорстко переслідувалися будь-які прояви антиурядових настроїв.

Для нагляду за селянами і перш за все для збору з них податків була встановлена посада дайкана, заступника начальника фінансового департаменту. Їм у свою чергу підпорядковувалися старости сіл (сіючи). У містах крім призначалися градоначальників існували поради великих торговців, але система міського самоврядування не отримала скільки-небудь помітного розвитку в Японії.

86. виникнення Арабського халіфату.

На початку VII ст. в арабських племенах Аравійського півострова йде інтенсивний розклад первісних відносин. Розвиток землеробства і тваринництва веде до майнової диференціації суспільства, використання рабської праці. Вожді родів і племен (шейхи, сейїди) базують свою владу не тільки на звичаях, авторитеті та повазі, але й на економічній могутності. У середовищі бедуїнів (жителів степів і напівпустель) зустрічаються салухи, що не мають засобів існування (тварин) і навіть тариди (розбійники), яких виганяли з племені. Племена Аравії були роз'єднані і мали повну самостійність навіть у релігійних справах. Майже кожне плем'я мало своє божество (ідола) і не бажало визнавати інших. Поширені були християнство й іудаїзм. Нестача родючих земель призводила до війн між племенами.

Разом з тим, у регіонах, де було розвинуте землеробство, відбувається процес феодалізації. Цей процес охопив міста-держави, зокрема, Мекку. На цьому ґрунті виникає релігійно-політичний рух – ханіфізм. Цей рух був спрямований проти племінних культів, за створення спільної релігії з одним божеством.

Халіфський рух був спрямований проти родоплемінної знаті, у руках якої була влада в арабських феодальних державах. Цей рух

виник у тих центрах Аравії, де феодальний устрій набув більшого розвитку і значення – в Ємені та місті Ятрибі. Він охопив також і Мекку, де одним із його представників був Мухаммед. Спочатку халіфізм не мав підтримки у м. Мецці, але під впливом соціальних потреб населення, перейшов на інший етап розвитку, який можна уже розглядати як виникнення нової релігії, яка стала називатись “іслам” (покірність). В 6 ст. арабійський півострів асоціювався з окраїною світу. На більшій частині кам'янистої аравії кочували племена арабів, бедуїнів. Лише на півдні та заході. існували протодержави: Ємен, Мекка, Медіна. В 7 ст. в житті арабів відбуваються зміни: виділяються племінна знать, розвивається торгівля, сформувалась писемність. Подальша історія арабів пов'язана з іменем Мухамеда-засновника ісламу. Мусульманство виявилось останньою за часом релігією. Він проголосив необхідність встановлення культу єдиного Бога Алаха та нового суспільного порядку. Головою держави повинен був стати пророк- посланець Алаха на землі. В 622 році Мухамед тікає до Астебу який став зародком мусульманської держави. після смерті Мухамеда медінська знать обрала замісника Пророка-Халіфа. Загони бедуїнів завоювали Сирію, Йордан, Месопотамію, Палестину, Єгипет, Іран. Араби підкорили вірменів, Азербайджан та частину пн. Африки, Лівію, Туніс, Алжир, Марокко, Іспанію та сер. Азії. Невдовзі арабський халіфат вступає в період розпаду. Причини: 1. різний рівень економічного розвитку країни. 2. фізико-географічні умови. 3. історико-культурні традиції. 4. повстання. 5. боротьба класів

87. особливості становлення та розвитку мусульманського права. п'ять нормативних приписів шаріату.

М.Р. Ріда порівнював юридичну систему будь-якого суспільства з мовою цього суспільства. Не можна запозичати закони іншої нації, не зваживши їх на терезах відповідного світогляду і звичаїв. Ріда закликав до використання принципу переваги, тобто запозичення найбільш придатних законів, а також методів вибору, зіставлення і синтезу найкращих рис кожного з 4 тлумачень ісламу. Ріда вважав незалежність правової системи необхідною опорою для мусульман. Він дійшов висновку не тільки про необхідність відродження і збереження шаріату, а й про те що

цивільний уряд не може виконувати свої функції або бути стабільним без розробки відповідних законів. З усіх мусульманських релігій іслам найтісніше пов'язаний з державою і правом. За різними підрахунками у світі на сьогодні проживає близько 1 млрд чоловік, які сповідують іслам. Існують нації, що сповідують іслам як релігію, але не сприйняли мусульманське право. Мусульманське право є відображенням волі Аллаха і відповідно регулює всі сфери життя і діяльності людини. У зв'язку з початком 15 ст. ісламської ери Ісламська рада підготувала для Європи й опублікувала 19 вересня 1981 р. у Парижі Загальну ісламську декларацію прав людини. Деякі положення мусульманського права не відповідають міжнародним актам прав людини. У перші десятиліття розвитку Арабського халіфату шариат відображав інтереси державної верхівки. У наступні століття мусульманське право перетворилося на порівняно повну і цілісну систему феодального права. Шариат виник і розвивався як конфесіональне право. Шариат і його нормативна частина містить не тільки правові настанови, а й релігійну догматику ісламу, мусульманську мораль а також норми, що визначають відносини мусульман з Алахом. Тісний зв'язок права з релігійною догматикою дістав вияв у нормативно правових приписах шариату. **У ньому передбачалося 5 видів дій людини, яким надавалося і правове значення: обов'язкові, бажані, дозволені, недостойні, та заборонені. Тобто вчинки поділяються на п'ять категорій: 1) вчинки, які є обов'язковими; 2) ті, що рекомендуються; 3)ті, що дозволяються; 4) ті, що не дозволяються; 5) ті, що забороняються.** Все життя мусульманина було зведено до цих дій. Кожен вчинок мав узгоджуватися з релігійними веліннями ісламу, а з іншого боку кожен його крок набував характеру юридичного акту.

За своїм змістом норми мусульманського права поділяються на дві основні групи. До першої належать приписи, що містять оцінки вчинків правовірних.. Наприклад, Коран забороняє лихварство, але дозволяє торгівлю.

До другої групи належать норми, в яких сформульовані конкретні правила поведінки щодо певних ситуацій, а також установлені умови здійснення та наслідки певних діянь.

Прикладом можуть служити приписи, згідно з якими за навмисне вбивство належить карати стратою; договір, -укладений душевнохворим, визнається недійсним. '

Ісламські правознавці формулюють низку принципів шариату, одним з яких є принцип рівності, другим – принцип братерства, третім – принцип справедливості, четвертий –свобода.

88. Джерела мусульманського права. Коран, Сунна, Іджма, Фетва, Кияс, Фірмани.

Коран складається з 14 розділів (сур), розчленованих на 6219 віршів (аята). Велика частина цих віршів має міфологічний характер, і лише біля 500 віршів містять розпорядження, що відносяться до правил поведінки мусульман. При цьому не більш ніж 80 з них можна розглядати як власне правові.. По віровченню ісламу, Коран - книга нестворена, існуюча передвічно, як сам бог, Аллах; вона його "слово". Назва "Коран" походить від арабського дієслова "кара'а", що означає читати вголос речитативом, декламувати. **Коран** – священна книга мусульман, запис дарованого Аллахом відкриття, переданого через пророка Мухаммада. Це, безперечно, перше джерело мусульманського права. Однак положень юридичного характеру, що містяться в ньому, явно недостатньо для того, щоб регламентувати всі відносини, які виникають між мусульманами. Лише близько 500 з більше ніж 6200 аятів (віршів), які містяться в Корані, встановлюють певні правила поведінки.

Суна – це збірник зафіксованих у формі переказів (хадисів) висловів і вчинків пророка Мухаммада, що вважаються зразком, якому зобов'язані слідувати мусульмани. Разом із положеннями Корану вона складає зміст шариату і вважається його провідним джерелом, яке має вирішальне значення для тлумачення заповідей цієї священної для мусульман книги. Сформована протягом перших двох століть ісламу, вона увібрала в себе чимало історичного матеріалу і ще більше легендарних перебільшень, шеститомна Сунна стала збіркою коментарів і пояснень до Корану. Всі, хто визнавали святість Сунни стали іменуватися суніти. У цих же цілях складалися спрощені збірки хадисів, відібраних не тільки з цього збірника, а й з інших визнаних зводів.

Таким чином, "Сунна посланця Аллаха" (повна назва Сунни) - зведення текстів, що описують життя Мухаммеда, його слова і справи, а в широкому значенні - збірник благих звичаїв, традиційних встановлень, доповнюючий Коран і шановний нарівні з ним як джерело відомостей про те, яка поведінка або думка є богоугодною, правовірною. Навчання Сунни - важлива частина релігійного виховання і освіти, а знання Сунни і проходження її - один з головних критеріїв авторитетних ватажків віруючих.

Третє місце в ієрархії джерел мусульманського права займала **Іджма**, яка розглядалася як "загальна згода мусульманської общини". **Іджма** (доктрина мусульманського права) – одне з основних джерел мусульманського права, одностайні думки найбільш авторитетних ісламських правознавців однієї чи всіх шкіл з питань, не врегульованих у прямій формі в Корані та суні. Вона являє собою коментарі, що заповнюють прогалини в релігійних нормах. У повсякденному житті правозастосовці, у тому числі й судді, використовують і посилаються саме на іджму. Практично Іджма складалася з співпадаючих думок з релігійних і правових питань, які були висловлені прихильниками Мухаммеда або згодом найбільш впливовими мусульманськими теологами-правознавцями (імамами, муфтіями, муджатахідами). Іджма розвивалася як у вигляді інтерпретацій тексту Корану або Сунни, так і шляхом формування нових норм, які вже не зв'язувалися з Мухаммедом. В Іджмі з'явилася догма про непогіршність і єдність мусульманського суспільства. Виражена вона від імені Аллаха двома положеннями:

- 1)"Моя община ніколи не ухвалить помилкове рішення";
- 2)"Те, що мусульмани вважають справедливим, справедливе й в очах Аллаха".

Кияс - Кійас – джерело мусульманського права, що тлумачить Коран і суну з використанням особливого методу – судження за аналогією. Його суть полягає в застосуванні відповідних норм, сформульованих у Корані й суні, до інших аналогічних випадків. Кійас набуває юридичної чинності, якщо його визнано вищим мусульманським духівництвом.

Це рішення за аналогією. Правила застосування до нових схожих випадків розпоряджень, установлених Кораном, Сунною або Іджмою, причому Іджма має більше значення, ніж інші

джерела. Як додаткове джерело права шаріат допускав і місцеві звичаї, що не ввійшли безпосередньо в саме мусульманське право в період його становлення, але не суперечили прямо його принципам і нормам. При цьому визнавалися правові звичаї, що склалися в самому арабському суспільстві (урф), а також у численних народів, скорених у результаті арабських завоювань.

У мусульманському праві, про що свідчать його джерела, встановлені не всі конкретні правила, а загальні рамки поведінки, орієнтири, принципи, на основі яких можна сформулювати рішення у будь-якій справі. Кияс сприяв як заповненню прогалів у нормативних розпорядженнях Корану і Сунни, так і усуненню наявних у них значних суперечностей.

Іджма і Кияс стали результатом діяльності сунітських і шіїтських правових шкіл, які справили значний вплив на еволюцію мусульманського права.

Фётва — богословсько-правовий висновок в ісламі, зроблений для роз'яснення і практичного застосування якогось припису шаріату чи тлумачення якогось казусу з позицій шаріату. Вчений, який дає відповіді на питання релігійно-правового характеру називається факіхом (муфтієм).

Фірмани - (від перс. ферман — наказ, веління) у деяких мусульманських країнах указ султана, шаха тощо

89. злочин та покарання за мусульманським правом.

Норми, які утворюють галузь деліктного (кримінального) права. Воно покликане забезпечити захист п'яти основних цінностей ісламу, а саме: релігії, життя, розуму, продовження роду та власності. А оскільки ці цінності визначені ісламом, то посягання на них є злочином і розглядається як заборонене Аллахом діяння, за яке він карає. Мусульманська правова доктрина виробила класифікацію злочинів. В основі більшості з них лежать два критерії:

- 1) рівень визначеності покарання;
- 2) характер інтересів і прав, які порушуються цими злочинами. Найбільшого поширення набула класифікація, за якою злочини поділяються на три групи: хадд, кісас і тазир.

Злочини групи "хадд"

Ця група включає злочини, які визнаються найнебезпечнішими, бо вони посягають на "права Аллаха" (тобто на інтереси всієї мусульманської общини), і тягнуть покарання, що однозначно визначені Кораном, суною або точно встановлені правозастосовною практикою "Праведних халіфів". Такими злочинами визнається:

Крадіжка. За цей злочин Коран встановлює точно визначену міру покарання: "Злодію та злодійці відсікайте їх руки у відплату за те, що вони вкрали, як настрахання від Аллаха". За мусульманською правовою теорією є чіткі вимоги до суб'єктивної та об'єктивної сторін крадіжки, згідно з якими вона вважається злочином категорії "хадд". Так, відрубання руки злодію можливо лише за умов, що він є людиною вільною (не рабом), повнолітньою і психічно здоровою. Крім того, викрадене майно також має відповідати деяким вимогам. Його вартість має бути вищою за певну суму (в різних варіантах від 1/4 до 1 динара). Це майно мусить бути "дозволенним" для мусульман і в принципі вільно продаватись на ринку. За наявності всіх необхідних умов злочинець карається відрубанням правої руки, за другу крадіжку - лівої ноги. За третю крадіжку у більшості випадків відрубувалась голова, а в деяких випадках - друга рука або нога. Доказами крадіжки визнаються показання свідків або зізнання злочинця.

Перелюбство (позашлюбні статеві зносини) розглядається як злочин, що посягає на одну з цінностей, яка охороняється ісламом (продовження роду) і одночасно становить загрозу основам моралі та інтересам сім'ї. Тому Коран різко засуджує цей гріх: "І не наближайся до перелюбства, адже це - мерзота і поганий шлях". Кораном передбачено суворе і однозначне покарання за цей злочин:

"Перелюбника і перелюбницю - побивайте кожного з них сотнею ударів. Нехай не заволодіє вами жалість до них, якщо ви віруєте в Аллаха. і нехай буде присутня при їх покаранні група віруючих".

Недоведене (неправдиве) звинувачення в перелюбстві. До відповідальності за цей злочин притягаються особи, які не можуть довести істинність своїх звинувачень, а також свідки, показання яких були суперечливими, що ставило під сумнів їх достовірність.

Коран встановлює за це таке покарання: "А ті, які кидають звинувачення в невинних, побийте їх вісімдесятьма ударами і не приймайте від них свідоцтва ніколи."

Розбій. За вчинення цього злочину Коран встановлює комплекс жорстоких покарань: смерть, розп'яття, відрубання руки і ноги навхрест, вигнання. Крім цього, розбійникам гарантуються тяжкі муки і на тому світі. Суб'єктом покарання за розбій міг бути лише повнолітній чоловік - мусульманин, психічно здоровий, і тільки за умови, що потерпілий, який був власником і законним володарем викраденого майна, також мусульманин. Міра покарання встановлюється залежно від наслідків злочину.

Вживання спиртного розглядається як тяжкий злочин, тому що воно посягає на розум, який є однією з цінностей ісламу. Адже без розуму неможлива віра в Аллаха. Точна міра покарання за цей злочин визначена в суні та коментарях докторів ісламу і становить близько 80 ударів або смертну кару, якщо злочин вчинено вчетверте.

Бунт (смута) розуміється як спроба усунення глави держави, непокора владі на всіх її рівнях та інша антидержавна діяльність, що посягає на основи мусульманського політичного ладу, підриває освячені шариатом підвалини способу життя. За бунт Коран і суна встановлюють однозначну санкцію - смертну кару.

Зрада ісламу. Поняття цього злочину охоплює такі дії, як віровідступництво, язичество та богохульство. Зрада ісламу загрожує релігії - головній цінності, яку охороняє іслам. Отже, цей злочин становить найбільшу суспільну небезпеку, а тому за його скоєння передбачено одну міру покарання - смертну кару.

Б. Злочини категорії "кісас"

Ця група включає злочини, за скоєння яких призначається визначена санкція, що має назву "кісас" і яка означає заподіяння злочинцю шкоди, рівної наслідкам його діяння. Основними злочинами цієї категорії є вбивство і тілесні пошкодження необоротного характеру. Тому корені такого підходу чітко вбачаються у принципі таліону. У Корані з цього приводу прямо говориться: "душа - за душу, і око - за око, і ніс - за ніс, і вухо - за вухо, і зуб - за зуб, і рани - помста."

Передбачаючи смертну кару за вбивство, мусульманське право допускає можливість застосування за вибором потерпілої сторони одного з трьох "кісас" (визначених покарань): смертну кару, прощення злочинця або виплату ним викупу за кров..

В. Злочини категорії "тазир"

Ця група об'єднує злочини, які посягають на "права Аллаха" (інтереси всієї общини) або на приватні інтереси, але за які в джерелах права визначається не конкретна міра покарання, а санкція, що може змінюватись з урахуванням об'єктивного чи суб'єктивного боку діяння. Отже, "тазир" застосовувався при скоєнні злочинів, за які не передбачалось точно визначених санкцій категорій "хадд" або "кісас". Це стосується, приміром, невиконання деяких релігійних обов'язків, порушення зобов'язань за угодами, невиплати викупу за кров, шахрайства, порушень правил поведінки в громадських місцях, свавілля щодо підлеглих, чаклунства.

"Тазир" може застосовуватись і за вчинення злочинів, що за характером скоєння можуть бути віднесені до "хадд" або "кісас", тягнуть відповідні покарання, але не можуть бути застосовані. Скажімо, вартість викраденої речі нижча за вартість, яка тягне покарання у вигляді відрубання руки, тому суддя може визначити іншу санкцію.

"Тазир" має багато різновидів. Серед них: усний осуд, водіння напівоголеним по місту з публічним оголошенням скоєного гріха, розп'яття на три дні без доведення до смерті, але із заборобою приймати їжу, позбавлення волі, штраф. Тілесні покарання (палицею, різкою чи батоном до 100 ударів, а за крадіжку з казни - по 100 ударів.

90. Суспільний лад Англії напередодні буржуазної революції 17 століття.

Англійська революція XVII ст. сповістила про зародження нового суспільного ладу, який завдав величезного удару по старих порядкам у країні. Крім того, вона стала першою буржуазною революцією, яка мала загальноєвропейське значення. Принципи, які вона проголосила, відповідали не тільки потребам Англії, але і

потребам всієї тодішньої Європи, історичний розвиток якої вело до утвердження буржуазних порядків. Іншими словами, перемога Англійської революції з'явилася перемогою буржуазної власності над феодальною, вона ознаменувала собою зміни у всіх галузях людської діяльності, вела до розвитку освіти і усунення середньовічних пережитків. Маючи багато спільних рис з іншими буржуазними революціями, Англійська революція XVII ст. разом з тим відрізнялася своїми специфічними особливостями. В першу чергу вони стосувалися розстановки сил різних верств населення, які брали в ній участь. Ця розстановка у свою чергу визначила кінцеві соціально-економічні та політичні результати революції. Капіталістичне виробництво великими темпами розвивалося в Англії вже з XVI ст. Розташована на острові в Атлантичному океані, вона опинилася в центрі світових торгових шляхів. І все-таки головну роль в економічному розвитку країни зіграли обставини її внутрішнього життя. Нові технічні винаходи і вдосконалення, а головне - нові форми організації промислової праці, які були розраховані на масове виробництво товарів, свідчили про те, що англійська промисловість поступово перебудовувалася на капіталістичний лад. Велике значення для розвитку гірничодобувної промисловості мало застосування повітряних насосів для відкачування води із шахт. Необхідно відзначити, що за століття, тобто з 1551 по 1651 рр., видобуток вугілля в Англії збільшилася в 14 разів і досягла 3 млн. тонн на рік. Вугілля використовувався не тільки в побутових потребах, як, наприклад, на опалення будинків та інше, але також почало застосовуватися вже і для промислових цілей. Приблизно за ті ж 100 років кількість залізної руди зросла в три рази, а видобуток міді, олова, свинцю і солі збільшилася в 6 - 8 разів. Великих успіхів досягла Англія у виробництві гончарних і металевих виробів, а також у суднобудуванні. Швидкими темпами розвивалося виробництво сукна. Ця галузь промисловості була

широко поширена в Англії і раніше - протягом багатьох століть. Однак на початку XVII ст. обробка вовни мала особливо велике значення і охопила всю Англію.

Необхідно відзначити, що вже в середині XVI ст. вивіз сукна становив 80% всього англійського експорту. У 1614 р . вивезення необробленої вовни був остаточно заборонений. Завдяки цьому, Англія з країни, яка вивозила вовну (а саме такою вона була в середні віки) перетворилася на країну, яка поставляла на зовнішній ринку готові вовняні вироби. Поряд з розвитком старих галузей промисловості в Англії було засновано багато мануфактур в нових галузях виробництва - шовкової, бавовняної, скляної, паперової, миловарної і ін Чималих успіхів у XVII ст. досягла і торгівля. Вже в XVI ст. в країні почав складатися національний ринок. Все більше втрачало значення іноземне купецтво, яке раніше тримало в своїх руках майже всю зовнішню торгівлю країни. У 1598 р . був закритий ганзейський «Сталевий двір» у Лондоні. Англійські купці все частіше почали проникати на іноземні ринки, при цьому з успіхом відтісняючи своїх конкурентів. Слідом одна за одною виникали нові компанії - Московська (1555 р .), Марокканська (1585 р .), Східна (на Балтійському морі, 1579 р .), Левантська (1581 р .), Африканська (1588 р .), Ост-Індська (1600 р .) та ін Вони швидко поширили свій вплив від Балтики до Вест-Індії на Заході і до Китаю - на Сході. Будучи конкурентами голландців, англійські купці у першій третині XVII ст. заснували факторії в Індії - в Сурат, Бенгалії, Мадрасі. У той же час англійські поселення стали з'являтися і в Америці на о. Барбадос, у Вірджинії і в Гвіані.

91. Передумови буржуазної революції в Англії. "Петиція про право" 1628р.

На початку XVIIст. економічний і політичний розвиток країни стримувався жорстокими середньовічними правилами й регламентаціями. Найбільш гостре невдоволення зумовила система так званих монополій. Тоді як англійська буржуазія виступала за

вільну конкуренцію, монархи продовжували продавати патенти на виключне право виробництва і продаж різних товарів і виробів. Це щороку приносило короні великі доходи. На селі феодальні відносини обмежували можливість розпорядження земельною власністю.

Англійські ділові кола не влаштувала зовнішня політика перших Стюартів, їхнє прагнення спиратись у своїй боротьбі з парламентом на католицьких монархів континентальної Європи. Яків I пішов на зближення зі старим колоніальним суперником Англії Іспанією, що викликало невдоволення купців і землевласників.

У 1625р. на престол ступив Карл I. Він успадкував абсолютистські погляди батька, який відмовився визнавати за парламентом будь-які права. Однак тепер буржуазія і нове дворянство представляли вже значну силу, з якою монархові ставало дедалі важче боротись. У 1628р. Карл I змушений скликати парламент. Парламент, зібравшись на засідання, подав королю “Петицію про право”, згідно з якою ніяких податків і зборів не можна було стягувати без згоди парламенту. Примусові позики, добровільні приношення і дари підданих королю оголошувались незаконними. Кримінальна відповідальність будь якої особи могла настати лише тоді, коли караність діяння була встановлена в законі, а покарання настало за вироком суду. Монарх втратив право діяти в обхід установленого порядку судочинства і звільняти від покарання осіб, винних у вчиненні злочинів. Петиція обґрунтовувала вимоги палати общин посиленням на Хартію вольностей 1215р.

Через рік палата общин рішуче заявила, що кожний, хто стане потурати папізму, хто введе податок без згоди парламенту або візьме участь в його стягненні, буде визнаний ворогом народу, королівства, зрадником вольностей Англії. Однак король не прислухався до цього попередження і систематично порушував прийнятий закон. У відповідь на протести парламенту король розпустив його і протягом 11 років правив одноосібно.

Безпосереднім поштовхом до початку англійської буржуазної революції стало шотландське повстання 1637-1638рр., яке спалахнуло в результаті спроби англійського абсолютизму

посилити контроль над Шотландією, яка зберігала повну автономію. Це повстання потягло за собою війну Шотландії з Англією.

92. Соціальні передумови Англійської буржуазної революції.

Політико-економічний вигляд суспільства передреволюційної Англії визначало, як було згадано вище, наявність одночасно двох господарських укладів: нового - капіталістичного і старого - феодального. Провідна роль належала капіталістичного укладу. Особливість розвитку цієї країни полягала в тому, що активна ломка середньовічного укладу господарства почалася в селі набагато раніше, ніж у місті, і протікала революційним шляхом. Англійське сільське господарство набагато раніше промислового перетворилося у вигідний об'єкт прибуткового вкладення капіталу, сферу капіталістичного типу господарювання.

Також почався аграрний переворот в англійському селі, виштовхував одночасно масу "надмірного населення", яке могло бути використано капіталістичною промисловістю у різних видах домашнього і концентрованого мануфактурного виробництва.

За цих причин саме англійське село стала центром соціального конфлікту. У англійському селі в класовій формі відбувалися два процеси - обезземелення селянства і формування класу капіталістичних орендарів. Обезземелення селян, значною мірою викликане сумно відомими обгородження общинних земель, зайшло настільки далеко, що зникло безліч сіл, а тисячі селян перетворилися на бродяг. Саме в цей час спостерігався підйом руху селянства і міської бідноти. Селянство прагнуло до ліквідації феодальної ренти, до радикальної аграрної реформи, яка перетворила б незабезпечене феодальне земельне володіння селян у їх повну "вільну" власність.

Розрізнені виступи селян були майже постійним явищем. Одночасно в першому десятилітті XVII ст. в різних містах час від часу спалахували "бунти" міського плебейства. Всі ці народні хвилювання, зрозуміло, не були ще початком революції. Але вони розхитували існуючий "порядок" і створювали у буржуазних лідерів відчуття, що варто лише дати поштовх - і сили, необхідні

для перемоги, прийдуть у рух по всій країні. Так і сталося в 40-х роках

Таким чином, у ході англійської буржуазної революції неминуче повинні були розкритися досить складні і суперечливі взаємини між буржуазією і селянсько-плебейською масою. Союз з цією масою, здатний привести до перемоги, не міг в той же час і не лякати буржуазію, тому що приховував у собі небезпеку надмірної активізації мас. Англійська буржуазія тому на практиці лише використовувала рух мас, але не вступила з ними в союз, вона весь час не переставала боятися занадто похитнути стару державну машину, приборкувати народні маси.

Основний соціальною опорою абсолютизму було дворянство. Але особливістю соціальної структури Англії XVI-XVII ст. було те, що саме англійське дворянство в деякій частині піддавалося капіталістичному переродженню, наближаючись за своєму соціально-економічному стану все більше до буржуазії.

Абсолютизм, гальмували розвиток капіталізму, не міг вирішити проблему робочих місць для величезної маси, що стали безробітними, селян. Дев'ять десятих населення Англії складали особи, позбавлені права брати участь у виборах членів парламенту. Лише одну десяту чоловічого населення становили джентльмени, бюргери, заможні селяни, що мали доступ до управління.

У суспільній структурі Англії передреволюційного періоду відбувається розкол дворянського стану на два антагоністичних класи - старе і нове дворянство. Історія промисловості і торгівлі Англії передреволюційного періоду в значній мірі творилася представниками нового дворянства. Ця особливість надала революції 40-х рр.. XVII ст. історичну своєрідність і зумовило і її характер, і кінцевий результат.

Отже, в соціальний конфлікт між Англією феодальною і Англією буржуазною були втягнуті різні верстви населення.

93. Економічні передумови Англійської буржуазної революції.

Напередодні революції Англія була країною аграрною. З 4,5 мільйонів її населення близько 75% становили сільські жителі. Але це не означало, що в Англії була відсутня промисловість. Металургійна, кам'яновугільна і текстильна галузі вже досягли в цей час значного розвитку, і саме в промисловій сфері, особливо в

текстильній промисловості, найбільше чітко виявлялися риси нового капіталістичного укладу.

Нові технічні винаходи і вдосконалення, а головне - нові форми організації промислового праці та виробництва яскраво свідчили про те, що англійська промисловість усе більш і більш переймалася капіталістичними тенденціями, духом комерції.

В Англії були досить великі запаси залізної руди. Особливо багатий був рудою Глостершир. Обробка руди велася головним чином в графствах Чешир, Суссекс, Геріфордшир, Йокшир, Сомерсетшир. У значних розмірах здійснювалася видобуток і обробка мідної руди. Англія мала також великі запаси вугілля - головним чином у графстві Нортумберленд. Кам'яне вугілля як паливо ще не застосовувався в металургії, але широко використовувався в побуті (особливо в Лондоні). Потреба у вугіллі і для внутрішнього споживання і для вивозу за кордон була дуже велика.

І в металургійній і в кам'яній промисловості в XVII столітті вже було чимало досить великих мануфактур, де працювали наймані робітники і існувало розподіл праці. При всій важливості цих галузей промисловості, вони, однак, ще не стали в той час основними в англійській економіці.

Найбільш поширеної в Англії галуззю промисловості була текстильна, особливо виробництво вовняних тканин. У більшій чи меншій мірі воно існувало у всіх графствах. Багато графства спеціалізувалися на виробництві одного -- двох сортів матерії. Найбільше поширення вовняна промисловість отримала в Глостерширі, Вустерширі, Уїлтширі, Дорсетшир, Сомерсетшире, Девонширі, західному Райдінге (Йоркшир) і в східній Англії, де було сильно розвинене вівчарство.

Льняна промисловість розвивалася головним чином в Ірландії, де були відповідні для вирощування льону кліматичні умови.

В XVII столітті з'явилася бавовняна промисловість, сировина для якої привозили з Леванту, Смірни і з острова Кіпр. Центром цієї галузі став Манчестер.

В текстильній промисловості існувало значне розмаїття організаційних форм виробництва. У Лондоні і в багатьох старих

містах ще зберігалися ремісничі цехи з їх середньовічними правилами, які гальмували вільний розвиток промисловості. У сільських місцевостях і в тих населених пунктах, де не було цехів, працювало велике число самостійних дрібних ремісників, причому в сільських місцевостях вони, як правило, поєднували ремесло з землеробством.

Але разом з цехами і дрібними ремісниками поступово складалася нова форма організації виробництва - мануфактура. У XVII столітті в Англії вже існувала централізована мануфактура. Але в більшості галузей промисловості переважаючою була так звана розсіяна мануфактура, пов'язана з обробкою на дому сировини, що належить підприємцю. Кадри мануфактурних робочих вербувалися з числа обезземелюваних і розорюваних селян.

Вельми важливим моментом в історії англійської розкладу феодалізму було проникнення капіталістичних відносин у сільське господарство.

Англійське село виявилася досить рано пов'язаною з ринком - спочатку із зовнішнім, а потім все більш і з внутрішнім. Величезна кількість вовни вивозилося з Англії на континент Європи ще в XI - XII ст. і особливо з XIII - XIV ст. Зростання попиту на англійську шерсть на зовнішньому і внутрішньому ринках привів до надзвичайного розвитку в Англії вівчарства. А це в свою чергу стало поштовхом до початку знаменитих "обгородження" (насилюницьке зганяння феодалами селян з землі) XV, XVI і першої половини XVII ст. Безпосереднім результатом обгородження було відділення маси виробників, селян, від їх головного засобу виробництва, тобто від землі.

В англійській селі в XVI - XVII ст. розвивалося капіталістичне фермерство, представляло собою в економічному відношенні аналогію з мануфактурою в промисловості. Фермер - підприємець експлуатував у великому масштабі сільськогосподарських робітників з сільської бідноти. Однак центральною фігурою села стюартовського періоду ще були не великі фермери - орендарі чужій землі, і не безземельні Коттер - сільські наймити, а чисельно що переважали Йомени - самостійні землероби, власники спадкового наділу.

Селянське населення (Йомени) переживало процес майнового і правового розшарування і знаходилося в більшій чи меншій мірі від поміщиків. Найбільш заможні селяни, що наближаються до положення повних власників землі, називалися фрігольдерамі (вільними власниками. Короткострокові тримачі називалися орендарями або лізгольдери. Копігольдери зобов'язані були сплачувати поміщику постійну грошову ренту, але при переході наділу до нового держателю у спадок або в результаті купівлі - продажу поміщики збільшували ренту. Лендлорди стягували побори за користування вигонами, лісами, млинами і т.д.

Бідну частину села становили безземельні наймити, поденники, підмайстри і робочі сільських майстерень, що мали тільки свою хатину, або котедж, - їх називали Коттер. Серед сільської бідноти посилювалося прагнення до рівняння майна і ворожість до багатих землевласників.

Таким чином, Англія XVI і в першій половині XVII ставати великої економічно-розвинутою державою з високорозвиненою промисловістю і капіталістичної формою виробництва

94. Особливості Англійської буржуазної революції.

Буржуазна держава і право Англії виник в ході двох англійських революцій XVII ст., Що одержали назви "Великий заколот" і "Славетна революція". Ідеологічну оболонку руху склали гасла реформи панівної церкви і відновлення "стародавніх звичаїв і вольностей", характерні для соціальних рухів середньовіччя. Разом з тим в англійській буржуазній революції вперше виразно проявилися основні закономірності розвитку буржуазних революцій нового часу, що дозволило назвати її прообразом Великої французької буржуазної революції. Основні особливості англійської буржуазної революції зумовлені своєрідною, але історично закономірною для Англії розстановкою соціально-політичних сил. Англійська буржуазія виступила проти феодальної монархії, феодального дворянства і панівної церкви не в союзі з народом, а в союзі з "новим дворянством". Розкол англійського дворянства і перехід його більшою, обуржуазилася частини в табір опозиції дозволили ще недостатньо зміцніла

англійської буржуазії отримати перемогу над абсолютизмом. Цей союз надав англійській революції незавершений характер, обумовив обмеженість соціально-економічних і політичних завоювань. Особливістю буржуазної революції в Англії було те, що буржуазія в союзі з новим дворянством(джентрі) боролася проти монархії, старої феодальної знаті і панівної церкви. У джентрі, що стали на шлях товарно-грошових відносин, було значно більше спільного з буржуазією, ніж з феодалами.

Збереження великого землеволодіння англійських лендлордів, рішення аграрного питання без наділення землею селянства - основний показник незавершеності англійської революції в економічній сфері. У політичній області буржуазії довелося розділити владу з нової земельної аристократією за визначальної ролі останньої. Вплив аристократії позначилося на утворенні в Англії такого різновиду буржуазної, конституційної монархії, яка поряд з представницьким органом зберегла феодальні установи, у тому числі сильну королівську владу, палату лордів, Таємна рада. Що пішли в XVIII і XIX ст. аграрна та промислова революції, в кінцевому рахунку, забезпечили панівне становище капіталістичних виробничих відносин і лідерство промислової буржуазії у здійсненні політичної влади. Протягом цього часу напівфеодальної, аристократична політична система Британії повільно й поступово перетворювалася на буржуазно-демократичну.

95. Пуританство як ідеологія буржуазної революції в Англії.

Пуританізм як релігійна течія виникла задовго до революційної ситуації в країні, але в 20-30-ті р. XVII ст. перетворився на ідеологію широкої антиабсолютистської опозиції. Найбільш важливим наслідком цього руху стало поширення в широких верствах суспільства свідомості нагальної необхідності змін як у церкви, так і в державі.

Роль бойової теорії повсталих відігравала ідеологія Реформації у формі пуританізму, тобто боротьби за "очищення"

віри, що виконувала ідеологічну функцію в процесі мобілізації сил революції.

Опозиція проти абсолютизму розвивалася в Англії саме під релігійному початком пуританізму. Реформаційні вчення XVI в. створили сприятливий ґрунт для ідеології англійської буржуазної революції. Цією ідеологією став кальвінізм, догмати і церковно - політичні принципи якого ще в період Реформації послужили основою для влаштування церкви в Швейцарії, Шотландії і Голландії та були початком революції 1566 в Нідерландах.

Кальвінізм в XVI - XVII ст. став ідеологією найсміливішої частини тодішньої буржуазії і цілком відповідав потребам боротьби з абсолютизмом і англійською церквою в Англії. Пуританізм в Англії був різновидом кальвінізму. Пуритани відкидали вчення про "благодать", необхідність єпископату і підпорядкування церкви королю. Вони вимагали незалежності церкви від королівської влади, колегіального управління церковними справами, вигнання "ідолам", тобто пишних обрядів, розмальованих вікон, поклоніння іконам, відкидали вівтарі і кухонне начиння, що застосовувалися в англійських церквах при богослужінні. Вони бажали введення вільної усній проповіді, здешевлення і спрощення релігії, скасування єпископату і відправляли богослужіння в приватних будинках, супроводжуючи його викривальними проповідями проти розкоші і розбещеності двору і аристократії.

Для пуритан була характерна проповідь мирського аскетизму, світських розваг. У цих рисах пуританізму, що переходили в святенництво, яскраво висловився протест англійської середньої дворянської знаті і королівського двору.

В ході революції пуританізм зазнав розколу. Серед пуритан виникли різні течії, що відповідали інтересам різних прошарків і класів суспільства, що знаходилися в опозиції до абсолютизму і англійської церкви. Помірну течію серед пуритан представляли так звані пресвітеріани, що виступали за пресвітеріанської пристрій церкви. Пресвітеріани бажали зберегти в Англії єдину церкву з однаковим богослужінням, але вимагали очищення церкви від пережитків католицизму, або папізму, і заміни єпископів зборами

старійшин, або пресвітерів, обраних віруючими. Вони домогалися незалежності церкви від короля.

Більше радикальним напрямком серед пуритан були індепенденти, або "незалежні", які стояли за скасування будь-якої єдиної церкви з обов'язковими текстами молитов і догматами. Вони виступали за повну самостійність у релігійних справах для кожної релігійної громади, тобто за розпад єдиної церкви на ряд самостійних громад і сект. Ця течія мало успіх серед середньої і дрібної буржуазії, селян, ремісників і середньої руки сільських джентрі. **Аналіз пуританізму показує, що його сутність була буржуазної, тобто що це була лише релігійна оболонка буржуазних класових вимог.**

Пресвітеріанство, поєднуючи велику буржуазну та земельну аристократію, проповідувало ідею конституційної монархії. Індепендентство знайшло прихильників у рядах середньої та дрібної буржуазії. Згодні в цілому з ідеєю конституційної монархії, індепенденти разом з тим вимагали перерозподілу виборчих округів, що дозволило б їм збільшити число своїх представників у парламенті, а також визнання за вільною людиною таких прав, як свобода совісті, слова і т.п. Найбільш радикальний рух левеллеров об'єднувало ремісників, вільних селян, які вимагали встановлення республіки, рівноправності всіх громадян.

96 - утворення буржуазної держави в Англії. "Довгий" парламент.

Безпосереднім поштовхом до початку англійської буржуазної революції стало шотландське повстання 1637-1638рр., яке спалахнуло в результаті спроби англійського абсолютизму посилити контроль над Шотландією, яка зберігала повну автономію. Це повстання потягло за собою війну Шотландії з Англією.

Перший етап революції. У квітні 1640 року Карл I з метою одержання грошей для ведення війни змушений був скликати парламент, але останній не затвердив нових податків. Крім того парламент зажадав покарати найбільш ненависних королівських чиновників, знищити надзвичайні суди і припинити зловживання, вчинені королем і його урядом за роки без парламентського правління.

Тоді Карл I 5 травня 1640р. розпустив цей парламент, який увійшов в історію під назвою Короткого.

Почалася глибока політична криза, і до осені 1640 року становище короля стало критичним.

Зрозумівши, що без парламенту неможливо вийти з військової і політичної кризи, король в листопаді 1640р. скликає новий парламент, який увійшов в історію під назвою Довгого парламенту, оскільки він проіснував до 1653р. Довгий парламент відіграв значну роль у революції і став, власне, органом буржуазії і її співника – нового дворянства в їх боротьбі з абсолютистським ладом.

Довгий парламент, який був підтриманий більшістю народу Англії, повів новий наступ проти підвалин існуючого ладу. Незабаром король змушений був санкціонувати закон, відповідно до якого парламент не міг бути розпущений інакше як за власною постановою.

Так було нанесено ряд ударів по абсолютизмі і нова буржуазія домоглася обмеження королівської влади. Одночасно були ліквідовані Зоряна палата і Висока комісія. На цьому етапі була скасована абсолютна монархія і встановлена обмежена конституційна монархія.

У Довгому парламенті до липня 1641р. було досить багато членів, які подальше продовження боротьби з королем вважали для себе небезпечним. Особливо це було видно із змісту тієї боротьби навколо обговорення так званої Великої Ремонстрації, яка була прийнята незначною більшістю в листопаді 1641р. У цьому обширному парламентському акті(204 статті) докладно перераховувалися всі зловживання королівської влади в період правління Карла I. Водночас Велика Ремонстрація містила також і ряд найважливіших положень, які визначали розвиток Англії по капіталістичному шляху: статті про свободу торгівлі і підприємницьку діяльність, про створення відповідального перед парламентом уряду, про реформу церкви. Ремонстрація означала визнання певної політичної рівноваги в країні. Тому корона вирішила перехопити ініціативу політики в свої руки, і Карл I видав декларацію про захист корони від парламенту і про збір армії.

4 січня 1642р. король прибув до парламенту у супроводі військ, щоб особисто заарештувати 5 найбільш впливових опозиціонерів. Це було сприйнято як порушення привілеїв парламенту. Переслідувані заховались під захистом лорда – мера Лондона і міщан. Після обміну деклараціями про обоюдне порушення прав, Карл I залишив столицю. В країні виникло двовладдя. Разом з королем Лондон залишили біля 100 членів парламенту, які стали засідати в Оксфорді. Розпочалась війна наказів, які розсипались на місця і короною, і парламентом. Об'єктивним виходом могла бути і стала перша громадянська війна в країні (1642 – 1646р.р.). На першому етапі війни перевага була на боці королівської армії, краще навченої і озброєної. Але в 1645р. по парламентському біллю замість традиційної міліції(ополчення графств) створювалась постійна армія з єдиним командуванням, суворим дисциплінарним статутом.

Особливістю буржуазної революції в Англії було те, що буржуазія в союзі з новим дворянством(джентрі) боролася проти монархії, старої феодальної знаті і панівної церкви. У джентрі, що стали на шлях товар-но-грошових відносин, було значно більше спільного з буржуазією, ніж з феодалами.

97. Протекторат Кромвеля. "Знаряддя управління" 1653 р. в Англії.

Перша громадянська війна закінчилась поразкою короля і його політичного оточення. Після декількох військових поразок королівської армії Карл I втік до своїх союзників шотландців, але ті за значний грошовий викуп видали його парламенту.

Основна боротьба розгорнулася між групами так званих пресвітеріан і індепендентів. Пресвітеріани виражали інтереси крупної торгово-фінансової буржуазії і верхів дворянства. Вони стояли за конституційну монархію, реформу церкви, примирення з королем і негайне закінчення революції. Індепенденти спирались на торгіву і промислову буржуазію, середнє дворянство(джентрі). Вони були прихильниками енергійного ведення війни, більш радикальної церковної реформи, а також деяких політичних і соціальних реформ. І якщо в пресвітеріан була більшість у парламенті, то в індепендентів – підтримка армії на чолі з Кромвелем. В результаті дій індепендентської армії її керівники влітку 1647р.

здобули перемогу над пресвітеріанами Довгого парламенту і створили в палаті общин індепендентську більшість.

Розбіжності між різними течіями парламентської більшості наростали і весною 1648р. спалахнула Друга громадянська війна. Армія Кромвеля придушила виступи, вступила в Лондон і підтримала організований Радою офіцерів розгон монархічно налаштованих членів парламенту(близько 140). Після цього парламент став по суті зняряддям індепендентської диктатури.

Кульмінацією революції став організований по рішенню парламенту суд над королем Карлом І(січень 1649р.). В склад суду – першого у світовій історії суду нації над короною – були включені до 150 правників і членів парламенту. Судовий розгляд тривав 5 днів. В результаті Карл І був визнаний “тираном, зрадником, вбивцею і ворогом держави”. 30 січня 1649р. в присутності багаточисельного натовпу на лондонській торговій площі Карлу І відрубали голову.

Другий етап революції. Страта короля стала заключним, формально – юридичним завершенням встановлення в Англії республіки. Слідом за стратою Карла І Палата общин 19 березня 1649р. прийняла постанову про ліквідацію палати лордів , члени якої не підтримали ідею суду над королем. Акт від 17 березня 1649р. скасував королівську владу “як марну, тяжку і небезпечну для свободи, безпеки й інтересів англійської нації”. 19 травня 1649р. Англія була проголошена республікою, яка повинна управлятися “вищою владою нації, представниками народу, в парламенті при цьому не повинно бути ні короля, ні лордів”.

Верховним органом влади в Англійській республіці став парламент, що складався з однієї Палати общин. Парламент зосередив у себе практично всю повноту державної влади, включаючи організацію урядової влади, адміністрацію, керівництво армією і вищий судовий контроль.

Вища виконавча влада передавалась Державній раді(створена 7 листопада 1649р.) із 41 члена. Члени ради вибирались парламентом на 1 рік з числа військових, юристів, вчених. Фактично ж в ній і в її комітетах зосереджувалась урядова влада. Таке перерозподілення повноважень від парламенту до урядових інститутів також було своєрідною рисою нової республіки.

Політична система влади була нестабільною. В складі Довгого парламенту після 1649р. залишалось близько 80 депутатів. Більшість з них були одночасно членами Державної ради і Ради армії. Надзвичайно виросли авторитет і особиста військова влада О.Кромвелля. В цих умовах організація влади виявляла очевидне тяжіння до військово - диктаторського режиму і одноособової влади.

Третій етап революції. В 1650р. Кромвель замінив Ферфакса на посаді генерала армії, що ще більше зміцнило його позиції серед офіцерів. 20 квітня 1653р., спираючись на підтримку армії Олівер Кромвель розігнав так зване “охвістя” Довгого парламенту(усього 50 депутатів). Ця подія була початком встановлення військової диктатури.

Новий державний лад був юридично закріплений Конституцією від 13 грудня 1653р. під назвою “Знаряддя управління”, яку запропонувала Державна рада, а затвердила Рада армії.

“Знаряддя управління” встановлювало зовні республіканську, а по суті диктаторську систему влади. Законодавча влада “вільної держави Англії, Шотландії і Ірландії” зосереджувалась в подвійному інституті – парламенті і заново заснованому лорді – протекторі. Парламенту належали виключні повноваження змінювати, призупиняти, вводити нові закони, встановлювати податки. Парламент повинен був скликатись раз в 3 роки самостійно, не можна було розпускати його раніше ніж після 5 місяців його роботи. Право обирати депутатів до нього надавалось особам, які володіли майном вартістю 200 фунтів стерлінгів і яким виповнився 21 рік. Поруч із парламентом засновувалась влада лорда - протектора. Лорд – протектор мав право затверджувати чи відхиляти закони парламенту. Він користувався практично необмеженою владою у справах управління. Протектор вважався головнокомандуючим армією, йому повністю належали права в сфері зовнішньої політики. Особливою статтею конституції повноваження лорда - протектора довічно закріплювались за О.Кромвелем.

Літом 1655р. країна була поділена на 11 військових округів на чолі з генерал – майорами (тобто старшими генералами).

Намісники були як би протекторами в мініатюрі і наділялись значними повноваженнями.

22 травня 1657р. Кромвель одержав право самому призначати собі наступника. Одночасно відновлювалась Палата лордів(63 лорди).

Режим протекторату був тісно пов'язаний з особою і авторитетом Кромвеля. Як тільки він помер (3 вересня 1658р.), режим потрапив в тяжкий кризовий стан безвладдя. Призначений наступником батька Річард Кромвель не зміг втримати владу і в 1659р. його змусили відректися від звання і відновити умовну республіку. Громадське невдоволення режимом інDEPENDENTІВ і безвладною республікою одночасно стало настільки значним, що питання про відновлення монархії і історичної конституції в країні стало предметом практичної політики.

98. Торі і Вігі в Англії. Прийняття Закону "Хабеас корпус акт".

«Торі» - це ірландське слово; так в Ірландії називали католиків, які ставали розбійниками, щоб мстити своїм ворогам - протестантам, які їх гнали і мучили. Цим прізвиськом «винятковий» хотіли показати що їх супротивники, немов ірландці, стоять за католика-спадкоємця. З свого боку «торі» звали «винятковий» «вігами». Вігами в Шотландії називалися розбійницькі зграї пресвітеріан. «Торі» цим прізвиськом хотіли показати, що ніби-то «винятковий» у глибині душі приховують таємну ворожнечу до англіканської церкви.

З цього часу слова «торі» і «віги» увійшли в ужиток; прихильників королівської влади, захисників непорушності королівських прав та існуючого порядку чи державного будівництва, стали називати «торі», а прихильників реформ, хоча б при цьому і порушувалися королівські права, називали «вігами». Ці нові назви «торі» і «віги» замінили колишні назви «кавалерів» і «круглоголових».

Таким чином, в питанні про престолонаслідування «віги» свого не домоглися; але їм вдалося провести один дуже важливий закон, який називається «Хабеас корпус акт». У перекладі це означає: «так май тіло». «Хабеас корпус» англійці називають

своєю «третьої великою хартією». Цей закон діє в Англії і в даний час, і англійці їм дуже дорожать.

Ще в «Великій хартії» сказано: «Жодна вільна людина не повинна бути схоплена, посаджена у в'язницю, позбавлена майна, поставлена поза законом, вигнана або ще як-небудь покарана, інакше як за законним вироком або за законами країни» ...

При Стюартах особливо часті були випадки раптових, несподіваних, несправедливих і тривалих арештів. Парламент давно вже думав про те, як зробити так, щоб невинні люди не потрапляли у в'язницю. Зробити це було дуже важко. Треба було влаштувати так, щоб невинна людина, якщо трапиться їй, по нещасному випадку або неправильного підозрою, потрапити до в'язниці, могла якомога швидше довести свою невинність і звільнитися. Для цього і був виданий закон «Хабеас корпус».

Тюремні начальники зобов'язані представити укладеного суду. А суд може негайно звільнити ув'язненого, якщо знайде, що арешт здійснений незаконно, і якщо немає проти нього достатніх доказів.

Отримавши наказ, шериф або тюремник були зобов'язані у встановлений законом термін доставити документ укладеного до суду з зазначенням дійсних причин арешту. Після розгляду копії розпорядження про арешт і з'ясування мотивів затримання суд міг звільнити заарештованого.

Якщо ж суд визнає, що укладеного можна підозрювати у злочині, то він велить його представити на суд у найближчий термін, а якщо заарештований обвинувачувався в нетяжкій злочини, то суд може його випустити на поруки (під заставу).

Просити суд про те, щоб він видав указ «Хабеас корпус», може і сам ув'язнений і його рідні, і друзі, і навіть будь-яка людина, яка думає, що особа засуджена несправедливо, і суд зобов'язаний видати цей указ.

Щоб домогтися закону про указ «Хабеас корпус», «вітчизняної партії» знадобилося більше 10 років. Кілька разів білль про «Хабеас корпус» вносився до Парламенту і весь час провалювався, та, нарешті, в 1679 році він був прийнятий і Палатою Громад, і Палатою Лордів. Законом про указ «Хабеас корпус» англійці досягли того, що невинний і незаконно

захоплений, міг бути незабаром звільнений з в'язниці. Але цього було мало. Треба було ще зробити так, щоб правителі обережно заарештовували людей, щоб не хапали людей даремно і не засажували в темниці, хоча б і ненадовго.

Якщо суддя визнає, що людину посаджено у темницю незаконно, і накаже його негайно випустити, то невинно потерпілий може подати скаргу на всіх тих осіб, з вини яких він постраждав, тобто на ту особу, яка підписала наказ про його арешт, будь то міністр, шериф графства або член Таємної Ради; на поліцейських, які його заарештували, на тюремника, який його тримав у в'язниці. Суд прийме скаргу і розбирає справу за законом. Жоден винний не уникне від покарання.

Закон передбачав відповідальність посадових осіб за невиконання його розпорядження: високі штрафи на користь в'язня і звільнення з посади.

Якщо невинно потерпілий не хоче карати своїх кривдників, він міг вимагати, щоб його винагородили за ті збитки, які йому доставив його несправедливий арешт. Суд прийме цю скаргу, і присудить сплатити стільки, скільки вважатиме за потрібне.

Таким чином постаралися англійці захистити свободу і вигоду кожної людини, захистити обивателя від свавілля людей, в руках яких перебуває влада.

Разом з тим не можна не визнати і обмеженість цього закону: процедура перевірки законності арешту не застосовувалася у разі державної зради і тяжкого кримінального злочину. Парламент міг у виняткових випадках або призупинити дію акта, або зняти з посадових осіб відповідальність за його порушення, заставу могли внести лише імущі особи, тому що він зазвичай був великий. Але позитивне значення закону очевидно.

Він на майбутні століття забезпечив гарантії проти неправосудних арештів і сприяв згодом обґрунтуванню низки демократичних принципів, які увійшли до світову практику: гарантії недоторканності особи, принцип швидкого справедливого правосуддя, дотримання законності при затриманні.

99. утворення політичних партій в Англії.

Парламент суворо стежив за тим, щоб король не видавав будь-яких законодавчих актів. Незабаром у парламенті утворилися дві політичні партії: торі та вігі. Торі відзначалися прихильністю

до королівської влади, обстоювали непорушність королівських прав, існуючих порядків. Віги в усіх суперечках захищали парламент і виступали за реформи в економіці, державному устрої та церкві.

Обидві партії брали активну участь у боротьбі парламенту проти короля. Вона особливо загострилася 1679 р., коли парламентська опозиція (віги) почала вимагати позбавлення прав на престол молодшого брата короля герцога Йоркського, оскільки той був католиком. Проте Карл II не пішов на поступки опозиції та розпустив парламент. Лідера опозиції було страчено. Незважаючи на такі рішучі дії, король не зміг встановити абсолютної влади і зламати опір парламенту.

Яків II. Декларація про віротерпимість. У лютому 1685 р. Карл II помер. Новим королем став Яків II. Він продовжив політику свого попередника щодо відновлення абсолютної влади, а підтримку у боротьбі проти парламенту сподівався знайти за кордоном, зокрема у французького короля Людовіка XIV. Будучи фанатичним католиком, він призначав своїх одновірців на державні посади після прийняття Декларації про віротерпимість, розпустив парламент і почав правити одноосібно. Обурювала англійців і профранцузька зовнішня політика короля, через яку в опозиції опинились як торі, так і віги. Вони об'єднались у боротьбі за законодавчі права парламенту. Парламентарі таємно запросили на англійський престол правителя

100. Біль про права 1689 р.

Акт про престолонаслідування 1701 р. в Англії.

Прийнятий в жовтні 1689 р. англійським Парламентом Біль про права юридично закріпив встановлення в Англії конституційної монархії. Цей акт істотно обмежував королівську владу на користь Парламенту, а саме:

- король не мав права без згоди Парламенту скасовувати, при зупиняти закони чи звільняти будь-кого від їхньої дії;
- без згоди Парламенту король не міг встановлювати та збирати які-небудь податки;
- королю заборонялося без згоди Парламенту збирати й утримувати

армію;

- вибори до Парламенту мали бути вільними;
 - виступи й обговорення актів у Парламенті не повинні були обмежуватися та контролюватись будь-яким чином;
 - Парламент мав право приймати будь-які закони;
 - Парламент мав скликатися досить часто;
 - королівські витрати щорічно затверджував Парламент.
- Крім цього, Біль про права встановлював відповідальність міністрів перед судом, надавав право підданим звертатися з петиціями безпосередньо до короля, встановлював порядок успадкування престолу та ін.

Акт про престолонаслідування 1701 р. в Англії. Основні положення Акта про престолонаступництво:
- після смерті Вільгельма королевою мала стати його донька принцеса Анна Донська;

— якщо в Анни не буде дітей - корона мала перейти до німецьких князів Ганноверських;

- особа, що вступала на королівський трон, повинна була при єднатися до Англіканської (протестанської) церкви та не підтримувати жодних зв'язків з Папою Римським;
 - король не мав права без згоди Парламенту виїздити за межі Англії;
 - особа, що була народжена за межами Англії, не могла бути членом Таємної ради, депутатом Парламенту, обіймати будь-яку іншу відповідальну посаду в державному апараті;
 - усі акти короля потребували підпису відповідного міністра ("міністерська відповідальність перед Парламентом");
 - заборонялося обіймати посаду в королівській адміністрації й одночасно бути членом Парламенту;
 - судді, призначені короною, залишалися на своїх постах "доки ведуть себе добре", їх можна було змістити тільки за рішенням Парламенту;
 - король не мав права милувати тих своїх міністрів, які були засуджені Парламентом у порядку імпічменту.
- У цьому акті простежується намагання Парламенту бачити на престолі

невпливову особу, котра не становила б загрози для нього та водночас закріпити своє верховенство в державі. Наприкінці XVII-XVIII століть в Англії сформувалася буржуазна конституційна монархія з розподілом влади (дуалістична) та зверхністю Парл

101. Особливості джерел права Англії.

В Англії, як і в більшості західноєвропейських держав, в умовах ранньофеодальної монархії спочатку діяло звичаєве право. Звичаєве право спочатку діяло в усній формі, але згодом воно починає фіксуватися в різноманітних збірниках. Саме вони до нормандського завоювання були основними джерелами права. Найвідоміші з них це - Правда Іне (VII ст.) і Правда Альфреда (IX ст.). Проте були й інші джерела права, серед яких варто виділити акти центральної влади:

- акти короля - ордонанси, привілеї;
- акти Парламенту —статути;
- спільні акти короля та Парламенту.

Після нормандського завоювання Англії розпочинається консолідація правових звичаїв і традицій у межах єдиної правової системи, загальної для всієї країни, яка згодом дістала назву "загального права". У його основу було покладено практику королівських роз'їздних судів, які тричотири рази на рік виїжджали у провінцію та здійснювали правосуддя. Повертаючись у резиденцію, вони складали протоколи, з яких потім відбирали найбільш вдалі та вмотивовані рішення. Саме так створювалося "загальне право", що було неписаним і єдиним для всієї Англії. Від кінця XIII ст. складаються серії звітів, або щорічники. З появою щорічників усталюється звичай: при розгляді справи цитували аналогічні рішення, вміщені в них. Так, рішення Вестмінстерських (за місцем розташування резиденції вищих судів Англії) судів стають джерелом права.

Аналогічного значення набувають і рішення лорда-канцлера на постанови Вестмінстерських судів - "право справедливості". Отож "загальне право" та "право справедливості", що спиралися на прецедент, стають важливим джерелом права. Особливе місце серед джерел права належало науковим трактатам найавторитетніших юристів Англії: "Про закони і звичаї Англії" Гленвіля (XII ст.), "Про закони і звичаї" Г. Брактона (XIII ст.), "Про поземельні держання" Літльтона (XV ст.) та ін. Отже, основними джерелами права середньовічної Англії були: звичай,

правовий прецедент, акти органів центральної влади, роботи відомих англійських юристів

Буржуазне право Англії, що виникає разом зі становленням буржуазної держави, було прототипом англосаксонської правової системи. Основним джерелом цієї правової системи був судовий прецедент, який вважався обов'язковим для судових установ. Англійське буржуазне право мало певні особливості: феодалний архаїзм форм; значна самостійність англосаксонських правових інститутів; відсутність зводу чинних норм. Та, незважаючи на це, воно засновується на таких основних принципах буржуазного права:

необмеженому праві приватної власності; свободі договору;
формальній рівності всіх перед законом тощо.

У тогочасній Англії було відсутнє цивільне право як галузь права, закони стосувалися лише конкретних сфер цивільного права, але й вони не були зведені в якусь систему.

Значного розвитку в ХУШ-ХІХ століттях набуває договірне право— створювалися правила не лише щодо певних видів договорів (купівлі-продажу, дарування, застави, публічного перевезення вантажу та пасажирів, страхування тощо), але й поступово вироблялися загальні правила про зобов'язання.

У сімейному праві, поруч з церковним шлюбом, із 1836 р. виникає громадянський шлюб, але він не був обов'язковим. Главою сім'ї був чоловік. Діти до 21 року перебували під батьківською опікою. У 1857 р. було введено розлучення, що для чоловіків було більш простим, ніж для жінок.

У спадковому праві закріпився принцип свободи заповіту. Заповідати майно могла особа, котрій виповнився 21 рік. У спадкуванні земельної власності зберігалися середньовічні звичаї - вона переходила до родичів по спадній лінії.

Кримінальне право вирізнялося консерватизмом і відсутністю кодифікованого законодавства. Зберігалася тричленна структура

кваліфікації злочинів, яка сформувалася ще в епоху Середньовіччя: тризн (зрада), фелонія (тяжкий кримінальний злочин), місдиміно́р (інші, переважно, дрібні злочини). Англійське кримінальне право було найсуворішим у Європі. На кінець революції (1660 р.) в Англії виділяли близько 50 видів злочинів, які каралися смертною карою, а до початку XIX ст. до них додалося ще близько 150. Застосовувалися й такі покарання, як виставлення біля ганебного стовпа, побиття бато́гом, конфіскація майна, штрафи та ін. З 1816 р. починається скасування варварських видів покарання. У період з 1823 р. до 1861 р. зменшується з 200 до 4 кількість злочинів, які каралися смертною карою. Вона була передбачена за вбивство, піратство, зраду, підпал у королівських доках. Актами 1853 і 1857 рр. заслання до колоній були замінені каторжними роботами (на певний строк або довічно). У 1861-1864 рр. було встановлено максимальні межі покарання, а в 1870 р. - скасовано конфіскацію майна злочинця, засудженого за фелонію. З метою полегшити застосування великої кількості статутів, які були видані в різні часи й часто суперечили один одному, Парламент вдався до видання "консолідованих" актів щодо певних видів злочинів (про крадіжки, підробку документів, під

102. сімейне та спадкове право в Англії 16 - 17 ст (Майорат).

Феодалне шлюбно-сімейне право Англії в значній мірі визначалося інтересами охорони і захисту феодалного землеволодіння. Воно знаходилося під сильним впливом канонічного права. Ряд найважливіших норм канонічного права, наприклад, церковна форма шлюбу, заборона двоеженства та ін знайшли безпосереднє закріплення в законі. Наприклад, статут 1606 року відносив двоеженство до фелонії з усіма наслідками, що випливають звідси наслідками. Англійська середньовічна сім'я носила патріархальні характер. Правовий статус заміжньої жінки був у край обмежений. Її рухоме майно переходило до чоловіка, у відношенні нерухомого майна встановлюється його управління. Заміжня жінка не могла самостійно укладати договір, виступати в суді на захист своїх прав. Щодо більшої дієздатністю користувалися заміжні жінки в селянських, ремісничих сім'ях, там, де діяли відповідні норми звичайного права.

Вони могли керувати своїм майном, укладати договори, займатися торгівлею.

Розлучення визнавався англосаксонським звичаєвим правом. Жінка, ідучи з дому чоловіка в разі розлучення або у разі смерті чоловіка, отримувала свою частку сімейного майна (рухоме майно, худобу, гроші). Канонічне право, як відомо, не допускало розлучення. Дозволялося лише за певних обставин роздільне проживання подружжя, "відлучення від стола і ложа".

У виняткових випадках розлучення могло бути, ймовірно, дозволено папою римським, а згодом англійським парламентом. Відмова папи у визнанні розлучення Генріху VIII стало, як відомо, безпосереднім приводом до повного розриву англійських королів з римською курією та встановлення свого верховенства над англійської церквою. Позашлюбних дітей не визнавали, з огляду на ставлення до них не тільки католицької церкви (як народженим у гріх), але й баронів. Боязкі спроби церкви допустити узаконення позашлюбних дітей наступним шлюбом батьків зустріли опір останніх. Це було пов'язано з тією ж охороною феодального землеволодіння, так як узаконення дітей розширювало коло потенційних спадкоємців. Мертонській . У феодальній Англії не було якої-небудь єдиної системи успадкування. Особливий порядок переходу за спадком реальної власності відрізнявся від спадкування особистої власності. "Загальне право" не знало заповідального розпорядження. Воно фактично було введено разом з інститутом довірчої власності, який і став згодом визначати весь порядок отримання спадщини неповнолітніми і по закону, і за заповітом, так як в будь-якому випадку потрібно призначення довірчого власника для управління їх майном. У 1540 році було вперше дозволено на основі заповіту безперешкодно розпоряджатися нерухомістю, якщо вона не була "заповіту", але на спадкоємців покладалася обов'язок матеріального забезпечення дітей, які не отримали спадку. Так як суди "загального права" не мали відповідного інструментарію для реалізації таких зобов'язань, ці суперечки перейшли в канцелерській суд. Право первісного домагання на рухоме майно особи, що не залишило заповіту, належало дружині. Цей інститут отримав в англійському праві назву *curtesy* - "люб'язність".

Майорат - обов'язковість наслідування родового володіння старшим сином та найменування володіння на такому праві. Власне майорат було впроваджено у середньовічне право Європи у XIV-XV

століттях, але схожі правові норми існували в багатьох суспільствах. Метою майорату було запобігання роздрібленню володінь феодала між численними нащадками. За майорату увесь маєток і титул переходив до єдиного спадкоємця. Майорат з одного боку сприяв збереженню сили старої аристократії, а з іншого призводив до появи величезного прошарку так званих «молодших синів» — людей знатного походження які не могли розраховувати на спадок і вимушені були шукати успіху в різних сферах діяльності, головню на державній службі чи у війську.

103. "Фелонія" з кримінального права Англії.

Англійське середньовічне право з початку XIV ст. твердо виконувало принцип що "слабоумний або божевільний не відповідає за злочин". Виключалася відповідальність особи в разі самооборони при злочинах, спрямованих проти особистості. Вчення про співучасть, розроблене судовою практикою, виходячи з принципу: "хто робить щось через іншого, робить це сам". Тягар провини багато в чому визначалося тим, чи діяв співучасник до або після вчинення злочину. Співучасть до вчинення злочинів, наприклад, у формі підбурювання, викликало відповідальність усіх учасників за вчинення злочину. Разом з поняттям співучасті було створено вчення "про різний ступень злочинності": "головного учасника злочину I ступеня", що здійснив злочин, "головного учасника злочину II ступеня"- не брав безпосередньої участі, але був присутній на місці скоєння злочину, "додаткового учасника що не перешкоджав вчиненню злочину.

У середньовічному кримінальному праві склався поділ всіх злочинів на три групи: зрада (treason), фелонія (felony) і місдімінор (misdemeanour). Інша класифікація злочинів носила суто процесуальний характер. Це - злочини, що переслідували з обвинувального акту (pleas of the Crown або indictable offences) і розглядалися в суді присяжних, і малих правопорушення (petty offences), які розглядалися в сумарному порядку (summary conviction).

Першим в XIII в. склалося поняття фелонії, як кара, поряд зі смертної карою, конфіскацією майна. Про це свідчить саме слово felony, що відбувається від слова fee - феодальне володіння і lон, що означає ціну*.

* Конфіскація майна за вчинення фелонії була скасована тільки в XIX ст.

До фелонії і відносилися такі тяжкі злочини, як тяжке вбивство (murder), просте вбивство (manslaughter), насильницьке проникнення в чужу оселю вночі з метою здійснення фелонії (burglary), викрадення майна (larceny) та ін. Самим тяжким злочином стала зрада (treason) **, що виділялося з числа інших злочинів у XIV ст. Зрада могла бути здійснена по "загальному праву" або за допомогою порушення боргу вірності королю з боку його підданих, що називалося великою зрадою (high treason), або - боргу вірності підлеглої людини до свого пана (мала зрада - petty treason). У цьому випадку признавалось зрадою тільки умертвіння особи більш високого рангу, наприклад, вбивство васала свого сеньйора, дружиною - чоловіка або священиком - свого єпископа.

** Назва цього злочину походить від французького trahir і латинського tradere, що означає акт віроломної зради. Звинувачення в "великій зраді" було потужним знаряддям в руках сильної королівської влади, широко використовуваним у боротьбі зі своїми світськими супротивниками, баронами і кліром бунтівників. В останньому випадку звинувачення в зраді було особливо ефективним, так як воно позбавляло представників церкви "привілеїв духовного звання", тобто права розгляду їх справ у церковних судах, які виключали застосування смертної кари ("церква не може проливати кров"). Король при цьому переслідував і матеріальну вигоду, бо засуджений за "велику зраду" феодал лишався свого землеволодіння, яке переходило після його страти не його спадкоємцям, а королю. У силу цього поняття зради всіляко розширюється у королівських судах. Не залишився осторонь і англійський середньовічний парламент, який у відповідності з мінливою політичною кон'юнктурою издавав статuti, що відносяться до "великої зради" такі дії, які не мали нічого спільного з "порушенням боргу вірності королю" (наприклад, осуду як незаконного, а потім, навпаки, визнання як законного одного з численних шлюбів Генріха VIII).

Спроби припинити ці зловживання робилися з боку феодалів неодноразово, але лише в 1351 році Едуардом III був прийнятий статут, що поставив на деякий час тлумачення зради в певні рамки. Статут 1351 року, за твердженням Е. Кока, "не замінив положення" загального права ", а лише надав їм законний вираз". Поняття "великої зради" повинне було обмежуватися сім'ю формами:

навмисна смерть короля, його королеви або їх старшого сина і спадкоємця (при цьому, всупереч дійсному змісту, поняття "умисне" включало в себе не тільки наявність умислу, але й дію) ; згвалтування дружини короля, його незамужніх старшої доньки чи дружини його старшого сина і спадкоємця, яке визнавалося таким і при згоді жінки ***; ведення війни проти короля, що включає в себе всяке "пов'язане з насильством обурення великої групи осіб проти королівського уряду"; перехід на бік ворогів короля в його королівстві "шляхом надання їм допомоги або сприяння в королівському чи іншому світі"; умертвіння канцлера, головного скарбника або королівського судді (останнє положення було додано до статуту згодом). *** На такому підставі була, наприклад, страчена друга дружина Генріха VIII Анна Болейн, колишня фрейліна королеви.

Цей перелік доповнюється іншими злочинами проти державної безпеки, відомими "загальному праву": заклик до заколоту (sedition), незаконне зібрання в цілях учинених заворушень (riot), а також змова (conspiracy), угода двох або більше осіб з протизаконними намірами. Нечіткість поняття "змова" давала можливість широко використовувати його як проти будь-яких форм невдоволення існуючим режимом, так і стосовно до приватних осіб, "які роблять ці порушення шкідливими для суспільства".

104. Буржуазна революція 1789 - 1794 рр. у Франції та її основні етапи.

Конфлікт між новими продуктивними силами і феодальними виробничими відносинами конкретно проявився в основних галузях економіки, зачепив інтереси різних класів і станів феодального суспільства. Це можна простежити на історії Франції, де напруженість і гострота класової боротьби були найбільшими.

Ідеї та практика державного будівництва в роки Великої Французької революції справили значний вплив на розвиток усього людства, стали основою формування сучасної демократичної держави.

Причинами революції були:

- конфлікт між новими продуктивними силами та феодальними

виробничими відносинами (зміцніла буржуазія вже не хотіла миритися з феодално-абсолютистським ладом, не потребувала опіки з боку держави);

- більшість населення (селянство, міські низи) через численні податки, повинності та безробіття вели злиденне життя. Загальне не задоволення викликала юридична нерівність і станові привілеї (дворянство і духовенство були звільнені від сплати основної маси податків.

Лише дворянство могло займати адміністративні та судові посади);

- загальна криза французького абсолютизму: щорічний дефіцит у королівській скарбниці перевищив 80 000 000 ліврів, а державний

борг досяг 4 500 000 000 ліврів, постійно збільшувалися податки, зне

цінювалися гроші; королівська ж влада витратила великі гроші на утримання двору, ведення війн та інші потреби;

- ідеологія французького Просвітництва (погляди Ф. Вольтера, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро та ін., які піддавали жорстокій

критиці "старий порядок" і заявляли про соціальні та політичні претензії непривілейованої частини населення Франції").

У 1788—1789 рр. в країні виникла революційна ситуація.

Селянські повстання, що охопили багато французьких провінцій, доповнювалися виступами плебейства в містах (Ренне, Греноблі, Безансоні тощо). Монархія, що виявилася нездатною старими

методами втримувати свої позиції, змушена була піти на поступки: в 1787 р. були скликані нотаблі (збори призначених представників

трьох станів), а потім засідання Генеральних штатів, куди було обрано 600 представників від дворянства та духовенства, а також 600 депутатів від третього стану (переважно великої буржуазії).

Дворянство, духовенство та король обстоювали станове голосування (кожний стан - один голос), сподіваючись у такий спосіб підкорити собі всю діяльність Генеральних штатів. Третій

стан відхилив цей принцип (пропонував поіменне голосування) та 17 червня 1789 р. проголосив Генеральні штати Національними зборами, а 9 липня - Установчими зборами.

Тим часом уряд стягував до столиці війська та готувався до

розправи з антифеодальним рухом. Однак на боротьбу з абсолютизмом піднялися народні маси. 13 липня 1789р. спалахнуло збройне повстання в Парижі. 14 липня повстанці штурмом взяли королівську фортецю - в'язницю Бастилію. Ця подія врятувала Установчі збори та ознаменувала початок буржуазної революції. В історії Великої Французької революції виділяють такі основні етапи:

- 1) 14 липня 1789р. - 10 серпня 1792р. - перетворення Франції на конституційну монархію. Провідну роль відігравала велика буржуазія та ліберальне дворянство, що переважали в Установчих зборах;
- 2) 10 серпня 1792 р.-2 червня 1793 р. -утвердження республіки, проведено більш радикальні антифеодальні заходи, домінувала торговельно-промислова буржуазія;
- 3) 2 червня 1793 р. - 27 липня 1794 р. - диктатура якобінців, завершується ліквідація феодальної системи, встановлюються капіталістичні відносини, етап найвищого піднесення революції, її кульмінація.

105. Закон Ле - Шпельє (1791) у Франції.

«Закон стосовно зібрань робітників і ремісників одного і того ж стану та однієї і тієї ж професії» — нормативний акт першого періоду Великої французької революції. Ухвалений 14.VI 1791 на пропозицію адвоката, депутата І. Р. Г. Ле Шпельє (1754-94) Установчими зборами Франції. Зафіксував реакцію великої буржуазії на зростання — після ухвалення Декларації прав людини і громадянина 1789 та першої конституції Франції — страйків, на посилення вимог щодо скорочення робочого дня до 10—12 год., підвищення зарплати, на створення професійних. робітничих спілок тощо. Спрямований на гальмування страйкового і профспілкового руху і водночас на забезпечення практично нічим не обмеженої свободи підприємництва та експлуатації робітництва. Закон передбачав скасування будь-яких станових або професійних корпорацій, категорично забороняв обрання голови,

секретаря, ведення протоколів, фіксацію будь-яких рішень, постанов на зборах представників одного і того ж стану або однієї і тієї ж професії. Це стосувалося не лише робітників, лавочників чи підмайстрів, а й підприємців. Муніципальні та адміністративні органи не повинні були приймати петиції чи відповідати на подібні звернення і зобов'язувались оголошувати їх недійсними. Такими, що суперечать конституції, свободі та Декларації прав людини і громадянина, визнавалися і угоди про страйки, а їх провідники та автори віддавалися до поліцейського суду з накладенням штрафу в 500 ліврів на кожного звинувачуваного і позбавленням його протягом одного року активних громадянських прав. Суворо заборонялося залучати страйкарів до громадських робіт. Якщо ж ухвали про страйк містили погрози на адресу підприємців або штрейкбрехерів, то сума штрафу подвоювалася з доданням до нього тримісячного ув'язнення. Зібрання найактивніших страйкарів могли вважатися збіговиськами заколотників і розганялися силою з наступним покаранням їх організаторів «за всією суворістю законів». Закон діяв майже століття: страйки було дозволено лише у 1864, а профспілки — у 1884.

106. Якобінська диктатура 1793 р. у Франції.

Особливості якобінської диктатури. Конституція 1793 року Економічна криза, масові безладдя, повстання селян Вандеї, поразка при Неєрвіндені (18 березня 1793) зв'язаного з жирондистами Дюмуреє і його перехід на сторону ворога визначили падіння цієї партії і загибель її вождів. Перехід влади до монтаньєрів у результаті чергового повстання парижан 31 травня 2 червня 1793 означав політичну перемогу нової буржуазії капіталу, що виник у роки революції за рахунок купівлі-продажу національного майна і інфляції над старим порядком і капіталом, що склався в основному до 1789. Перемозі монтаньєрів у національному масштабі передувала їхня перемога над своїми опонентами в Якобінському клубі; тому встановлений ними режим одержав назву Якобінської диктатури. В умовах зовнішньої і внутрішньої війни якобінський уряд пішов на самі крайні міри. Ще до приходу до влади монтаньєри домоглися страти короля: 21 січня 1793 Людовік XVI був гільйотинований у Парижеві на

площі Революції, нині площі Згоди. По аграрному законодавству якобінців (червень-липень 1793) селянам передавалися общинні й емігрантські землі для розділу; цілком без усякого викупу знищувалися усі феодалні права і привілеї. У вересні 1793 уряд установив загальний максимум верхню границю цін на продукти споживання і заробітну плату робітників. Максимум відповідав сподіванням бідноти; однак він був дуже вигідний і великим торговцям, що казково багатіли на оптових постачаннях, тому що розоряв їхніх конкурентів дрібних крамарів. Якобінці продовжували наступ на католицьку церкву і ввели республіканський календар. У 1793 була прийнята конституція, що декларувала загальне виборче право, однак реалізація цього принципу була відкладена до кращих часів через критичне положення республіки. Якобінська диктатура, що успішно використовувала ініціативу соціальних низів, продемонструвала повне заперечення ліберальних принципів. Промислове виробництво і сільське господарство, фінанси і торгівля, суспільні свята і приватне життя громадян усе піддавалося суворій регламентації. Однак це не призупинило подальшого поглиблення економічної і соціальної кризи. У вересні 1793 Конвент "поставив терор на порядок денний". Вищий орган виконавчої влади Якобінської диктатури Комітет суспільного порядку розіслав своїх представників по всіх департаментах, наділивши їхніми надзвичайними повноваженнями. Почавши з тих, хто сподівався воскресити старий порядок чи просто нагадував про нього, якобінський терор не пощадив і таких знаменитих революціонерів, як Ж. Ж. Дантон і К. Демулен. Зосередження влади в руках Робесп'єра супроводжувалося повною ізоляцією, викликаною масовими стратами. Вирішальна перемога генерала Ж. Б. Журдана 26 червня 1794 при Флерюсі (Бельгія) над австрійцями дала гарантії недоторканності нової власності, задачі Якобінської диктатури були вичерпані і необхідність у ній відпала. Переворот 27-28 липня (9 термідора) 1794 відправив Робесп'єра і його найближчих сподвижників під ніж гільйотини.

107. Якобінська Конституція 1793 р. у Франції.

Якобінці прийшли до влади в найкритичніші дні Республіки. П'ять іноземних армій увірвалися в країну. На заході швидко поширювався з Вандеї роялістський заколот. На півдні і південному заході контрреволюційне повстання розпочали жирондисти. До середини червня з 83 департаментів країни 60 були охоплені полум'ям заколотів. Вимагалися найенергійніші, найрішучіші заходи. Законами 3 червня, 10 і 17 липня були здійснені основні вимоги селянства. Конфісковані емігрантські землі дробилися на невеликі ділянки з розстрочкою виплат на десять років, неїмущі селяни отримували дециму землі взагалі безкоштовно. Всі феодальні права оголошувалися скасованими, ліквідовувалися усі селянські повинності феодалам. Збереження феодальних актів на землю каралося каторгою. Те, що фейяни і жирондисти не могли вирішити за чотири роки, якобінці провели в життя за півтора місяці. Селянство, яке тривалий час хиталося між революцією і монархією, рішуче підтримало якобінців.

24 червня Конвент урочисто схвалив текст найдемократичнішої Конституції Французької республіки і поставив його на всенародне обговорення. Стаття 1 стверджувала єдність і неподільність республіки. Стаття 7 оголошувала, що «суверенний народ - це сукупність усіх громадян». Для прийняття закону не досить його схвалення Законодавчими зборами. Необхідно було отримати схвалення усіх громадян. «Декларація прав людини і громадянина» була розширена. Опір гніту оголошувався не лише правом, але й обов'язком кожного законослухняного громадянина: «Кожний, хто захопить суверенітет, буде негайно ж убитий вільними громадянами». Загальне виборче право надавалося усім французам, старшим 21-го року, вибори оголошувалися прямими і рівними. Постійно діючий однопалатний законодавчий корпус мав обиратися терміном на 1 рік. Йому належало видавати декрети і пропонувати закони. Останні вважалися схваленими народом, якщо упродовж 40 днів проти них не висловлювалася десята частина комун. Функції управління мали бути передані Виконавчій раді з 24 чоловік. Оголошувалася виборність, підзвітність і право відкликання державних чиновників. Максимальний термін перебування на посаді обмежувався 2 роками. Чиновники могли діяти лише на

основі законів і декретів. Стаття 30 Конституції оголосила, що «державні посади по суті тимчасові, їх не можна розглядати ні як відзнаки, ні як нагороди, але як обов'язок».

Якобінська Конституція могла вступити у дію лише після того, як збереться новий законодавчий корпус, до якого не міг бути обраний жодний з депутатів діючого Конвенту.

Ця конституція так ніколи і не була проведена в життя.

108. Державний заколот 1799 р. Наполеона Бонапарта. Консульство та імперія у Франції.

Рада п'ятисот, під приводом уявної небезпеки нової якобінської змови, призначила генерала Наполеона Бонапарта командуючим збройними силами. Наполеон склав присягу, оголосивши, що розкрита грізна змова, але він, Бонапарт, «відстоїть республіку, основу на свободі, на рівності, на священних принципах народного представництва». Надвечір 10 листопада переворот було завершено, режим Директорії з усіма його інститутами був ліквідований. У Франції був установлений новий порядок - Консульство. Своїм помічникам Наполеон дав вказівку: «Пишіть коротко і неясно». Саме за цим рецептом була складена нова Конституція - «Конституція VIII року», тобто 1799 р., за прийнятим літочисленням. Зовнішньо зберігалися і Республіка, і новий революційний календар, і бойові числа: «Свобода, рівність, братерство». Виконавча влада, замість п'яти директорів, зосереджувалася у руках трьох консулів, а замість двопалатної законодавчої влади складалася важка і заплутана система законодавчих органів. Тепер їх було чотири: сенат, державна рада, трибунат і законодавчий корпус. Громадяни уже не обирали депутатів, а налічували їх. Комунальний округ формував своє управління, обираючи в нього десяту частку усіх мешканців. Окружний список формувався з однієї десятої частини комунальних списків, національний список містив десяту частину членів окружних. Нарешті, з національного списку сенат підбирав кандидатури до законодавчого корпусу. Насправді ж усі законодавчі органи володіли чисто декоративними функціями - приблизно як римський сенат в епоху принципату.

Реальна влада перебувала в руках першого консула. Він заступав державну владу в період між сесіями і керував її роботою

під час сесій. 2-й і 3-й консули - Камбасерес і Лебрен - мали лише дорадчі функції.

У листопаді 1799 р. авторитет Бонапарта був не набагато вищим, ніж у інших бойових генералів - Моро, Журдана, Массена та ін., до того ж Наполеона звинувачували в тому, що він кинув на загибель армію в Єгипті. Тому попервах перший консул багато говорив про «святенні принципи» і «необхідність захищати свободу і республіку». Тим часом створювався потужний державний апарат, ключову роль в якому відігравало Міністерство внутрішніх справ з його розгалуженою системою призначуваних ним же префектів та мерів і могутньою поліцією, очолюваною талановитим Жозефом Фуше. Зауважимо: Фуше при монархії був священиком, при якобінському Конвенті - крайнім терористом, при Директорії - правовірним термідоріанцем. Саме така людина змогла довести свою потрібність новому господарю. Уже в 1800 р. під надуманими приводами була фактично ліквідована свобода друку - десятки газет закриті, а усього 13 уцілілих - перетворені в урядові органи.)

Однак не лише поліцейські заходи служили зміцненню диктатури першого консула. У 1800 р., подолавши малодоступний перевал Сен-Бернар, французька армія вийшла у самий тил австрійців і 14 червня у битві під Маренго наголову розбила ворога. В лютому 1801 р. Австрія була змушена підписати надзвичайно вигідний для Франції мир. У 1802 р. мир була змушена підписати й Англія, Вперше після десяти років напруги і кривавих боїв, що коштували величезних людських жертв, Франція вийшла з війни. Це зміцнило особистий авторитет Бонапарта. У 1802 р. він був проголошений пожиттєвим консулом, а у 1804 р.- «імператором французів». Слово «республіка» офіційно замінено на «імперія».

Ще у 1800 р. Наполеон завоював Італію. Папа Пій VII (1800-1823) фактично став іграшкою в руках майбутнього імператора. 15 липня між Наполеоном і Пієм VII був підписаний конкордат, що складався з 17 статей. Католицизм визнавався «релігією значної більшості французів». Конкордат 1801 р. діяв до 1905 р., коли у Франції було проведено закон про відокремлення церкви від держави і, відповідно, скасовано конкордат. Незважаючи на

видання Наполеоном декрету про розпуск релігійних орденів, папа був змушений погодитися на поїздку до Франції, де він повинен був коронувати останнього імператорською короною. Якщо перший імператор франків Карл Великий для цього мусив їхати у Рим, то Наполеон коронувався у своїй столиці. Корона його була зроблена не з золота, а з заліза, що мало символізувати власну волю коронованого як визначальну у його фантастичному злеті. Під час процедури коронування Наполеон вирвав цю залізну корону з рук папи і власноруч зодягнув її на свою голову.

Емблемою імперії стали золоті бджоли на чорному оксамиті.

Всі демократичні завоювання революції були знищені, демократи опинилися у в'язницях. Було заборонено свободу слова і введено цензуру друку. Але Бонапарт не лише зберіг перерозподіл власності, який відбувся за часів революції, але й повсякчасно зміцнював створену революцією буржуазну власність.

У 1805 р. Наполеон тріумфально розбив Третю коаліцію, до складу якої входили Англія, Росія та Австрія. 26 грудня за Пресбурзьким миром Австрія визнала продиктовані їй умови. Зокрема, «Священна Римська імперія германської нації» припиняла своє існування.

Зазнала поразки у 1806-1807 рр. Четверта коаліція (Росія, Англія, Пруссія, Саксонія, Швеція). Після Тільзійського миру (1807 р.) Росія вимушено перетворилася на союзника Франції, а навколо Англії встановилася континентальна блокада.

У 1809 р. Франція легко подолала П'яту (англо-австрійську) коаліцію. Держава Наполеона досягнула zenіту своєї могутності. До складу Французької імперії ввійшли Бельгія, Голландія, Північна і Центральна Італія, Іллірійські землі та Далмація. Населення Французької імперії зросло втричі - з 25 до 75 млн чол. за рахунок приєднаних земель.

109. Розробка та прийняття Цивільного кодексу Франції 1804 р.

Предісторія створення Кодексу Наполеона була тривалою. До 18 століття територія Франції поділялася на дві частини у залежності до сфери дії писаного права (південь) чи кутюмного права (північ і центр). Крім того, джерелами права були ще і королівські ордонанси, канонічне право та феодальні звичаї. Французька революція висунула вимоги

щодо приведення норм цивільного права у єдину систему. Було багато думок з приводу кодифікації цивільного права, але реформа відбувалася дуже повільно. Можна відокремити наступні етапи:

- у II чверті 18 століття французький канцлер Дагессо провів спробу свести усі кутюми в один.В результаті було створено декілька ордонансів процесуального права про дарування, заповіти та субституції.

- у 1790 р.Установчі збори видали постанову про розробку єдиного Цивільного кодексу для усієї Франції. Населенню запропонували подати пропозиції для кодексу.

- перша постанова про цивільний кодекс була видана Конвентом у 1793 р. і Національні збори створили Комітет цивільного, кримінального та феодального законодавства, який приступив до роботи і у серпні того ж року подав проект з 895 статей для розгляду у Конвент.Ліве крило Конвенту проголосувало проти .

- у вересні 1794 Законодавчий комітет Конвенту приготував інший проект, який мав 297 статей.Але відбувся Термідоріанський переворот і проект було відхилено у зв'язку зі змінами в управлінні державою.

- у червні 1796 року Камбасером було представлено третій проект, зроблений за дорученням Директорії.Було прийнято лише перші 2 статті.

- в результаті нових змін у 1800 році створено нову комісію по доробці проекту(увійшли Тронше, Порталів, Біго, Маллевіль).Через 4 місяці проект розісланий був по Вищим судам для обговорення. Через рік перші відгуки були направлені до Державної ради, яку очолив Наполеон. Проект направили до Трибунату та Законодавчого корпусу і було прийнято

- починаючи з березня 1803 по березень 1804 було введено у дію усі 36 законів Кодексу

- 21 березня 1804 року вийшов «Цивільний кодекс Французів».

За структурою Кодекс Наполеона мав : вступ, три книги – всього 2281 статей.Джерелом кодексу був сплав кутюмного та римського права, а також революційне законодавство.

Книги Кодексу: 1.Про осіб- громадянські права, сімейне право, опікунське право, акти громадянського стану. 2.Про майно та

різноманітні форми власності, 3.Про різні способи придбання власності – заповіт, договори, зобов'язальне право...

Система викладення норм мала повчальний характер.

Необхідність прийняття Кодексу була зумовлена змінами, що відбулися у державі. Науковці вважають, що цей кодекс був прийнятий буржуазією, що прийшла до влади. Цей кодекс органічно поєднав в собі традиції права Риму, Франції та континентальної Європи.

110. Фізичні особи у Кодексі Наполеона 1804 р. (правоздатність та дієздатність).

Цивільні кодекси посідають центральне місце у системі джерел. Це зумовлено загальним значенням багатьох їх норм для всіх цивільно-правових відносин, визначенням законодавчих меж і напрямів конкретизації в інших актах цивільного законодавства, субсидіарним застосуванням норм до майнових та особистих немайнових відносин інших галузей права.

Найважливішими світовими кодифікаціями цивільного права є Французький цивільний кодекс та Німецьке цивільне уложення.

Французький цивільний кодекс (кодекс Наполеона), прийнятий у 1804 р., є першою кодифікацією цивільного права буржуазного суспільства. Він побудований за інституційною системою. Його норми розподілено по трьох книгах: про особи, речі, зобов'язання. У вступному титулі містяться правила, що стосуються дії цивільного закону у часі, просторі та за колом осіб.

Книга "Про особи" містить норми про правовий статус громадянина (право та дієздатність, місце проживання, визнання громадянина відсутнім), про укладення та припинення шлюбу, опіку, піклування, усиновлення.

Книга "Про речі і різновиди власності" присвячена нормам, що належать до права власності, інших прав на речі (узуфрукт, користування, проживання, сервітути).

Третя книга "Про різні засоби придбання власності" — це норми про спадкоємство, про дарування між живими і заповіти; загальні положення зобов'язального права і положення про окремі договори (шлюбний договір, продаж, обмін, найом, товариство, позика, схов тощо); норми про давність.

Французькому цивільному кодексу властивий високий рівень юридичної техніки. Він написаний простою і доступною мовою.

Протягом 200 років свого існування кодекс не раз змінювався: у початковій редакції нині діє лише половина його статей, понад 100 скасовано, близько 300 доповнено. Значних змін зазнали такі галузі, як правове становище суб'єктів, шлюбно-сімейні відносини, договір про товариства тощо.

Французький цивільний кодекс помітно вплинув на право інших країн (Бельгії, Нідерландів, Люксембургу, Італії, Іспанії, латиноамериканських країн, Канади, країн Арабського Сходу, Африки й Азії).

111. Шлюбно - сімейне та спадкове право у Кодексі Наполеона 1804 р.

Одним із завдань Французької революції 1789-1794 рр. було створення єдиної національної правової системи. Мова йшла не лише про створення нового законодавства, але й про його систематизацію. Робилися спроби кодифікувати революційне законодавство, але вони не дали позитивних результатів. Причина невдач - часті зміни груп, які перебували при владі, розбіжності в їхній ідеології та конкретних цілях; тимчасовий, ситуативний характер багатьох законів; боротьба великої буржуазії проти найрадикальніших вимог найбільш прошарків суспільства; відсутність чіткого розуміння тих принципів, на яких повинна була здійснюватися кодифікація. І лише після зміцнення влади великої буржуазії, в наполеонівську епоху з'явилися реальні умови для такої кодифікації. У цей період було створено п'ять основних кодексів - Цивільний, Кримінальний, Торговий, Цивільно-процесуальний, Кримінально-процесуальний.

Першим 21 березня 1804 р. прийнято Цивільний кодекс. Він розроблявся за участю Наполеона I й увійшов в історію як кодекс Наполеона. Кодекс складався з трьох книг, які поділялися на титули, глави та статті (всього 2281 стаття).

Книга перша - "Про осіб" - закріплювала правовий статус фізичних осіб (неюридичних корпорацій). Усі французи (крім заміжніх жінок) були рівними та мали цивільні права. Перша книга також регулювала сімейні відносини. Визнавався тільки цивільний шлюб. Шлюбний вік для чоловіків становив 18, а для жінок 15 років. Шлюб укладався на добровільній основі, але син, якому не виповнилося 25 років, дочка, що

не досягла 21 року, могли одружуватися лише за згодою батьків. Обмежувалася влада батьків над неповнолітніми дітьми. Кодекс допускав розлучення, але тільки з поважних причин (невірність, зловживання, грубе поводження чи образа одним з подружжя іншого). Ініціатором міг стати будь-хто з подружжя, але для жінок причин для розлучення визначалося менше. Відносини в сім'ї засновувалися на владі в сім'ї чоловіка та батька. Дружина була обмеженою в правах. Вона без згоди чоловіка не могла виступати в суді, дарувати, купувати чи продавати майно, їй належало жити з чоловіком і завжди слідувати за ним. Діти поділялися на законних (народжених у шлюбі) та позашлюбних. Заборонявся пошук батьківства.

Третя книга — "Прорізні способи, якими надувається власність" — найбільша за обсягом. Вона визначала основні способи набуття права власності: спадкування, дарування, заповіт, зобов'язання. Договір укладався за згодою сторін, які мали рівні права й обов'язки. Спадкування відбувалося за заповітом або за законом. Усі спадкоємці за законом поділялися на черги до 12-го ступеня споріднення та, згідно із законом, отримували однакові частки спадку. Цивільний кодекс Франції 1804 р. став класичним зразком нормативно-правового акта в континентальній системі права та був повністю або частково рецептований у багатьох країнах (Бельгії, Люксембурзі, Греції, деяких латиноамериканських країнах). З численними змінами він діє і в сучасній Франції. Справджується й оцінка, дана цьому актові його ідеологом - Наполеоном: "Мою дійсну славу складають не сорок виграних мною битв - Ватерлоо їх перекреслило. Та не буде забутий Цивільний кодекс".

112 Державний лад Паризької комуни

Революція 18 березня 1871 року була спровокована спробою Тьєра роззброїти Національну гвардію Парижа і перш за все відібрати в неї артилерію. Розпочата урядом 18 березня 1871 року військова операція закінчилася повним провалом. Влада перейшла до Центрального комітету Національної гвардії. Уряд Тьєра втік до Версаля, вивів туди війська, поліцію, жандармерію.

Центральний комітет Національної гвардії швидко встановив порядок у столиці, надіслав до міністерств і відомств своїх представників, здійснив ряд соціально-економічних заходів. Основні зусилля він, однак, спрямував на організацію виборів до Паризької Комуні.

Вибори Паризької Комуні відбулися 26 березня 1871 року, а 28 березня на майдані біля ратуші Паризьку Комуну урочисто проголосили.

Програмним документом Паризької Комуні стала Декларація Комуні «До французького народу» від 19 квітня 1871 року, покликана «роз'яснити характер, зміст і мету революції», що відбувається. Головною метою революції Декларація проголошувала «визнання і зміцнення Республіки, єдиної форми правління, сумісної з правами народу, з правильним і вільним розвитком суспільства». Одним з принципів політичного устрою була визнана повна автономія Комун на всій території Франції. Невід'ємними правами таких Комун повинні бути: затвердження комунального бюджету, управління місцевими службами, організація судочинства, внутрішньої поліції, освіти, організація міської оборони і національної гвардії. Повинна бути забезпечена «постійна участь громадян у справах Комуні», вільний захист їх інтересів. Передбачалося призначення через обрання або за конкурсом відповідальних змінюваних посадових осіб і комунальних чиновників.

Державний лад Паризької Комуні був досить своєрідним. Найвищим органом була сама Паризька Комуна, яка відразу оголосила себе «єдиною владою». Комуна визнала недійсними накази або повідомлення версальського уряду, забороняла чиновникам і службовцям їх виконувати. Було накладено «секвестр на все рухоме і нерухоме майно і на цінні папери всіх видів», які належали членам версальських зборів, членам Уряду

національної оборони і уряду Тьера. Всі вони були визнані незаконними.

Паризька Комуна не знала розподілу влади, її декрети і розпорядження виконували комісії, які вона створювала зі свого складу. Комуна обирала десять таких комісій, кожна з яких відала «функціями колишніх міністерств».

Першого травня 1871 року був прийнятий декрет про організацію Комітету громадського порятунку, який складався з п'яти членів. Але цей орган вже не встиг як слід розгорнути свою діяльність. Почалася робота по створенню центрального апарату управління. Так, Центральний комітет Національної гвардії направляв до міністерств своїх представників. Те саме робила і Паризька Комуна, призначаючи в усі важливі відомства по одному делегату, який мав працювати під контролем комісії і Комуни. Таким чином була знищена чиновницька бюрократія. Комуна скасувала привілеї чиновництва, ліквідувала особливий статус цієї замкненої групи. За саботаж, невихід на роботу звільняли чиновників, обирали нових працівників, перетворюючи їх на службовців Комуни. Максимум заробітної плати становив шість тисяч франків на рік. Комуна скасувала стару поліцію, знищила жандармерію. Порядок у Парижі підтримували резервні пролетарські батальйони Національної гвардії.

Місцеве управління організовувалося відповідно у двадцяти округах, на які поділявся Париж. Справами округу відали члени Комуни, які мали право створювати необхідні комісії. Паризькою Комуною була ліквідована стара судова система. Комуна створювала новий судовий апарат. Низовою судовою інстанцією залишалися мирові судді, які повинні були обиратися населенням. Але тимчасово їх довелося призначати Виконавчій комісії. Мирові судді розбирали як цивільні, так і незначні кримінальні справи. Для серйозніших справ передбачалося

створити Палату цивільних справ. Комуна проголошувала демократичне судочинство, прилюдний, рівний для всіх суд, виборність суддів, свободу захисту. Широкі права надавалися звинуваченим. Вони мали право вимагати виклику свідків за рахунок Комуні, обирати захисника на свій розсуд і т.д. Декретом від 2 квітня 1871 року церква була відокремлена від держави, бюджет культів був скасований. Майно, яке належало релігійним конгрегаціям, оголошувалося національною власністю. У зачинених церквах відкривалися клуби. Двадцять дев'ятого березня 1871 року з'явився декрет про скасування старої армії і заміну її Національною гвардією. «Ніяка військова сила, — було сказано в декреті, — крім Національної гвардії, не може бути заснована в Парижі або введена в нього» (ст. 2). Всі здатні до військової служби громадяни повинні були вступити до лав Національної гвардії. За короткий час свого існування Паризька Комуна встигла здійснити ряд важливих соціально-економічних заходів. У травні 1871 року Комуна затвердила Статут Луврських майстерень з ремонту зброї, який вводив нові принципи керівництва майстернями. Органами управління стали загальні збори робітників, рада майстерень і делегат, який знаходився при Комуні, але обирався загальними зборами робітників. Велику увагу приділяла Комуна регулюванню умов праці робітників. Був встановлений максимум заробітної, який визначався “в шість тисяч франків на рік”. Комуна здійснила широку демократизацію системи народної освіти. Проголошувалося введення загальної, безплатної, обов'язкової, всебічної шкільної освіти. Було вжито термінових заходів щодо боротьби з безробіттям, скасовувалась нічна праця в булочних, вводились привілеї для

осіб, зайнятих випуском обмундирування для Національної гвардії. Декретом від 17 квітня було введено відстрочення сплати боргів за комерційними векселями, що врятувало від розорення тисячі дрібних торговців і підприємців. Однак Французький банк, звідки версальці одержували суми, набагато більші, ніж Комуна, не було націоналізовано. Згодом його дирекція передала версальцям кліше для друкування грошей. Комуна видала декрет про судову відповідальність шести членів версальського уряду, винних у розв'язуванні громадянської війни, їхнє майно підлягало секвестру. Вводилась кримінальна відповідальність за дезертирство. 19 квітня комунари звернулись із закликом до сільських жителів, в якому переконували їх не вірити версальцям і викладали свою соціально-економічну програму: землю—селянам, знаряддя праці робітникам. Однак основна маса селян Комуни не підтримала. 28 травня 1871 р. версальські війська зайняли Париж. Двадцять два трибунали розглядали справи комунарів і виносили обвинувальні вирoki.

Репресіям були піддані прихильники Комуни не тільки в Парижі та Ліоні, а й в інших містах. Паризька Комуна проіснувала лише сімдесят два дні. Не всі свої задуми вона втілила в життя. Але Комуна зробила свій внесок в історичний досвід розвитку демократії, збагатила його принципово новими державними і правовими інститутами.

113. Статті Конфедерації 1781 р

Одразу ж після проголошення незалежності (протягом 1775-1778 рр.) в усіх штатах було вироблено та прийнято конституції. Та нерозв'язаним залишалося питання про державну єдність США. Його важливість посилювалась, адже все ще існувала небезпека поразки у війні з Англією. З огляду на це, другий Континентальний конгрес у листопаді 1777 р. приймає першу Конституцію - "Статті конфедерації та

вічного союзу", проект якої було передано на схвалення всіх штатів. Остаточно цей документ набуває чинності з 1 березня 1781 р. Статті конфедерації закріплювали революційні завоювання народу та визначали республіканську форму державного ладу колишніх колоній у Північній Америці, проголосивши утворення конфедерації та вічного союзу штатів. Згідно зі Статтями конфедерації, штати зберігали свій суверенітет у внутрішніх і зовнішніх справах. Для керівництва загальними справами (оголошення війни та миру, підписання міжнародних договорів, створення збройних сил тощо) передбачалося щорічно скликати однопалатний конгрес із делегацій, які обирали законодавчі органи штатів. Кожний штат мав право надсилати від двох до семи делегатів, але мав лише один голос. Рішення повинні були прийматися кваліфікованою більшістю (не менше від дев'яти голосів). Конгрес не мав права втручатися у внутрішні справи штатів. Отже, Конгрес був не представницьким, а радше дипломатичним органом. У період між сесіями Конгресу його функції покладалися на Комітет штатів, котрий утворювався з представників від кожного штату (по одному). Однак Комітет, порівняно з Конгресом, мав обмежені права. Проголошений союз штатів був слабким, оскільки:

- не існувало загального бюджету союзу;
- Конгрес не мав права укладати торговельні угоди з іншими державами, запроваджувати митні тарифи, вводити інші податки для потреб союзу;
- був відсутній механізм реалізації постанов Конгресу;
- ліве крило в Конгресі та більшість фермерів вважали, що централізація несутісна з демократією.

З огляду на все це, Дж. Вашингтон назвав Статті конфедерації "мотузкою із піску"

114. Основи конституційного права Сполучених Штатів Америки § 1. Конституція (США)

Конституція США була прийнята у 1787 р. Це одна з найдавніших діючих на цей час конституцій та одна з найбільш "жорстких": більш ніж за 200 років до неї було внесено всього 27

поправок. У протилежність юридичній конституції існує, за виразом американських теоретиків, “жива конституція”. Іншими словами, Конституція 1787 р. діє у даний час з багатьма доповненнями у вигляді судових прецедентів, законів Конгресу, актів президента.

Конституція – порівняно неважкий документ, за визначенням, яке міститься в ній самій, – є “основним законом країни”. Це означає: якщо конституції окремих штатів або закони, проведені законодавчими органами штатів чи всієї країни, суперечать Федеральній Конституції, вони не мають сили. Рішення, внесені Верховним судом США за два сторіччя, підтвердили й закріпили доктрину превалювання Конституції всієї країни. Влада посадових осіб обмежена, їхня діяльність повинна відповідати статтям Конституції чи законам, складеним згідно з її положеннями. Обрані посадові особи повинні переобиратися у певні строки, і тоді їх послужний список підлягає пильному розгляду громадськістю. Призначені посадові особи повинні виконувати завдання, покладені на них, і можуть бути усунені з посади у тому разі, якщо їхня діяльність буде визнана незадовільною. Виняток становлять члени Верховного суду і федеральні судді, які довічно призначаються Президентом США. Найчастіше волевиявлення американського народу здійснюється шляхом голосування. У Конституції, однак, передбачається можливість зняття посадових осіб у випадках особливо значних посадових злочинів чи неправомірних дій шляхом спеціальної процедури, відомої під назвою “імпічмент”. Розділ IV ст. 2 говорить: “Президент, Віце-президент і всі громадські посадові особи Сполучених Штатів відсторонюються від посади, якщо при засудженні в порядку імпічменту вони будуть визнані залученими у зраді, хабарництві чи інших тяжких злочинах і провинах”. У таких випадках Палата представників повинна провести законопроект про імпічмент, потім посадова особа постає перед судом, роль якого виконує Сенат під головуванням Голови Верховного суду Сполучених Штатів. Імпічмент вважається у Сполучених Штатах заходом радикальним. За двісті років існування Штатів тільки тринадцять посадових осіб федеральної системи підлягали цій процедурі. Серед них: дев’ять

федеральних суддів, один член Верховного суду, один військовий міністр, один сенатор і один Президент – Ендрю Джонсон. (Юридична комісія Палати представників пропонувала застосувати процедуру імпічменту щодо Президента Річарда Ніксона, але він подав у відставку до того, як законопроект був проведений у Палаті.) У цих тринадцяти випадках тільки четверо федеральних суддів були засуджені і зняті з постів, які вони займали. Посадові особи в адміністрації окремих штатів також можуть підлягати імпічменту з боку законодавчих влад свого штату.

Принципи державного управління. Хоча з часів свого прийняття Конституція зазнала деяких змін, її головні положення залишаються такими, якими вони були у 1789 р.: законодавча, виконавча і судова влада відокремлені одна від одної і розрізняються за своїм завданням. Повноваження, надані кожній з них, врівноважуються правами двох інших. Кожна здійснює контроль за можливими перевищеннями повноважень з боку інших гілок влади.

Конституція, проведені у відповідності з нею закони і договори, запропоновані Президентом і схвалені Сенатом, превалюють над усіма іншими законами, актами і постановами виконавчої влади. Усі особи рівні перед законом і користуються однаковим правом на захист закону. Усі штати рівноправні, й жоден з них не має права отримувати спеціальні привілеї від федерального уряду. У встановлених Конституцією межах кожний штат повинен визнавати і поважати закони інших штатів.

Порядок внесення поправок. Творці Конституції ясно усвідомлювали, що в міру розвитку нації до Конституції доведеться вносити зміни. При цьому вони вважали: порядок внесення змін не повинен бути надто легким, з тим щоб уникнути прийняття недостатньо продуманих і поспішних поправок. У той самий час цей порядок не повинен бути й таким, що дозволить меншості затримати проведення законопроектів, за якими стоїть більшість громадян.

їх рішення полягало у розробці подвійної процедури зміни Конституції. Пропозиція про внесення поправки може бути зроблена Конгресом, якщо за неї буде подано не менш як дві третини голосів у кожній палаті. З іншого боку, законодавчі органи

двох третин штатів можуть звернутися до Конгресу з вимогою скликання національного Конвенту (з'їзду) для обговорення й складання проекту поправки. У будь-якому випадку для набрання чинності поправка має бути схвалена трьома чвертями штатів. Крім внесення прямих змін до Конституції, може бути змінене юридичне трактування її положень. Ще у перші роки існування республіки в рішенні у справі “Мербьюрі проти Медіссона”, Верховний суд висунув доктрину судового перегляду, яка полягала в тому, що суд має право на тлумачення постанов Конгресу і винесення рішень про їх конституційність. Ця доктрина дає суду право на інтерпретацію змісту різних розділів Конституції у застосуванні до юридичних, політичних, економічних і соціальних умов, тобто таких, що змінюються. З роками чимало рішень Верховного суду з обширного кола питань – від урядового регламентування роботи радіо і телебачення до встановлення прав обвинувачених за кримінальними справами – привели до зміни меж застосування конституційних положень, без істотних текстуальних змін самої Конституції. Закони, проведені Конгресом для здійснення положень Основного закону чи для їх пристосування до змінених умов, іноді розширюють і навіть змінюють текст Конституції. Правила і постанови численних агенцій федерального уряду деякою мірою здійснюють аналогічний вплив. В обох випадках кінцевою є думка Верховного суду щодо відповідності таких законів і постанов задумам і духу Конституції.

115.Білл про права. Поправки

З 1789 р., коли Конституція США набрала чинності, до неї було внесено 27 поправок. Найзначніші зміни були зроблені протягом 1789-1791 рр. За цей період було внесено 10 поправок, які склали так званий білл про права. Вони як єдиний документ були схвалені Конгресом у 1789 р. і ратифіковані 11 штатами до кінця 1791 року. Під час дебатів із проекту Конституції її прихильники зустріли найсерйозніший опір не з боку противників зміцнення федерального союзу, а з боку політичних діячів, які вважали за необхідне, щоб у Конституції були обов'язково вказані загальні права людини. Одним з таких був Джордж Мейсон, автор

Декларації прав штату Вірджинія – декларації, яку Можна вважати попередницею білля про права. Коли Дж. Мейсон був делегатом Конституційного Конвенту, він відмовився підписувати Конституцію, оскільки, на його думку, в ній не було передбачено достатню охорону індивідуальних прав. Подібне ставлення Дж. Мейсона трохи не стало перешкодою до ратифікації Конституції штатом Вірджинія. Штат Масачусетс, з таких самих міркувань, поставив умовою ратифікації внесення доповнення, що гарантує особисті права людини. До відкриття першого Конгресу більшість його учасників була за внесення до Конституції подібних поправок, і Конгресу майже не довелося витратити час на їх складання.

Ці 200-річні поправки залишилися й досі без змін. Перша поправка до Конституції гарантує свободу совісті, слова і друку, право на мирні збори і право звернення до уряду з петиціями про припинення зловживань. Друга гарантує право громадян носити зброю. Третя поправка забороняє розміщення військ у приватних будинках без згоди хазяїна. За четвертою поправкою забороняються необґрунтовані обшуки і арешти осіб і майна. Наступні чотири поправки стосуються судової системи. П'ята забороняє передачу справ про тяжкі злочини до суду без винесення вердикту Великим журі, не допускає повторного суду за один і той самий злочин; забороняє накладення покарання без належного розгляду злочину відповідно до закону, а також каже про те, що обвинувачена особа не може бути примушена свідчити проти самої себе. Шоста поправка гарантує швидкий розгляд кримінальних справ у відкритому суді. В ній містяться вимоги суду з неупередженим складом присяжних, надання кваліфікованого захисту і свідчення у присутності обвинуваченого. Згідно із сьомою поправкою цивільні процеси, в яких ідеться про компенсацію шкоди на суму понад 20 доларів, повинні розглядатися судом присяжних. Восьма поправка забороняє накладання надміру високих застав або штрафів, а також жорстоких чи незвичайних покарань. Дві останні поправки містять положення більш загального плану. Так, наприклад, у дев'ятій поправці говориться, що наведений у Конституції перелік прав людини не повинен вважатися

вичерпним і що люди мають й інші права, про які не сказано в Конституції. Згідно з десятою поправкою, повноваження, не закріплені Конституцією за федеральним урядом, але й не заборонені для виконання штатами, зберігаються за штатами чи за народом.

Захист особистих свобод. Конструктивність Конституції, яка виявилася в організації федерального уряду, дала Сполученим Штатам можливість зберегти виключну стабільність протягом двох століть. Проте навряд чи можна було б вважати більшим досягненням стабільність, надбану на шкоду свободі. Більш про права і наступні поправки до Конституції дають американському народові певну гарантію загальних прав людини. Під час національних криз урядам завжди здається привабливим, в інтересах безпеки країни, призупинити дію законів, які гарантують людські права. У Сполучених Штатах такі спроби завжди приймалися вельми неохоче і впроваджувалися у життя під дуже суворим контролем. Наприклад, за часів Другої світової війни виникла необхідність піддати цензурі листування між Сполученими Штатами і закордонними країнами, особливо листи додому з театрів військових дій. Але навіть тоді конституційна гарантія справедливого суду не скасовувалася. Особа, обвинувачена у таких злочинах, як шпигунство, диверсія та інших підливних діях, мала право на захист і згідно з американською системою вважалася невинуватою доти, поки її провини не була доведена.

116. Громадянська війна Півночі та Півдня США. Другий цикл поправок до Конституції (13,14,15)

Причини та хід громадянської війни 1861-1865 р.р. Другий цикл поправок до конституції. Реконструкція Півдня. У першій половині XIX століття територія Сполучених Штатів зростала в кілька разів за рахунок купівлі і прямої агресії. У 1803 році була придбана в Наполеона I за п'ятнадцять мільйонів доларів величезна Луїзіана. Після американо-мексиканської війни 1846-1848 років Мексика віддала США Техас, Каліфорнію, Аризону, Нью-Мексико, Неваду, Юту і частину Колорадо. Швидкими темпами зростала кількість населення США — з 5,3 мільйонів чоловік в 1800 році до 23,1 мільйона чоловік у 1850 році. Водночас усе чіткішою ставала різниця в суспільно-економічному розвитку

північних і південних територій США. Якщо на Півночі панувала капіталістична система вільної найманої праці, то на Півдні установилася система плантаційного господарства, яка ґрунтувалася на праці негрів-рабів. Ця різниця стала дуже швидко набувати непримиренних суперечностей, що поглиблювалися з кожним роком. Річ у тім, що з двох основних завдань, які стояли перед північноамериканською революцією, повністю і остаточно було вирішене тільки одне — політичне. Тринадцять англійських колоній у Північній Америці звільнилися від метрополії, завоювали незалежність і утворили суверенну державу — Сполучені Штати Америки. Але друге завдання — суспільно-економічне, не було вирішене. Рабство негрів не було знищено, плантаційна система збереглася і розвивалася в південних штатах. Не було вирішене і аграрне питання. Протистояння між промисловими північними штатами і рабовласницьким Півднем загострювалося під час вступу нових штатів до Союзу. На нові території претендували штати Півночі, яким вкрай необхідно було розширити ринок збуту для своїх товарів. Крім того, рабовласницькі відносини на Півдні заважали вирішенню проблеми вільних робочих рук. Але нові землі були потрібні і південним штатам, які намагалися поширити рабовласницьку систему на нові території. Плантаційне господарство, яке було зайняте вирощуванням бавовни, тютюну, цукрової тростини, працювало головним чином на експорт, а свою потребу в промислових товарах задовольняло, як правило, за рахунок англійських виробів.

Міссурійський компроміс. Суперечності між рабовласницьким Півднем і промисловою Північчю стали добре помітними вже на початку XIX століття. Першим відвертим зіткненням між Північчю і Півднем, що створило загрозу розколу країни, став конфлікт 1818-1820 років. Він виник у зв'язку з питанням про вступ до Союзу нового штату Міссурі. На той час до складу США входило одинадцять рабовласницьких і одинадцять вільних штатів, а тому в такому впливовому органі, як сенат, було двадцять два сенатори від південних штатів і двадцять два — від північних. Штат Міссурі був рабовласницьким і тому, щоб підтримати і зберегти рівновагу, що склалася в сенаті, одночасно з Міссурі до Союзу увійшов щойно створений штат Мен.

Так було досягнуто історичної угоди — Міссурійського компромісу, який повинен був підтримати рівновагу представництва рабовласницьких і вільних штатів у сенаті. Сенат схвалив резолюцію, згідно з якою було встановлено, що на північ від 36° 30' північної широти рабство буде заборонено. Було вирішено надалі приймати

до Союзу одночасно по два штати: один вільний і один рабовласницький. Міссурійський компроміс не усунув суперечностей, а лише відтягнув конфлікт між Північчю і Півднем. Позиції рабовласників щодалі стають сильнішими в конгресі і федеральному уряді, міцнішають вони і в Верховному суді США. Великий вплив там мала і партія рабовласників, так звана демократична партія. З огляду на сприятливі обставини плантатори Півдня провадять через конгрес білль «Канзас — Небраска», за яким питання про долю цих нових штатів — бути їм рабовласницькими чи вільними — передавалося на вирішення населення цих штатів. Білль «Канзас — Небраска», таким чином, означав фактичне скасування Міссурійського компромісу. В 1857 році Верховний суд США прийняв рішення у справі негра Дреда Скотта, який, переселившись зі своїм хазяїном на Північ, вимагав, щоб його визнали вільним. Але Верховний суд США постановив, що переселення негра-раба у вільний штат не приводить його до звільнення. У таких умовах представники Півночі намагаються покінчити з політичною гегемонією рабовласників. У 1854 році виникає республіканська партія, яку підтримували промислова буржуазія, фермерство, робітничий клас. Розвивається аболіціонізм — широкий рух за скасування рабства. І в 1860 році на президентських виборах перемогу отримав кандидат від республіканської партії, адвокат і публіцист, прихильник скасування рабства Авраам Лінкольн (1809-1865 рр.).

На обрання Авраама Лінкольна президентом правлячі рабовласницькі кола відповіли відвертим заколотом — пішли на сепаратизм, тобто на вихід із федерації. Двадцятого грудня 1860 року штат Південна Кароліна заявив про свій вихід із Союзу штатів. Слідом за ним відокремились ще дев'ять рабовласницьких штатів. У лютому 1861 року представники штатів, що вийшли із Союзу, зібралися на з'їзд у місті Монтгомері і утворили «Конфедерацію американських штатів». Був обраний президент конфедерації, сформований свій уряд. І нарешті була прийнята Конституція Конфедеративних штатів Америки, яка проголошувала рабство негрів «оплотом цивілізації». Дванадцятого квітня 1861 року конфедерати розпочали громадянську війну, що тривала протягом чотирьох років (1861-1865 рр.).

У першому періоді громадянської війни (1861-1862 рр.) успіх був на боці Конфедерації. Перелом у ході війни наступив лише після того, як уряд А. Лінкольна видав кілька важливих законодавчих актів. У травні 1862 року уряд А. Лінкольна провів через конгрес Закон про гомстеди — «акт для забезпечення земельними наділами тих, що дійсно оселяються на громадській землі, і для забезпечення нагороди солдатам». Згідно з цим законом кожна особа, що є головою сім'ї і

якій

виповнився

двадцять

один рік, яка є громадянином Сполучених Штатів, яка «ніколи не брала участі у війні про-ти Сполучених Штатів і не допомагала їх ворогам», мала право з 1 січня 1863 року на отримання земельної ділянки розміром не більше ста шістдесяти акрів (приблизно шість-десять чотири гектари). Після сплати десяти доларів така особа вступала у володіння зазначеною кількістю землі, а після того, як вона жила і обробляла протягом п'яти років цю землю, вона одержувала патент на цю ділянку. Особи, які служили в армії чи флоті Сполучених Штатів протягом чотирнадцяти днів як добровольці або за мо-білізації, могли скористатися цим законом, коли їм ще не виповнився двадцять один рік..

Двадцять другого вересня 1862 року президент А. Лінкольн випустив Прокламацію про звільнення рабів. З першого січня 1863 року всі особи, які вважаються рабами в якому-небудь штаті або певній частині штату, населення яких буде в стані повстання проти Сполучених Штатів (в Прокламації наводився перелік таких штатів та графств), стають вільними і влада «визнаватиме і охоронятиме свободу згаданих осіб». Такі особи віднині можуть бути прийняті на військову службу Сполучених Штатів у гарнізони, на по-сти, кораблі і т.д. Ці акти вирішили головне завдання уряду А. Лінкольна — створення численної бое-здатної армії, залучення до армії значної кількості людей. Одночасно уряд видав закони про конфіскацію майна заколотників, увів загальну військову повинність, звільнив ар-мію Сполучених Штатів від прихильників Конфедерації, заклав реакційні газети і т.д. Усі ці заходи привели до корінного перелому в ході громадянської війни і забезпечили перемогу капіталістичної Півночі. Влітку 1863 року війська Півдня зазнали поразки у Пенсільванії та під Віксбергом на р. Міссісіпі. Їх територія була розчленована на дві частини. Влітку 1864 року було дося-гнуто вирішальних успіхів на Центральному фронті. На президентських виборах в листопаді 1864 року перемогу одержав А.Лінкольн. Переобрання Лінкольна означало для Конфедерації втрату останніх надій на компро-міс. Починаючи з весни 1865 року армія Конфедерації починає масово здаватися в по-лон. До 8 травня капітулювало близько 175 тисяч військових.

Але ще 14 квітня 1865 року в театрі “Форд” у Вашингтоні був смертельно поране-ний Лінкольн. Його убивця актор Буте був фанатичним прихильником рабства. З місця убивства злочинець зміг утекти, але згодом загинув у перестрілці з поліцією.

Громадянська війна привела до серйозних змін в економічній, політичній і

правовій системі Сполучених Штатів. Громадянська війна 1861-1865 років знищила на Півдні рабовласництво, ліквідувала останні залишки докапіталістичних соціальних структур, остаточно вирішила завдяки Гомстед-акту аграрне питання шляхом передачі раніш націоналізованих земель північного заходу у власність фермерів. Остаточно утвердився так званий американський шлях розвитку капіталізму в сільському господарстві, коли основною фігурою стає капіталістичний фермер. У цьому відношенні війна Півночі з Півднем може вважатися продовженням і завершенням буржуазної революції, що була розпочата війною за незалежність. За своїм характером це була радикальна буржуазно-демократична революція. Громадянська війна залишила Південь у стані економічного і політичного хаосу. Щоб досягти нормалізації, протягом дванадцяти років вживалася низка заходів, що отримали назву «реконструкції Півдня». Штати розгромленої Конфедерації були поставлені під контроль федеральних військ. Місце загальних судів зайняли військові трибунали. З обох палат конгресу були виключені представники Півдня. Особам, що брали участь у заколоті, була заборонена політична діяльність. Негри після громадянської війни землю не отримали. Більше того, щоб забезпечити плантації робочою силою, парламенти південних штатів видали постанови, які отримали назву «Чорних кодексів». Відповідно до цих постанов негри, які не мали роботи і визнавалися «бродягами», каралися штрафом, а при його несплаті — примусовими роботами на плантаціях; неграм було заборонено займатися ремісництвом або торгівлею; негри, яким ще не виповнилося вісімнадцяти років, насильно віддавалися в «учнівство» білим господарям. Водночас конгрес прийняв 1865 року XIII поправку до Конституції, відповідно до якої в Сполучених Штатах «не повинні існувати ані рабство, ані підневільне слугування», окрім тих випадків, коли це є покаранням за злочин. Тим самим була скасована дія «чорних кодексів». Радикальне крило республіканської партії зуміло, всупереч позиції президента Джонсона, в червні 1866 року провести в Конгресі XIV поправку. Після її ратифікації необхідним числом штатів 28 липня 1868 року вона стала частиною конституції країни. «Особи народжені чи натуралізовані в США, вважаються громадянами США і тих штатів, в яких вони проживають». Заборонено видання законів, що ущемляють права і привілеї громадян. Жодний штат не може позбавляти будь-кого життя, свободи і власності. XIV поправка не поширювалась на індіанців, звільнених від сплати податків, але означала конституційне зрівняння в правах білого і чорношкірого населення. Щоправда, права негрів

проголошувалися, але не гарантувалися. Незважаючи на ясні і зрозумілі вимоги XIV поправки, законодавчі збори штатів, а слідом за ними і Верховний суд США (1896р.) визнали, що рівність прав білих і кольорових повинна здійснюватись на основі принципу “роздільне, але рівне”, наслідком чого являлись закони і обмеження, включаючи різні школи, різні церкви, різні будинки для проживання і т.д. Тільки в 1954 році Верховний суд визнав формулу “роздільне, але рівне” такою, що протирічить конституції і відмінив її. Слідом за цим Верховний суд відмінив і інші правові обмеження негрів і кольорових. У 1870 року конгрес прийняв XV поправку до Конституції, яка в цьому ж році набрала чинності. У ній записано, що право громадян Сполучених Штатів на участь у виборах не повинно заперечуватись чи обмежуватись залежно від раси, кольору шкіри чи колишнього рабського стану. Ці три поправки, прийняті після громадянської війни, становлять другий цикл поправок, які доповнили Біль про права 1791 року. Наслідки громадянської війни в політичній сфері були значними. Перемога Півночі привела до зміцнення американської федерації, посилилася президентська влада, виріс авторитет Верховного суду США.

117. "Реконструкція півдня". виникнення ку - клукс - клана в США.

У першому періоді громадянської війни (1861-1862 рр.) успіх був на боці Конфедерації. Перелом у ході війни наступив лише після того, як уряд А. Лінкольна видав кілька важливих законодавчих актів. У травні 1862 року уряд А. Лінкольна провів через конгрес Закон про гомстеди — «акт для забезпечення земельними наділами тих, що дійсно оселяються на громадській землі, і для забезпечення нагороди солдатам

Двадцять другого вересня 1862 року президент А. Лінкольн випустив Прокламацію про звільнення рабів. З першого січня 1863 року всі особи, які вважаються рабами в якому-небудь штаті або певній частині штату, населення яких буде в стані повстання проти Сполучених Штатів (в Прокламації наводився перелік таких штатів та графств), стають вільними і влада «визнаватиме і охоронятиме свободу згаданих осіб». На президентських виборах в листопаді 1864 року перемогу одержав А.Лінкольн. Громадянська війна привела до серйозних змін в економічній, політичній і правовій системі Сполучених Штатів.

Громадянська війна 1861-1865 років знищила на Півдні рабовласництво, ліквідувала останні залишки докапіталістичних

соціальних структур, остаточно вирішила завдяки Гомстед-акту аграрне питання. У цьому відношенні війна Півночі з Півднем може вважатися продовженням і завершенням буржуазної революції, що була розпочата війною за незалежність. За своїм характером це була радикальна буржуазно-демократична революція.

Громадянська війна залишила Південь у стані економічного і політичного хаосу. Негри після громадянської війни землю не отримали. Більше того, щоб забезпечити плантації робочою силою, парламенти південних штатів видали постанови, які отримали назву «Чорних кодексів». Відповідно до цих постанов негри, які не мали роботи і визнавалися «бродягами», каралися штрафом, а при його несплаті — примусовими роботами на плантаціях; неграм було заборонено займатися ремісництвом або торгівлею; негри, яким ще не виповнилося вісімнадцяти років, насильно віддавалися в «учнівство» білим господарям.

Конфісковані в роки війни плантації довелося повернути колишнім власникам, що силою і погрозами примушували чорне населення працювати на колишніх хазяї. З'явилися розгалужені терористичні організації, у тому числі знаменитий КУ-КЛУКС-КЛАН, що по-звірячому розправлялися з непокірливими неграми, що співчували їм білими. Одержавши владу, плантатори проносили через законодавчі збори штатів "чорні кодекси" — закони, що позбавляли колишніх рабів права власності на землю, на волю пересування, волю слова, мітингів і зборів, на шлюби з білими і т.п. Усе це було чревате "повзучою реставрацією" колишньої системи рабства.

На Півдні запахло новою громадянською війною - уже між плантаторами і звільненими рабами, що почали організований опір старим порядкам; розгорнули боротьбу за землю і цивільні права, діючи на основі юніонистських ліг (так ;називалися союзи чорних у підтримку федерального уряду, що виникли ще в Громадянську війну). У свою чергу, плантатори провели вибори в конгрес США, і в грудні 1865 р. нові сенатори і представники Півдня прибутку у Вашингтона, причому серед них як ні в чому не було знаходився колишній віце-президент заколотної Конфедерації Олександр Стефенс. Радикально набудовані члени конгресу домоглися

рішення не допускати них у зал засідань, передати продовження Реконструкції конгресові і розслідувати положення справ на Півдні.

Реконструкція Півдня (1865—1877).

Рабство в країні було скасовано безповоротно 1865 року — у виді 13-й виправлення до Конституції, що сенат затвердило в квітні, а 1/4 штатів — у грудні 1865 р. Невирішеними залишалися, однак, конкретні питання подальшого існування Півдня — умови допуску колишніх штатів Конфедерації в союз, положення колишніх рабовласників і звільнених рабів, пристрій влади й ін.

Після смерті Лінкольна розбіжності між президентом і конгресом загострилися. Запроваджувати в життя приречення Лінкольна став новий президент Ендрю Джонсон, що був віцепрезидент. Він не володів ні славою, ні авторитетом свого попередника, і перші ж практичні результати миротворчої політики обернулися проти нього. Видавши в травні 1865 р. указ про амністії, що відновлював плантаторів у цивільних, політичних і власницьких правах (крім права мати рабів), він узяв на себе важку відповідальність.

У липні 1866 р. конгрес прийняв 14-ю виправлення до Конституції США. Вона позбавляла лідерів Конфедерації права займати державні посади, а негрів зрівнювала в правах з білими. Перший абзац виправлення говорив, що всі особи, породжені в США або які одержали там громадянство і які підкоряються законам країни, є її громадянами і громадянами того штату, де вони проживають, і можуть бути позбавлені права на життя, волю і власність тільки рішенням суду, а не виданням яких-небудь обмежувальних законів. Тим самим заборонялися "чорні кодекси".

Одержавши перемоги на виборах, республіканці одержали в конгресі більш 2/3 голосів і приступили до радикальної Реконструкції. У 1867 р. На Півдні був уведений воєнний стан і скасовані колишні конституції штатів. На основі 14-й виправлення затверджувалися права чорного населення. Утім, розподіл Півдня на військові округи розглядалося як тимчасове — до ратифікації штатами 14-й виправлення. До липня 1868 р. завдяки цим надзвичайним заходам штати Півдня її ратифікували, і завоювання Громадянської війни були врятовані.

Радикальна Реконструкція означала примусову демократизацію життя на Півдні, з опорою на армію, введену в південні штати, але без розв'язання терору і диктатури якобінської користі. Усі вирішувалося законним шляхом: 14-я виправлення до Конституції в 1870 р. була доповнена 15-й, що спеціально обмовляла, що право голосу в США не обмежується кольором шкіри, расовою приналежністю або рабським станом у минулому.

Радикальне крило республіканської партії зуміло, всупереч позиції президента Джонсона, в червні 1866 року провести в Конгресі XIV поправку Тільки в 1954 році Верховний суд визнав формулу “роздільне, але рівне” такою, що протирічить конституції і відмінив її. Слідом за цим Верховний суд відмінив і інші правові обмеження негрів і кольорових.

У 1870 року конгрес прийняв XV поправку до Конституції, яка в цьому ж році набрала чинності. У ній записано, що право громадян Сполучених Штатів на участь у виборах не повинно заперечуватись чи обмежуватись залежно від раси, кольору шкіри чи колишнього рабського стану. Ці три поправки, прийняті після громадянської війни, становлять другий цикл поправок, які доповнили Білл про права 1791 року.

Наслідки громадянської війни в політичній сфері були значними. Перемога Півночі привела до зміцнення американської федерації, посилилася президентська влада, виріс авторитет Верховного суду США.

118. Конгрес США наприкінці 19 - на початку 20 століття (16, 17 поправки до Конституції).

4) Зміни в державному устрої США у другій половині XIX століття. У другій половині XIX століття Сполучені Штати за формою державного устрою являли собою класичну буржуазну федерацію. Відбувалося неухильне збільшення кількості членів федерації. Якщо у 70-х роках XIX століття налічувалося тридцять вісім штатів, то на початок XX століття їх було вже сорок п'ять. Значно зміцніла після громадянської війни центральна влада. Питання про можливість невизнання (нуліфікації) суб'єктами федерації актів Союзу, про право штату на сепаратизм були остаточно зняті з порядку денного. Ще 1819 року Верховний суд США сформулював доктрину «повноважень, що розуміються», яка дозволяла віднести до компетенції федерації практично будь-яке питання. Таким

чином, одним із важливих підсумків громадянської війни стала беззаперечна перевага Союзу над штатами. Однак штати, як члени Союзу, зберегли значні права: вони займалися питаннями конституційного та іншого законодавства, освітою, місцевим самоврядуванням, мі-ліцією, в'язницями і т.д. Вищі органи влади і управління штатів за формою нагадували федеральні: законодавчі функції вручалися двопалатному парламенту, а виконавчі — губернатору. Законодавчі збори штатів складалися з сенату і нижньої палати, яка називалася в різних штатах по-різному — палата представників, збори і т.д. Сенатори обиралися на чотири роки, а члени нижньої палати — на два. Губернатор штату обирався електоральним корпусом на строк від двох до чотирьох років. У деяких штатах при губернаторі утворювалася Рада. Становище губернатора штату було своєрідним. Він вважався носієм виконавчої влади, однак інші посадові особи штату (генеральний атторней, головні супер-інтенданти освіти, аудитори та ін.) не були відповідальними перед ним. За невеликим винятком усі істотні питання вирішувалися суб'єктами федерації.

Конгрес Сполучених Штатів. У другій половині XIX століття конгрес був впливовим органом. Більше того, можна навіть вести мову про пріоритет конгресу над президентом. Сенат, наприклад, тримав у своїх руках контроль над такими дуже суттєвими галузями державного життя, як зовнішні відносини і призначення на федеральні посади. Думка верхньої палати конгресу була дуже авторитетною, президенти повинні були рахуватися з нею при прийнятті своїх рішень. Деякі юристи називають період 80—90-х років XIX століття *епохою «правління конгресу в Сполучених Штатах»*.

У цей час виникає і розвивається комітетська система в конгресі. Попередній розгляд законопроектів здійснювався парламентськими комітетами, яких було кілька десятків у кожній палаті. Комітетська система привела до значних змін у роботі конгресу: гласність змінилася суворою секретністю, стало правилом провадити консультації з тими, хто був прямо зацікавлений у прийнятті законопроекту і т.д. Одночасно відбувається обмеження такого важливого інституту буржуазної парламентської демократії, як свобода дискусії в конгресі. У 1889 році були значно розширені повноваження спікера палати представників. Відтепер він мав змогу робити часто вирішальний вплив на хід законодавчого процесу в конгресі. Відбувалися певні зміни і у виборчому праві. Так, XIV і XV поправки до Конституції США проголошували загальне виборче право для чоловіків,

які відповідали вимогам вікового цензу і цензу осілості. У 1871 році було введено таємне голосування на федеральних виборах. З 1876 року встановлено новий порядок виборів до палати представників конгресу за округами, які були спеціально організовані для цього. Слідом за Союзом майже всі штати (за винятком Північної і Південної Кароліни та Джорджії) також ввели в себе закриті балотування. Конституція США в новітній період залишалася майже незмінною. За всю історію існування США було запропоновано близько 10 тис. поправок до конституції, але прийнято тільки 28, з них діючими є лише 25.

Першою поправкою в новітньому періоді була 16-та поправка прийнята в 1913 році. Вона розширила права конгресу у галузі оподаткування, ввівши федеральне оподаткування прибутків.

17-та поправка 1913 року ввела обрання сенаторів населенням штатів (а не законодавчими зборами, як це було раніше). Поправка 17-та до Конституції, прийнята в 1913 році, установила, що сенатори обираються безпосередньо населенням штату прямими виборами. Віковий ценз для сенаторів – 30 років. Через два роки 1/3 сенаторів переобирається. Головою сенату був віце-президент. Законопроект, прийнятий однією палатою, потребував схвалення другою. Таким чином, з самого початку сенат, як палата консервативна за своїм складом, мав стати гальмом щодо палати представників. До компетенції конгресу належали справи податкові, митні, монетарні, внутрішньої і зовнішньої торгівлі, федерального судочинства, справи війни і миру, армії і флоту і т.ін. Конституція спеціально підкреслювала, що законодавчі повноваження конгресу можуть бути розширені в майбутньому, і надавала йому можливість «видавати всі закони, які будуть необхідні і до-речні для здійснення зазначених вище повноважень і всіх інших повноважень, які ця конституція надає урядові Сполучених Штатів» (ст. I, 8).

Крім основних існували численні додаткові цензи, що запроваджувалися штатами: володіння майном або сплата податків (Пенсільванія, Род-Айленд та ін.), відповідність моральним критеріям (Алабама, Луїзіана і т.д.). У деяких південних штатах виборчого права позбавлялися атеїсти. Існував ценз письменності (Мен, Делавер та ін.), траплявся особливий ценз осілості. Фактично існував расовий ценз, який відстороняв від участі у виборах мільйони негрів, індіанців.

Президент США. У другій половині XIX століття Сполучені Штати

були пре-зидентською республікою, глава якої одночасно очолював і уряд, і державу. Причому уряд не відповідав перед конгресом. У руках президента були зосереджені великі повноваження, серед яких особливе місце займало право «вето». Спростувати його було дуже важко. Так, за період з 1798 по 1898 рік з 433 законопроектів, що були відхилені виконавчою владою, лише 29 отримали кваліфіковану більшість голосів у конгресі, що було необхідним для їхнього повторного схвалення.

Про посилення влади президента свідчить значне зростання кількості «виконавчих наказів», які видавав президент і які прирівнювалися до прокламацій і законів конгресу. Якщо А. Лінкольн підписав тільки два таких нормативних акти, то Т. Рузвельт (1901-1909рр.) — тисячу одинадцять.

Одночасно відбувається процес бюрократизації управління, зростає кількість федеральних установ. У 1870 році було утворене міністерство юстиції, у 1872 — міністерство зв'язку, у 1888 — міністерство торгівлі, у 1889 — міністерство землеробства. У середині XIX століття налічувалося лише дві з половиною тисячі федеральних службовців, тоді як на кінець XIX століття їх було вже понад двісті тисяч. **Верховний суд.** На протязі XIX століття значно змінилося становище і юридична роль Верховного суду США, який поступово закріпив за собою право конституційного контролю по відношенню до актів інших державних властей.

Конституція 1787 року наділила Верховний суд верховною, але по своєму змісту звичайною юрисдикцією. Законом про судоустрій 1789 року значення юрисдикції Верховного суду було надзвичайно збільшено і вона вийшла на особливий рівень. Верховному суду було надано право видавати особливі виконавчі накази, обов'язкові для органів виконавчої влади, включаючи президента і державних секретарів, а також право відмінити будь-який закон, якщо в його змісті є відхилення від приписів і принципів Конституції.

Свою діяльність Верховний суд розпочав в 1790 році, після призначення 7 суддів – головним чином прихильників президента Вашингтона. За перші свої 12 років діяльності суд розглянув всього близько 60 справ, в основному пов'язаних з морським правом і міжнародними відносинами федерації. Робота суду одержала новий напрямок на початку XIX

століття з призначенням на посаду голови Д.Маршала. До середини XIX століття найважливішою правовою проблемою в практиці конституційного нагляду Верховного суду була проблема взаємовідносин федерації і штатів. В цьому відношенні Верховний суд вніс багато важливих положень в конституційне право. В обґрунтування державної єдності і цілісності країни було внесено рішення (1793р.) про те, що штати не являють собою суверенних держав і тому Конгрес федерації володіє примусовою владою по відношенню до штату. Одним із найважливіших положень конституційної практики стало рішення по справі штату Техас (1869 р.). Верховний суд ухвалив, що входження штату в федерацію є безповоротним і що федеральний уряд має право застосовувати силу для збереження цілісності федерації. Цим було остаточно вирішено питання про єдність держави і про підпорядкування прав штатів в ній.

Зміни в конституції.

Конституція США в новітній період залишалася майже незмінною. За всю історію існування США було запропоновано близько 10 тис. поправок до конституції, але прийнято тільки 28, з них діючими є лише 25.

Першою поправкою в новітньому періоді була 16-та поправка прийнята в 1913 році. Вона розширила права конгресу у галузі оподаткування, ввівши федеральне оподаткування прибутків.

17-та поправка 1913 року ввела обрання сенаторів населенням штатів (а не законодавчими зборами, як це було раніше).

18-та поправка 1919 року заборонила виробництво, продаж чи перевезення алкогольних напоїв для їх споживання.

19-та поправка 1920 року надала виборчі права жінкам, однак конкретні норми застосування цього права, як і раніше визначали штати.

20-та поправка 1933 року встановила, що термін повноважень президента і віце-президента закінчується опівдні 20 січня, а терміни повноважень сенаторів і представників – опівдні 3 січня, останнього року їх повноваження. Від цього ж часу починається термін повноважень їхніх наступників. Крім того поправка передбачає процедуру переходу повноважень президента у випадку його смерті або в інших випадках, до віце-президента.

21-а поправка 1933 року відмінила 18-ту поправку і встановила, що довіз і перевезення алкогольних напоїв до будь-якого штату для здавання і споживання здійснюється тільки у відповідності з чинним законодавством.

22-а поправка 1951 року заборонила обрання на посаду президента однієї особи більше двох разів. Це обмеження було реакцією на надзвичайно тривале перебування на посаді президента Ф. Рузвельта (1933-1945рр.), що в деякій мірі сприяло посиленню президентської влади в реальній політиці.

23-тя поправка 1961 року зрівняла округ Колумбія у правах зі штатами у призначенні виборщиків президента і віце-президента.

24-та поправка 1964 року оголосила неконституційними обмеження виборчих прав в зв'язку з несплатою будь-якого податку.

25-та поправка 1967 року визначила конституційний порядок заміщення віце-президентом президентської посади у випадку надзвичайної вакансії, а також право президента призначити собі віце-президента (який потім затверджувався Конгресом) у випадку виникнення вакансії.

26-та поправка 1971 року встановила, що у виборах федеральних властей мають право брати участь громадяни, яким виповнилось 18 років.

27-ма поправка 1972 року встановлює рівність громадян перед законом незалежно від статі, але ця поправка не набула чинності, оскільки не набрала необхідних $\frac{3}{4}$ голосів законодавчих зборів штатів. 28-ма поправка відміняє 23-тю і встановлює, що округ Колумбія зрівнюється зі штатами в усіх питаннях.

Отже, Конституція США залишається в загальному, майже незмінною, проте трансформація соціально - економічних і політичних відносин закріплювалася законами, що приймалися конгресом США.

119.Об'єднання Німеччини Бісмарівським шляхом

КОРОТКО:

А Німеччина розпалася ще після Тридцятирічної війни 1618-48 років.

У 18 столітті піднеслися Австрія та Прусія, що взяли участь у війні проти Великої французької революції й були розгромлені Наполеоном Бонапартом.

Після падіння Наполеонівської імперії, вісім німецьких князівств об'єдналися у так званий Німецький союз. Найсильнішими у цьому союзі знов таки стали Австрія та Прусія – ось саме вони й розпочали війну за лідерство. І 3 липня 1866 році відбувся вирішальний бій, що завершився катастрофічною поразкою австрійців. Після завершення цієї війни Німецький союз був поділений – Австрія

назавжди вийшла зі складу цього об'єднання. Інші ж двадцять дві німецькі держави підписали з Пруссією угоду про створення так званого Північнонімецького союзу, прем'єр-міністром якого став Отто фон Бісмарк (1818-1898). Але Бісмарк хотів до цієї новоствореної країни приєднати ще й південні німецькі держави. Проти цього виступав вже нами згадуваний французський король Наполеон III, який й оголосив у 1870 році війну новоствореній державі. Втім, дуже скоро стотисячна французська армія була вщент розбита, а сам імператор виявився у полоні. Тим часом, й у Парижі виникло повстання, і Наполеона III було скинуто. Франко-Пруська війна ж завершилася 10 травня 1871 року. І у тому ж році відбулося остаточне об'єднання Німеччини – була створена Друга Німецька імперія. Імператором цієї країни став король Прусії Вільгельм II, а її канцлером – Отто фон Бісмарк. Так народилася країна, що зіграла у наступному столітті найтрагічнішу роль.

Ще один варіант

Створення Північно-Німецького союзу. Між двома найбільшими з німецьких держав - Пруссією (у ній правил король з династії Гогенцоллернів) та Австрією, яка перебувала під владою імператора з династії Габсбургів, розгорілася боротьба за керівну роль в об'єднанні Німеччини. У 1861 пруським королем став Вільгельм I. Незабаром він закликав до влади людини, яка зіграла важливу роль в історії об'єднання Німеччини. Це був пруський поміщик Отто фон Бісмарк. Він допускав тільки один шлях до об'єднання Німеччини - війну Пруссії з іншими державами і придушення демократичного руху. Його програма була короткою і ясною: «Не словами, а залізом і кров'ю буде об'єднана Німеччина». Так він заявив депутатам пруського ландтагу (парламенту). Данія р. стала першою жертвою бісмарковської політики. У 1864 році Прусія й Австрія відторгли від Данії дві німецькі провінції - Шлезвіг і Гольштейн - і стали керувати ними спільно. Таке спільне управління стало джерелом постійних суперечок між Пруссією і Австрією та крило в собі можливість військових зіткнень. Це якраз і входило в розрахунки Бісмарка. Влітку 1866 почалася війна між Австрією і Пруссією. Пруські війська, які

були краще озброєні і підготовлені до війни, наголову розбили австрійців в битві при Садовій. Перемога при Садовій відкрила дорогу німецьким військам в глибоку Австрію. Найважливішим підсумком австро-пруської війни було приєднання до Пруссії північнонімецьких ряду держав, у числі яких були Ганновер, Гессен - Кастель, Франкфурт - на - Майні, Нассау. Під ім'ям Північно-Німецького союзу в Центральній Європі виникло по суті справи нову державу. Воно отримало нову особливу конституцію, датовану 1867 роком. Управління Союзом віддавалася прусського короля («президенту»), канцлера і двом палатам, нижня з яких обиралася на основі загального виборчого права. Поза Союзу залишалися південні німецькі держави: Баварія, Саксонія, Вюртемберг, Баден та ін Таким чином, об'єднання Німеччини не було завершено. Імператор Франції Наполеон III перешкоджав об'єднання південних німецьких земель з Прусією через острах мати небезпечного сусіда на східних кордонах. Бісмарк почав готувати третій війну за об'єднання Німеччини «зверху», цього разу проти Франції. Проголошення Німецької імперії. Бажаючи будь-що-будь спровокувати війну, Бісмарк підробив важливий дипломатичний документ. 13 липня 1870, отримавши з Емса телеграму з викладом бесіди прусського короля з французьким послом, Бісмарк скоротив текст депеші, надавши йому образливий для Франції характер. Фальсифіковану таким чином «Емський депешу» він наказав опублікувати в пресі. 19 липня Франція оголосила війну Пруссії. Пруська армія в серпні відкинула одну частину французьких військ до фортеці Мец і взяла в облогу її там, іншу оточила під Седаном. Тут 82-тисячна французька армія здалася в полон разом з імператором Наполеоном III. Після седанської катастрофи дорога на Париж була відкрита, і пруські війська рушили на французьку столицю. Буржуазний уряд Франції вступило в переговори з пруссаками про капітуляцію. Отже, у цій війні, відомій під назвою франко-пруської, Франція була розгромлена і перед Північно-Німецьким союзом, перед Прусією встала давно запланована завдання приєднання південно-німецьких держав. 18 січня 1871 у Версальському палаці, у свій час служив місцеперебуванням французьких королів, пруський король Вільгельм I був проголошений імператором Німеччини. Об'єднання Німеччини завершилося.

Приєднання південних держав було оформлено договорами, ратифікованими відповідними парламентами. Таким чином, у центрі Європи виникла нова держава, яка прийняла назву Німецької імперії.

Інший варіант

4. Об'єднання Німеччини. В другій половині XIX ст. Прусія стала єдиним сильним конкурентом Австрії в Німецькому Союзі, так як мала саму могутню армію - (на армію тратилось 22 млн. Талерів з 51 - в цілому бюджеті. Також з початку XIX ст. була введена загальна військова повинність.

В 1866 році Прусія виграла війну з Австрією, яка була затіяна із-за герцогства Гольштейн. З цього часу надії буржуазії на об'єднання Німеччини були покладені на Прусію. Бісмарк, старався оправдати ці надії. Він не сумнівався в тому, який має бути шлях до об'єднання "не речами, не постановами, а кров'ю і залізом".

Об'єднання Німеччини було необхідною умовою її буржуазного розвитку. Воно було оправдано єдністю мови її культури. Це об'єднання могла здійснитися двома шляхами. Першим шляхом революції, яка повинна була би привести до великонімецького союзу. Але цей шлях не вдався. Це об'єднання піло другим шляхом. Зробившись самою міцною державою, Прусія вирішила створити єдину імперію по пруському взірцю. Важливу роль в цьому завданні відіграв перший міністр Прусії поміщик Отто фон Бісмарк. Він говорив, що "я скористаюсь з того, щоб об'явити війну Австрії, знищу Німецький Союз, підкорю своєму впливу середні і мілкі держави і створю єдину Німеччину під верховодством Пруссії".

Цей план втілювався в життя. Розгром Австрії знищив Німецький Союз. Замість нього Прусія створила ПН-Німецький Союз держав. В 1867 році Союз одержав конституційне упорядкування. Управління ним здійснювалось президентом в особі пруського короля, канцлером і двома палатами, з яких - нижня - рейхстаг - вибиралась загальним правом.

За межами Союзу залишались південнонімецькі держави. На шляху до їх насильницькому об'єднанню в рамках єдиної імперії стояла Франція - поява великого і сильного сусіда було для Франції неприємлемим.

В 1870 році Прусія одержала накінець можливість спровокувати війну з Францією, розгромивши французьку армію. Прусія предоставила південно-німецьким державам право вибору відносно свого упорядкування. Південно-німецькі держави виявили бажання ввійти до складу єдиної Німецької держави. В 1871 році Німецька Імперія одержала конституцію.

120 . Німецький союз

Поразка Франції не відновило архаїчної німецької імперії. Замість неї було створено Німецький союз - об'єднання держав під гегемонією австрійських Габсбургів у складі 34 держав і 4 вільних міст. Це об'єднання відбулося 8 червня 1815 на Віденському конгресі.

Отже, кожне з об'єдналися держав зберігало свою незалежність, хоча верховенство в союзі належала Австрії. Німецький союз не був ні унітарною, ні федеративною державою. Правлячим органом Німецького союзу був так званий Союзний сейм, який дбав лише про те, щоб в Німеччині нічого не мінялося. Він складався з уповноважених від 34 німецьких держав (включаючи Австрію) і 4 вільних міст. Засідання Союзної сейму в повному складі (69 голосів) проходили дуже рідко, в основному всі рішення приймалися у вузькому його складі (17 голосів). Головування в Союзі належало Австрії, як найбільшій державі в той час Німецького союзу. Кожне з об'єдналися в Союзі держав було суверенною і управлялося по-різному. В одних державах утримувалося самодержавство, в інших створювалися подібності парламентів («Земські збори») і лише в небагатьох конституції фіксують наближення до обмеженої монархії (Баден, Баварія, Вюртемберг і ін).

Дворянство змогло повернути собі колишню владу над селянством, панщину, «криваву десятину» (податок на забитий худоба), феодальний суд. Абсолютизм залишався практично

незмінним.

Але капіталістичний розвиток пробивало собі дорогу і в цих несприятливих умовах. У Вюртемберзі, Гессені, Кобурге, було скасовано кріпосна залежність, панщина замінена більш продуктивною працею найманих наймитів. Розвивається буржуазне промислове виробництво, особливо в Рейнської області. У 1834 р. Утворюється Митний союз, до складу якого увійшли Баварія, Прусія і ще 16 німецьких держав. Керівництво в Союзі належало Пруссії, яка претендувала на роль об'єднавчої сили в Німеччині замість Австрії. Висунення Пруссії сприяла її промислова міць, збільшується з кожним роком. Німецький союз проіснував до 1866 року і була ліквідована після розгрому Австрії у війні з Прусією (до 1866 р. в нього входило 32 держави).

121. Конституція Пруссії 1850 р.

Як данина революції в Конституції Пруссії також декларуються права і свободи, перелік яких був більш великим, ніж у попередніх конституціях: рівність перед законом, знищення станових привілеїв і переваг, доступність всіх суспільних посад, особиста свобода, недоторканність приватної власності, житла, свободи слова (з заборонаю цензури), зборів, спілок (супроводжуються посиланнями на необхідність "дотримання громадської безпеки" і можливість їх тимчасового заборони) та ін Детальна регламентація всіх цих прав і свобод повинна була бути здійснена поточного законодавства, яке так і залишилося неопрацьованими.

Значне місце в конституції традиційно було приділено розвитку шкільної освіти. Проголошувалась свобода "науки та викладання", безкоштовне навчання в публічних початкових школах. Держава при цьому гарантувало виділення необхідних коштів для їх утримання. Надавалося також право засновувати приватні школи і керувати ними всіх осіб, що можуть довести "моральну, наукову і технічну здатність" до цього. Разом з тим Конституція

пропонувала суворий державний нагляд за школами з метою припинення будь-якого вільнодумства. Вчителі публічних шкіл наділялися правами та обов'язками державних чиновників з усіма наслідками, що випливають з цього наслідками (ст. 23). Політика прусського уряду в сфері освіти переслідувала мету створення ефективно діючого бюрократичного апарату і грамотної сучасної армії.

Армії в Конституції 1850 приділялася особлива увага. Вище командування нею належало королю (ст. 46). У ст. 34-39 закріплювався загальна військова повинність, право короля на випадок війни скликати народне ополчення, використовувати армію для придушення внутрішніх заворушень, видавати постанови про військову дисципліну. Було ухвалено також, що статті Конституції, присвячені основним правам і свободам, будуть застосовуватися у військах лише настільки, наскільки вони "не суперечать військовим законам і вимогам військової дисципліни" (ст. 39).

Наступні титули (III-VI) Конституції присвячені вищих органів державної влади, схема яких, компетенція і взаємини мало чим відрізнялися від відповідних розділів інших октройовану німецьких хартій.

Особистість короля також проголошувалася недоторканною (але не священною), в його руках зосереджувалися командування армією, призначення уряду, і перш за все міністра-президента, відповідального перед ним, всіх вищих цивільних і військових посадових осіб, право оголошувати війну і мир, укласти договори (торгові договори, що покладають зобов'язання держави на приватних осіб, які підлягали схваленню палат).

Королю вверялись контроль над двопалатним ландтагу, в тому числі право його дострокового розпуску, із застереженнями, що вибори до нового ландтаг повинні бути проведені в 60-денний термін, а скликання палат - у 90-денний термін. Незважаючи на те, що розпуск ландтагу став після прийняття Конституції надзвичайних політичною подією, що викликало щоразу бурхливу реакцію з боку ліберально-демократичних сил, прусський король, вірніше, міністр-президент (з 1862 р. ним став всесильний О. Бісмарк), вдавався в критичних ситуаціях до

беспарламентському правлінню, щоб провести, наприклад, реформу армії за рахунок не втувати парламентом асигнувань, як це мало місце в 1862-1863 рр..

Специфічні риси пруської Конституції 1850 знайшли відображення і в особливих способах формування нижньої палати ландтагу. Згідно з указом короля 1849 р., перенесеному згодом до Конституції 1850 р., всі виборці нижньої палати (верхня "палата панів" формувалася королем) ділилися на три курії (розряду) за розміром сплачуваних прямих державних податків. Кожен розряд в цілому платив третя частина загальної суми податків і вибирав третя частина виборців (ст. 71), які в свою чергу і вибирали депутатів.

Це дозволяло заможним, "самостійним особам", тобто тим "хто не був обмежений в розпорядженні своїм майном, не був психічно хворим, марнотратником або перебувають під арештом", або 3% населення Пруссії, обирати така ж кількість виборців, як і 70% виборців третій курії. Незважаючи на масовий рух за скасування цієї виборчої системи, особливо на початку XX ст., Вона продовжувала існувати в Пруссії до Листопадової революції 1918 Конституція не передбачала інших гарантій її дотримання, крім складання членами обох палат і державними чиновниками і присяги вірності та покори королю і Конституції (ст. 108). Ні король, ні армія не присягали в дотриманні конституції.

122.Розробка і прийняття Німецького цивільного уложення 1900р.

Коротко:

НІМЕЦЬКЕ ЦИВІЛЬНЕ УЛОЖЕННЯ — пам'ятка цивільного права Німеччини кінця 19 ст. Відоме також під назвами «Німецький цивільний кодекс», «Бісмарківський кодекс». О. Бісмарк як канцлер об'єднаної Німеччини сприяв розробці проекту Німецького цивільного уложення., яке було прийняте 18.1 1896, а стало чинним з 1.1 1900. Складається з 2885 статей, зосереджених у 5 книгах: 1) Загальна частина; 2) Зобов'язальне право; 3) Право власності; 4) Сімейне право; 5) Правонаступництво. Н. ц. у.

остаточно покінчило з партикуляризмом німецького цивільного законодавства. Встановлення загальних вимог для різних видів угод стало важливим німецьким «юридичним винаходом». Уложення передбачало, що кожна людина при народженні набуває правоздатності. Значною мірою по-новому закріплювалися питання власності, сервітутів, іпотеки, контрактів, передачі зобов'язань, безпідставного збагачення, деліктів тощо. За уложення м, церковна реєстрація шлюбу могла мати місце лише після його державної реєстрації. Визнавалися приватні й публічні заповіти майна. Н. ц. у. справило істотний вплив на кодифікацію цив. права в інших країнах.

За змістом своїм німецький ЦК став одним із зразкових буржуазних кодексів. Він охоплює всі основні буржуазні інститути, властиві буржуазному праву.

У першій книзі кодексу (Загальної частини), що складається з семи розділів викладено статус осіб (фізичних і юридичних). Найбільше увагу приділено німецьким законодавством юридичним особам (товариствам і установам. До іншим питань Загальної частини, відносяться такі, які стосуються вчення про речі і про так звані матеріальні терміни та про терміни давності. Особливий інтерес представляють останні приписи цієї книги кодексу: про права самозахисту і самодопомоги.

У другій книзі містяться норми зобов'язального права. Зобов'язальне право поставлено в кодексі раніше права речового, що означає, що зросло значення капіталістичного обороту, перед інтересами якого відходять традиційні інститути права власності й володіння, ще панівні у Кодексі Наполеона.

Лише в третю книгу кодексу включено речове право Крім інститутів права власності, володіння, тут докладно регламентуються так звані службовості (сервітуту, обтяження) різноманітні форми застави рухомості і нерухомості (іпотека).

Четверта книга кодексу має за своїм змістом норми шлюбно-сімейного права). Книга відкривається розділом про цивільний шлюб. Тут викладено правила, присвячені умовам вступу до шлюбу, особистим і майновим відносинам подружжя, а також умовам розірвання шлюбу. З інших розділів книжки варто

виділити інститут батьківської влади і юридичне становище дітей (законних і незаконних), опіку.

Остання п'ята книга кодексу присвячена спадковому праву (дев'ять розділів. У ній регламентуються два основних порядки наслідування (за законом, і за заповітом); юридичне становище спадкоємця; особливий договір про успадкування і правила обов'язкової частки так званих необхідних спадкоємців.

123. акт про парламент 1911 р. в Англії

Нове положення палати лордів. Реформа 1911 р.

За своїм соціальним складом палата лордів була оплотом аристократії і була, по суті справи, продовженням консервативної партії в парламенті. Коли консерватори опинялися в парламенті в меншості і терпіли поразку за яким-небудь важливого питання, палата лордів, використовуючи свою стримуючу функцію, забезпечувала захист однієї з сторін, що борються. Тим самим перекручувався істинний сенс двопалатної системи. Це не могло не турбувати лібералів, які прагнули перетворити палату лордів або добитися її розпуску. У результаті боротьби лібералів з палатою лордів з'явився Акт про парламент 1911 р. Згідно цього Акту, не фінансовий білль, що пройшов палату громад в трьох послідовних сесіях і щоразу відкидався палатою лордів, після третього разу прямував на королівське твердження, минаючи палату лордів, за умови, що між другим читанням в першій сесії і останнім читанням у третій сесії минуло не менше двох років. Проведення фінансових біллів зовсім не вимагало згоди палати лордів. Характер білля визначав спікер палати громад. Цим же Актом встановлювалася тривалість парламентської легіслатури у п'ять років. Реформу 1911 не можна пояснювати лише боротьбою партій. Її проведенню сприяло і посилення кабінету міністрів, і зміна соціального складу палати лордів. До початку XX ст. відбулося злиття родової аристократії і буржуазії при явному переважанні останньої. Буржуазія, не відмовляючись повністю від

верхньої палати, робила ставку на сильний кабінет міністрів, який при слабкій нижній палаті мав можливість досить повно забезпечити її інтереси.

У 1911 р. було також введено винагороду членам палати громад.

Акт про парламент 1911 р. встановлював, що коли фінансовий білля, який прийняла палата общин і якого надіслано принаймні за місяць до закінчення сесії до верхньої палати, не буде прийнятий нею без поправок протягом місяця, то він стає законом після затвердження його короною, навіть якщо палата перів не дасть на це згоди. На спікера палати общин покладался обов'язок посвідчувати, що зазначений законопроект є фінансовим.

Права палати лордів були урізані і в питаннях законодавства по фінансових публічних біллях. Так, якщо протягом трьох років послідовних сесій парламенту (не обов'язково однієї і тієї ж легіслатури) законопроект, який приймала палата общин, заперечувався палатою перів, його все одно заносили до книги статутів Великобританії. Однак для цього потрібно було, щоб між читанням білля під час першої сесії і третім його читанням на третій сесії минуло два роки. Отже, верхня палата могла тільки затягнути на два роки прийняття неугодного для неї закону, а не відхилити його.

124. Сутність і особливості революції Мейдзі 1867 – 1868рр

В кінці 60-х років XIX ст. в Японії відбулася буржуазна революція. Вона відома під назвою "революції Мейдзі" ("освіченого уряду").

Проти існуючого порядку виступили основні верстви японського суспільства: селянство, робітники, ремісники, торгово-промислова буржуазія, самураї - військовий стан дрібних дворян і навіть багато князів, головним чином південно-західних князівств, найбільш розвинених в економічному відношенні. У другій половині 70-х і початку 80-х років XIX ст. розгорнувся рух "за свободу і народні права" (рух "Мінкен ундо"), в якому брали

участь ліберальні шари правлячих класів і демократичні кола японського суспільства.

Участь у цьому русі дворянства, особливо дрібного, зумовлювався його негативним ставленням до зовнішньополітичного курсу уряду і в ще більшому ступені погіршенням його соціально-економічного становища. Самураї, будучи васалами князів, зазвичай не мали своєї землі, а отримували від князів платню рисом; платню васалів зменшувалась, їх кількість скорочувалася, і багато хто з них поповнювали ряди інших соціальних груп.

Дворянство, включаючи князів-опозиціонерів, завдяки своїй відносній згуртованості, наявності військової організації, економічним можливостям зайняло керівну роль у русі. Вони визнавали необхідність реформ, які враховують іноземний досвід, але вважали, що проведення їх слід було здійснювати зверху, за допомогою держави.

У цей період главою держави номінально вважався імператор, але реальна влада перебувала в руках сьогунат (полководця) - вищої посадової особи, що був головнокомандувачем і начальником всього апарату державного управління, безконтрольно здійснював виконавчо-розпорядчі, фінансові та законодавчі функції. Починаючи з XVII ст. пост сьогунат займали представники дому Токугава - найбагатшого феодалного клану країни, опирається будь-яким прогресивним реформам.

У таких умовах були сформульовані конкретні завдання князівсько-самурайського руху: повалити сьогунат, відновити владу імператора і від його імені провести необхідні реформи.

У жовтні 1867 р. керівники руху зажадали у сьогунат Кейко негайної передачі верховної влади імператору (15-річному Муцухито) і оголосили збір військових сил, що підтримують імператора. Сьогунат послав проти них вірні йому війська, але вони зазнали жорстокої поразки (січень 1868 р.). Через декілька місяців сьогунат капітулював. Влада перейшла до рук князів і самураїв - прихильників імператора. Було офіційно оголошено про відновлення імператорської влади.

У японської офіційної історіографії цей період зазвичай називають «реставрація Мейдзі» (Мейдзі - назва часу правління імператора Муцухито; «Мейдзі» - «освічений уряд»). За своїм змістом це була антифеодальна революція, керівництво якої належало помірно радикальним колам дворянства, пов'язаним з імператорським двором. Роздробленість і недостатня організованість селянського руху, відносна слабкість буржуазії багато в чому зумовили незавершений характер цієї революції. Тим не менш, країна вступила на шлях буржуазного розвитку. Про це свідчили почалися економічні та політичні реформи, хоча і не завжди послідовні, але об'єктивно покликані модернізувати японське суспільство, залучити його до більш високого технічного та державно-правового рівня.

Наслідком "революції Мейдзі" стало прийняття в 1889 р. буржуазної конституції, що закріпила нову структуру державної влади. Конституція відобразила компроміс між домінуючим в державі дворянством на чолі з імператором і буржуазією, яка допускалася до участі в законодавстві.

125. Конституція Японії 1889 г.

| В 1889 р. імператор дарував країні конституцію. Моделью для основного закону стала прусська конституція, пристосована до японських умов. Перша Конституція Японії була консервативною, затвердила верховну владу імператора, обмежила права парламенту і фактично згодом підготувала ґрунт для військово-фашистському режиму. Конституція Японії 1889 р. була першою в історії країни. Вона діяла до 1947 р., тобто до вступу в силу нинішньої Конституції 1946 р. Перша Конституція Японії була конституцією тільки номінально.

Конституція 1889 р. юридично затвердила статус імператора як голови держави, наділеного дуже широкими повноваженнями:

- імператорська особа проголошувалася священною і недоторканою;

- імператор мав право оголошувати війну і мир;

- укладати міжнародні договори;

- вводити облогове становище, зосереджуючи при цьому у своїх руках надзвичайні повноваження; як верховний головнокомандуючий встановлювати структуру і чисельність збройних сил;

- у сфері цивільного керування - визначати структуру міністерств, призначати і звільняти всіх посадових осіб.

Імператор мав повноту виконавчої влади. Він призначав міністра-президента (прем'єра) і по його представленню всіх інших міністрів. Кабінет міністрів ніс відповідальність тільки перед імператором. Його не могли скинути ні вотум недовіри, оскільки останній не був передбачений конституцією, ні відставка окремих міністрів, оскільки законодавство не передбачало колегіальної відповідальності міністрів, ні відхилення парламентом бюджету, тому що конституція дозволяла в цьому випадку застосування бюджету попереднього року.

Кабінет міністрів був нечисленним. У перший період свого існування він складався з 10 чоловік: міністра-президента, міністра закордонних справ, внутрішніх справ, фінансів, військового, морського, юстиції, освіти, сільського господарства і торгівлі, зв'язку. Законодавча влада належала імператору разом з парламентом. Закони, прийняті парламентом, не могли бути оприлюднені і прийняті до виконання без імператорського затвердження і підпису і без санкції Таємної ради. В проміжках між сесіями парламенту імператор міг видавати укази, що мають силу закону.

Імператор скликав парламент і закривав його, переносив терміни парламентських засідань, міг розпустити палату депутатів. Імператор також мав право на амністії, помилування, зм'якшення покарання і відновлення в правах.

Японський парламент складався з 2-х палат: палати перів і палати депутатів. У палату перів входили: члени імператорського прізвища, титулована знать й особи, призначені імператором. Другу палату складали депутати, що перемогли на виборах (більш 300 чоловік), причому, жінки у виборах не брали участі, а інші виборці були обмежені високим майновим цензом. За конституцією парламент одержав право законодавчої ініціативи й обирався на 4 роки. Конституція не скасувала діяльність дорадчих

органів при імператорі. До їхнього числа відносилися: "таємна рада", "генро" - позаконституційний дорадчий орган при імператорі; міністерство імператорського двору; рада маршалів й адміралів та ін. Таємній раді був переданий розгляд найважливіших державних справ.

Конституція 1889 р. заклала державно-правові основи капіталістичного розвитку країни. Однак надалі розвиток Японії йде по шляху мілітаризації держави. Позиції військових були дуже сильні в неконституційних установах - Таємній раді і генро. Взагалі Японія і Конституція 1889р в той час була «модернізованою, але не цілком». У 1895 р. був законодавчо підтверджений порядок, по якому на посади військового і військово-морського міністрів призначалися тільки чини вищого військового і військово-морського командування. Тим самим вояччина одержала додаткову можливість тиску на уряд і парламент. З 70-х рр. XIX ст. Японія стає на шлях агресивних війн і колоніальних завоювань.

Виникнення першої буржуазної політичної партії в Японії відноситься до 1881 р. Вона була названа "дзіюто", що означає "ліберальна партія". У 1898 р. імператорський уряд, навчений досвідом парламентського правління, вирішив перетворити дзіюто в напівурядову партію. У 1900 р. партія була перейменована в „сейюкай” ("асоціація політичних друзів"). Членами її могли стати депутати парламенту, чиновники місцевих органів влади, глави торговельних палат, голови акціонерних товариств із капіталом не нижче 50 тис. ієн, директори банків, капітал яких перевищує 100 тис. ієн, адвокати, великі платники податків. Протектором партії стає найбільший промисловий концерн "Міцубі". Таким чином, хоча слабкість японського парламенту виключала строгість партійних кабінетів, але наближення до партійної системи все-таки було.

Кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство (Кримінальний кодекс 1907 р., Кримінально-процесуальний кодекс 1922 р., закон „Про підтримання громадського спокою” 1922 р.) набуло репресивного характеру. Право вибирати нижню, основну палату в двопалатному парламенті одержав приблизно один відсоток населення країни. Парламент контролював фінанси і займався законодавчою діяльністю. Конституція проголошувала

демократичні свободи і цивільні права для всіх японців. Перелом у правосвідомості і правовій культурі японського населення настає з кінця 60-х років XIX ст., коли спостерігається промисловий підйом, активно розвиваються капіталістичні відносини, встановлюються торгові зв'язки з іншими державами. На японську мову перекладаються французькі і німецькі кодекси, вивчається англійське право. Поставлене і поступово виконується завдання створення законодавчої системи на зразок розвинутих країн.

Становлення нової правової системи проходило в гострій боротьбі між прихильниками консервативних і демократичних методів управління. Законодавство неодноразово змінювалося. При упорядкуванні Цивільного кодексу Японії відбувалося переорієнтування то на Цивільний кодекс Франції, то на Німецьке Цивільне Уложення. Проте поданий у 1890 р. на затвердження до японського парламенту його проект був відхилений. Також був відхилений і Торговий кодекс, складений відповідно до Торгового кодексу Франції. Були прийняті Цивільний (1898 р.) і Торговий (1899 р.) кодекси, розробку яких парламент доручив японській комісії, яка орієнтувалася на німецьку модель. Правда, автори включили до нього низку положень проекту кодексу Г. Буассонада. Однак ці кодекси не мали широкого практичного застосування. У правовому житті Японії перевага віддавалася традиційним формам вирішення суперечок - примирливому посередництву і за згодою сторін, що припускали поблажливе ставлення до винного і прощення з боку потерпілого.

126.Встановлення режиму фашистської диктатури у Німеччині.

У 1923 році ЦК РКП(б) через Комінтерн розпочав підготовку “німецького Жовтня”(події, схожої до Жовтневого перевороту у Росії). У серпні 1923 року в Москві було створено спеціальну комісію (Сталін, Троцький, Радек, Дзержинський, Сокольников та ін.), якій доручили підготувати пролетарську революцію в Німеччині. Москва виділяла для цього гроші. Пленум ЦК РКП(б) затвердив план повстання і переправив його до Берліну. Дата виступу – 9 листопада 1923 року. Однак тодішнє керівництво компартії Німеччини відмовилося від цієї авантюри. Лише комуністи Гамбурга під керівництвом Е. Тельмана, взялися до зброї. Через три дні боїв вони були вимушені відступити.

Майже в той самий день, 8 листопада 1923 року розпочався “півний путч” – пряма спроба нацистів захопити державну владу.

Дев'ятого листопада Гітлер у Мюнхені на чолі трьох тисяч штурмовиків намагався розпочати похід на Берлін. Але нацисти були зупинені і розігнані, а Гітлер був ув'язнений до фортеці на 5 років, але через півроку був звільнений.

Після невдалих спроб захопити владу силою, обидві партії – комуністична і нацистська – змінюють свою тактику, розпочинаючи “боротьбу за рейхстаг”. Вони намагаються розширити свою соціальну базу, посилити керівництво. У 1925 році головою комуністичної партії Німеччини був обраний Е. Тельман. Гітлеру після звільнення з ув'язнення довелося поборотися за партію з Ремом і Штрассером. Остаточою переміг Гітлер. Правда перші успіхи були не дуже значними. Комуністи на виборах 1928 року до рейхстагу зібрали 3,2 млн. голосів і отримали 54 місця, нацисти зібрали лише 0,8 млн. голосів і отримали 12 мандатів. Невдовзі ситуація змінилася. На виборах у липні 1932 року комуністи зібрали 3,5 млн. голосів, а нацисти – 13,7 мільйона. У соціал-демократів було лише 9 млн. голосів.

Була ще одна можливість прийти до влади – вибори президента Німеччини. У 1925 році переміг фельдмаршал фон Гінденбург, він і став президентом на наступні 7 років. Чергові вибори відбулися в березні 1932 року. Партії вели напружену боротьбу. Тельман зібрав п'ять мільйонів голосів, Гітлер – 13,4 мільйона. Перемогу знову здобув Гінденбург: за нього проголосувало 19,4 млн. виборців (53%).

Гінденбург розпускає тільки що обраний рейхстаг і призначає нові вибори на листопад 1932 року. Результати були досить несподіваними. Втратили значну частину виборців соціал-демократи. Понесли серйозні втрати і націонал-соціалісти, які зібрали тепер лише 11 млн. голосів. І тільки компартія поліпшила своє становище, зібравши близько 5 млн. голосів. Внаслідок цього жодна з партій не здобула перемоги. Однак загроза захоплення влади нацистами була реальною. Комуністична партія закликала соціал-демократичну партію створити народний фронт, об'єднатися в боротьбі проти нацистів. Але керівництво соціал-демократів не дало на це своєї згоди.

Наприкінці 1932 року рейхсканцлер генерал Шлейхе і колишній рейхсканцлер фон Папен розпочали боротьбу за владу. Кожен з них намагався створити свій склад уряду, включивши до нього три-п'ять нацистів на чолі з Гітлером.

“Королі” Рура Тіссен, Круп, Кірдороф, Феглер, фінансові ділки Шахт, Шредер, Гельферіх, реакційні політики Папен і Гугенберг ще в листопаді 1932 року звернулись до президента Німеччини 85-річного фельдмаршала фон Гінденбурга з конфіденціальним листом, у якому наполягали на призначенні Гітлера рейхсканцлером. Лист було

віддруковано в 19 примірниках. У 1956 році їх було знайдено в архіві бюро Гінденбурга.

Четвертого січня 1933 року на віллі банкіра фон Шредера в Кельні відбулася зустріч Папена, Шредера й Гітлера. 10 січня 1933 року Гітлер і Папен знову зустрілись у Берліні на квартирі Ріббентропа. В результаті було прийнято рішення зробити Гітлера рейхсканцлером, Папена – віцеканцлером. В його реалізації вони користувались підтримкою О. Гінденбурга – сина й ад'ютанта старого президента – та члена ультрареакційного “Клубу панів” Вернера фон Альвенслебена.

Уранці 29 січня 1933 року Альвенслебен раптово з'явився в О. Гінденбурга і заявив, що тодішній рейхсканцлер Шлейхер, наляканий можливістю створення уряду Гітлера і Папена, готує на завтрашній день військовий переворот, до Берліна будуть стягнуті війська, Гінденбург, його син і Папен будуть заарештовані. Нічого подібного Шлейхер не планував. Провокація вдалася. У палаці Гінденбурга почалася паніка.

Вранці 30 січня 1933 року фон Папен передав президентові список нового уряду і рекомендував вручити Гітлеру повноваження його голови. Гінденбург погодився і 30 січня 1933 року на підставі статті 48 Веймарської конституції призначив Адольфа Гітлера рейхсканцлером. Нацисти прийшли до влади.

Спочатку у складі уряду було лише три нацисти: Гітлер – рейхсканцлер, Генріг – міністр без портфеля, Фрік – міністр внутрішніх справ. Пізніше додався четвертий – Геббельс – міністр пропаганди. Сто дев'яносто шість нацистів були депутатами рейхстагу. Але фон Папен помилявся, коли гадав, що він “найняв Гітлера”, “дав йому доручення”. Гітлер одразу розпочав активну діяльність.

Гітлер, як глава уряду, підкорив собі поліцію, озброїв штурмові загони, включив до апарату нацистів. Першого лютого 1933 року він розпустив рейхстаг і розпочав докорінну ломку демократичних інститутів Веймарської конституції.

Одним із напрямів політики нацистів була ліквідація буржуазно-демократичних прав і свобод. У лютому 1933 року було видано кілька надзвичайних указів, які забороняли проведення демонстрацій, зборів, скасовували свободу преси. Двадцять сьомого лютого був підпалений рейхстаг. І вже наступного дня – 28 лютого 1933 року – президент підписав надзвичайні укази: “Проти зради німецькому народу” і “Про захист народу і держави”, які повністю ліквідували більшість демократичних прав і свобод. У підпалі рейхстагу було звинувачено компартію Німеччини, і вона була заборонена. У 1934 році було заборонено і соціал-демократичну партію.

Другим напрямом політики нацистів стало руйнування парламентської системи Веймарської республіки. У березні 1933 року уряду було надано право видавати закони, що могли навіть відхилитися від конституції. Недоторканими залишалися права палат і президента. Договори імперії з іноземними державами тетер не потребували згоди рейхстагу. Це ставало справою уряду.

16 березня 1933 року уряд Німеччини відмовився виконувати статті Версальського договору. Було відновлено загальну військову повинність, за короткий час сформовано 12 корпусів (33 піхотні дивізії). Знову з'явився Генштаб, а при ньому управління військами: сухопутними, флотом, авіацією.

Промисловість перебудовувалась на воєнний лад, на підприємствах з'явилися уповноважені нацистські партії.

У квітні 1933 року видається закон про злиття областей з імперією. В усі області президент призначав імперських намісників, на яких покладалося “завдання забезпечити виконання політичних директив рейхсканцлера”. Відтепер ландтаги і обласні уряди ставали залежними від імперського намісника і виконували всі його розпорядження. На початку 1934 року представництва областей при імперії взагалі були скасовані, рейхсрат ліквідовано. Така ж доля спіткала і Найвищий державний суд імперії.

Від Веймарської системи залишився рейхстаг, але він докорінно змінився. Тридцятого червня 1934 року розпочалася “ніч довгих ножів” – розправа Гітлера з командною верхівкою штурмових загонів. Протягом трьох днів було знищено майже півтори тисячі штурмовиків, серед яких були і депутати рейхстагу. З цього часу було введено правило: депутат рейхстагу втрачає свій мандат, якщо виходить з націонал-соціалістської партії. Наступника призначає фюрер націонал-соціалістської фракції рейхстагу.

Другого серпня 1934 року вмирає рейхспрезидент Гінденбург. У законі про верховного главу Німецької імперії від 1 серпня 1934 року було сказано: “Посада президента імперії об'єднується з посадою рейхсканцлера”. В силу цього правомочності президента переходять “до вождя і рейхсканцлера Адольфа Гітлера”. Система вищих органів влади Веймарської республіки була остаточно зруйнована, її змінив механізм нацистської диктатури.

Вища державна влада зосереджувалась в особі фюрера – Гітлера, який поєднував функції президента, рейхсканцлера, фюрера нацистської партії і верховного головнокомандувача. Посада фюрера була довічною, він сам “призначав свого наступника”.

Фюрер очолював імперський уряд і імперську канцелярію. Разом з тим існувала Рада міністрів з питань оборони імперії, важливі питання вирішувалися на засіданнях Таємного кабінету і Колегії трьох уповноважених (завідуючий канцелярією нацистської партії, начальник імперської канцелярії, начальник штабу Верховного командування збройних сил). Усі ці органи мали законодавчі повноваження.

Зберігався рейхстаг, який фактично перетворився на партійний зїзд. Його склад формувався особисто фюрером за списками, що були схвалені шляхом так званого “народного опиту”.

Залишився старий розподіл на землі і провінції, однак землі втратили свій колишній статус членів федерації. Німеччину тепер розділили на тридцять дві партійні області на чолі з гауляйтерами, які були наділені всіма владними повноваженнями. У зв'язку із централізацією влади всі бургомістри міст стали призначатися міністром внутрішніх справ. Місцеве самоврядування було ліквідоване.

Зазнала змін і судова система Німеччини. У кожному судовому окрузі крім звичайних судів, були утворені особливі судові органи для розправи з політичними супротивниками. У 1934 році з'явився Народний трибунал з питань державної зради. В армії існували воєнно-польові суди.

Агресивні плани становлення світового панування вимагали зосередження всіх ресурсів країни. Досягнути цього було можливо лише через втручання нацистської держави в економіку.

У 1933 році була створена Генеральна рада Німецького господарства, що визначала основні напрямки розвитку економіки Німеччини. Законом від 27 лютого 1934 року були засновані господарські палати – загальноімперська і провінційні. Палати брали активну участь у сфері регулювання економічного життя і соціальних відносин. За допомогою господарських палат відбувався процес картелювання економіки, який регулювався законом від 15 липня 1934 року.

Згідно цього закону міністр економіки мав повноваження регулювати ринки виробництва і збуту любых товарів, для чого міг об'єднувати будь-які підприємства в примусові союзи, міг заборонити створення нових підприємств, якщо створення їх не вимагалось “соціальною необхідністю”. Держава звільнила себе від відповідальності за можливу шкоду, яка могла бути нанесена власникам при такому регулюванні чи заборонах.

В галузі цивільного права результати проголошеної правової політики в повній мірі не були досягнуті: повної заміни попереднього

німецького права не сталося, хоча багато важливих інститутів було деформовано в законодавчому порядку чи судовою практикою.

З 1937 року основний звід німецького права – Німецьке уложення 1896 р. – був замінений сукупністю окремих перероблених законів, загальна частина його була взагалі відмінена (в зв'язку з цілком новими правовими положеннями про права фізичних і юридичних осіб, надання громадянства і ін.).

Судова практика суттєво змінила право власності – в бік його різкого обмеження навіть порівнюючи з формальними приписами законів. Особливо це стосувалося нерухомого майна в містах. Дозволялось самовільне будівництво на чужій землі “в суспільно-корисних цілях”, самовільне використання власності соціально привілегованими суб'єктами (членами націонал-соціалістичної партії, арійцями).

Податкове законодавство було перероблене в дусі “націонал-соціалістичного світогляду”: для єврейських союзів будь-якого роду, церковних громад, лікарень, орденів і т.п. були ліквідовані всі попередні податкові привілеї.

Нова редакція Цивільно-процесуального кодексу (1934 р.) містила багато своєрідних нововведень, які незважаючи на відмову від принципів формальної законності, безумовно полегшувати і спрощували судочинство.

На шлюбно-сімейне право вплинули расовий і соціалістичний мотиви державної політики. Шлюб і сім'я стали предметом особливої турботи держави, в зв'язку з чим свобода вступу в шлюб була обмежена. Згідно закону (14 липня 1933 р.) заборонялось вступати в шлюб особам, які мають спадкові хвороби, недоумкам, шизофренікам, сліпим, глухим і т.п., так як це могло “послабити національне здоров'я”. Для конкретного вирішення питань про те, кому дозволено, а кому не дозволено брати шлюб створювались суди здоров'я. Значення цих судів особливо виросло після прийняття законів про примусову стерилізацію і кастрацію (1933 р.) тих, хто не відповідав расовим вимогам про придатність до створення повноцінної сім'ї. Заборонялись або засуджувались шлюби військових, членів нацистської партії, культурної еліти рейху з особами, які в минулому були відмічені “негідною поведінкою”, “ганебним способом життя” і т. п.

Для нацистської диктатури кримінальне право служило головним чином для подавлення політичних противників, а вже в другу чергу для наведення “громадського порядку”. Основні оновлення кримінального права були пов'язані саме з досягненням першого завдання, з

забезпеченням кримінальними санкціями домінуючого положення партії і держави.

Партія була поставлена в привілегіроване становище в кримінальному праві. Самим першим законом диктатури стала відміна кримінальних покарань за злочини, скоєнні під час боротьби за національне “виживання” німецького народу, тобто під час виборчих компаній 1932-1933 років. Значно посилилась відповідальність за державні злочини. Основним діянням, яке переслідувалось, став наявний або передбачуваний тероризм проти членів партії або посадових осіб держави. Відповідальність за ці злочини була встановлена (1933 р.) у вигляді смертної кари чи ув'язнення на строк понад 15 років.

В кримінальному праві з'явилися нові склади злочинів. Одним із найбільш важливих стали порушення расового законодавства, за які по різних законах передбачались великі строки ув'язнення у виправному таборі або в тюрмі. Великими строками тюремного ув'язнення карались розповсюдження шкідливих чуток і інші злочини спрямовані проти “правильної уяви про діяльність держави і партії”.

В 1935 році була опублікована нова редакція старого Кримінального кодексу в якому було змінено ряд важливих принципів кримінального права: була поновлена можливість застосування закону по аналогії у випадку відсутності правила, яке чітко передбачало даний випадок. Крім того закону могла бути надана зворотна сила.

127 Становлення фашистської диктатури в Італії

| Творцем італійського фашизму вважають Беніто Муссоліні, сина коваля, шкільного вчителя, колишнього члена лівого крила Італійської соціалістичної партії і редактора її центрального органу газети «Аванті». Вигнаний з ІСП в листопаді 1914 р., оскільки був прихильником вступу Італії у війну (Італія воювала на боці Антанти з 1915 р.). Самі італійці вважали себе «переможеними в таборі переможців»; на виборах 1919 р. перемогли соціалісти, які зібрали 31% голосів. Були розпочаті неспівимілі реформи - прийнято закон про соціальне страхування від безробіття, указ про допустимість самовільного захоплення необроблюваної землі.

У 1920 р. в зруйнованій війною Італії відбувся 1881 страйк в промисловості з 1286 тис. учасників, було втрачено 16,4 млн (!) робочих днів. В 1921 р. в Італії виникла комуністична партія, і країна стояла на порозі соціальної революції. Альтернативою

комуністам виступили фашисти, які на відміну від традиційних буржуазних партій мали власні воєнізовані загони - «чорносорочечників», набраних з люмпенів, «золотої молоді», карних злочинців. Ці загони використовувалися під час розгону лівих мітингів і демонстрацій, для боротьби з пікетами страйкарів тощо.

В листопаді 1921 р. було створено Національну фашистську партію, яка практично відразу отримала велику фінансову підтримку крупної буржуазії. На перших же виборах ця партія зібрала 35 з 500 місць у парламенті. Цьому успіху сприяло не лише фінансування партії, але й демагогічна пропагандистська кампанія. Отримуючи підтримку від Всезагальної конференції промисловців, фашисти вимагали 8-годинного робочого дня, загального прямого виборчого права чоловіків і жінок, свободи друку тощо.

28 жовтня 1922 року відбувся похід фашистських загонів (до 40 тис. чоловік) на Рим. Маршал Бадольо потім говорив, що вистачило б 15-хвилинної стрілянини, але уряд боягузливо пішов у відставку. 30 жовтня Муссоліні запропонував парламенту свій склад уряду і був підтриманий лібералами і католиками. Перехід до диктатури стався у кілька етапів і був завершений в січні 1925 р. На першому етапі було скасовано право селян захоплювати необроблювані землі, встановлено жорсткий контроль над профспілками, внесено реакційні зміни в робітниче законодавство.

На виборах 1924 р. за Муссоліні і його партію було подано саме 1/4 голосів (з 12 млн виборців). Соціаліст Матеотті спробував розкрити шахрайство на виборах, але був убитий. Опозиція на знак протесту пішла з парламенту і утворила т. зв. Авентінський блок за участю соціалістів, республіканців, католиків, а потім і комуністів. Скориставшись відсутністю парламентської опозиції, в січні 1926 р. уряд Муссоліні присвоює собі право видавати декрети в обхід парламенту.

У листопаді 1926 р. були опубліковані «Надзвичайні фашистські закони»: розпуск офіційних партій, закриття їх друкованих органів і заборона профспілок, крім одержавлених фашистських; відновлення смертної кари за політичні злочини; введено надзвичайну юстицію (трибунали) і адміністративну (позасудову) висилку. Скасовувалися місцеві органи

самоуправління, замість них призначалися чиновники (т. зв. подеста). Одночасно зростала особиста влада Муссоліні. Якщо на початках прем'єр був відповідальний перед королем, а П'ємонтські статuti офіційно не скасовувалися, то уже законом 1925 р. «Про повноваження голови уряду» встановлювалася невідповідальність прем'єра перед парламентом, а міністри перетворювалися на чиновників, відповідальних перед головою уряду.

До 1928 р. Італія досягнула серйозних успіхів у своєму розвитку. Обсяг промислового виробництва зріс на 60% порівняно з 1920 р., а доходи селян підвищилися на 40%. Одночасно було завдано серйозного удару по мафії. Разом з тим фактично було відмінено 8-годинний робочий день, контроль над доходами монополій тощо.

На місце парламенту поступово було поставлено Корпоративну палату. Кандидати в депутати цієї палати висувалися в основному профспілками, тобто фактично керівними центрами цих фашистських (інших просто не було) спілок. Потім Велика національна рада фашизму (штаб партії) обирала із загального списку 400 «найдостойніших» кандидатів. Виборцям надавалося право схвалювати ці призначення. Право голосу надавалося чоловікам старшим за 21 рік, якщо вони відповідали одній з чотирьох вимог:

- а) платили внески у профспілку або
- б) сплачували річний податок у розмірі понад 100 лір, або
- в) тримали цінні папери (державні або банківські), або
- г) належали до церковного кліру.

В Італії протягом 1926-1934 рр. виникла так звана корпоративна держава. Загалом було створено 22 корпорації в різних галузях промисловості, торгівлі, сільського господарства, послуг. До них входили рівна кількість представників профспілок та підприємців і по три функціонери фашистської партії, яка мала забезпечувати «неупереджений арбітраж». Головою кожної з 22 корпорацій був сам Муссоліні. Він же очолював Міністерство корпорацій.

експлуатації за майже повної відсутності класової боротьби.

У 1938 р. «Палата фашистських організацій і корпорацій» офіційно замінила парламент, який уже в 1924-1928 рр. фактично

втратив свою роль. Цей крок мав чисто символічне значення. Натомість каральні органи держави ставали усе потужнішими. До 1926 р. в Італії не було політичної поліції, цю роль виконували карабінери - військова жандармерія. З приходом фашистів до влади було створено «організацію охорони від антифашистських виступів» (ОВРА), «особливу службу політичних розслідувань», «добровільну міліцію національної безпеки», додаткові загони карабінерів. Одночасно були створені особливі «поліцейські суди» за участю начальника поліції, прокурора, начальника фашистської міліції та ін. осіб. Для осуду не вимагалось нічого, крім підозри в політичній неблагонадійності.

Як вищий суд діяв Особливий трибунал з числа генералів сухопутних сил, авіації, міліції та адміралів флоту. Цей трибунал розглядав найважливіші справи у максимально пришвидченому порядку - за 48 годин. Вердикти оскарженню не підлягали, смертний вирок виконувався негайно.

Фашистська партія стала частиною державного апарату. Партійні з'їзди та інші форми партійного самоуправління скасовувалися. Велика рада фашистської партії складалася з чиновників за призначенням. Головою ради ставав голова уряду. Рада завідувала конституційними питаннями, обговорювала найважливіші законопроекти, утверджувала на вищі посади

Характеризуючи цей період політичного життя Італії, зауважимо, що саме у цей час Ватикан офіційно став суверенною державою і отримав свій сучасний статус. Це було закріплено в 1928 р. Латеранськими договорами з Пієм XI.

У галузі зовнішньої політики фашистська Італія висувала претензії на відродження Римської імперії. Європа була неприємно вражена тим фактом, що для ведення війни проти абіссінських тубільців фашисти не вагаючись використовували хімічні отруйні речовини (від ОР загинуло 300 тис. чоловік і ще 300 тис. від голоду та 15 тис. в концтаборах).

Режим Муссоліні першим серед фашистських режимів зазнав військової, а відтак і політичної поразки. В 1943 р. розпочалася висадка союзників на Сицилії (до речі, допомогу американській армії надавала мафія). В країні відбувся антифашистський переворот. Муссоліні був ув'язнений. Гітлер ще спромігся

визволити свого невдачливого союзника, але італійські партизани стратили колись могутнього диктатора, підвісивши його униз головою.

У 60-70-х роках неонацистські партії і групи, здавалось, могли стати впливовою політичною силою в Італії, однак відродження фашизму в цій країні - не сталося.

128. Франція за часів II світової війни. Режим Віші

Тимчасовий режим

5 червня 1940 р. розпочався наступ на півдні. 124 німецьким дивізіям протистояло 65 французьких. 7 червня німці прорвали французьку оборону і рушили у напрямку Руана, Сени і Бове. 10 червня німецькі війська окупували Реймс. Зв'язок між французькими арміями було розірвано. 11 червня генерал Вейган дав наказ відступати, залишаючи німцям всю Північно-Західну Францію разом з Парижем. Становище Франції ускладнилось вступом у війну на боці Німеччини Італії та необхідністю відкриття фронту в Альпах. Але наступ, розпочатий італійською армією від Монблану до Середземного моря, провалився, хоч італійська армія у 6 разів чисельно переважала французьку. 10 червня уряд Рейно втік із столиці, оголосивши Париж «відкритим містом». Командувач столичним гарнізоном генерал Денц отримав наказ розстрілювати кожного, хто буде чинити опір німцям.

Вранці 14 червня німці без бою вступили в Париж. Рейно пішов у відставку. Маршал Петен, зайнявши 17 червня пост глави уряду, запросив у Гітлера перемир'я. 22 червня 1940 р. у Комп'єнському лісі, в тому самому вагоні, де в листопаді 1918 р. маршал Фош продиктував умови перемир'я німецькій делегації, було підписано угоду про перемир'я між Німеччиною і Францією. Угода передбачала повну капітуляцію Франції. Французькі наземні і військово-морські сили повинні були скласти зброю, передати її Німеччині і демобілізуватися. Німецькі війська окупували північно-західні промислові райони Франції. Ельзас і Лотарингія увійшли до складу Німеччини. У південній Франції владу було передано маріонетковому уряду

Петена, який обрав своєю резиденцією невеличке курортне містечко Віші. Економіка країни контролювалась німецьким урядом. 24 червня, через 44 дні після початку війни, Франція підписала угоду про перемир'я з Італією.

Режим Віші(фр. *Régime de Vichy*), офіційна назва *Французька держава*— колабораціоністський уряд Франції, сформований після поразки у війні з нацистською Німеччиною (1940).

Існував з 1940 по 1944 рік.

Після окупації німцями Парижа уряд Франції продовжував роботу у місті Бордо. У червні 1940 було прийняте рішення про підписання сепаратного перемир'я з ворогом. Перемир'я було підписано 22 червня 1940 року.

У липні 1940 року Національні збори та уряд переїхали до курортного містечка Віші. Маршал Анрі Філіпп Петен (голова Ради міністрів з 16 червня 1940) отримав диктаторські повноваження. Це — кінець Третьої Республіки.

Вішістський уряд утворив так звану Французьку державу. Він фактично контролював лише південь Франції. Але навіть у сфері свого впливу він мав виконувати вимоги Німеччини. Не менше мільйона французьких військовополонених залишалися у німецьких концтаборах.

Формально режим проводив дії, спрямовані на національне відродження країни — так звана Національна Революція (фр. *Révolution Nationale*). Фактично, він повністю виконував замовлення та вказівки Гітлера. Капітулянтська політика уряду викликала всенародне обурення. Генерал Шарль де Голль проводив у Лондоні переговори про військову співпрацю з Англією. 18 червня він звернувся по радіо до французьких військових, котрі перебували за межами метрополії, із закликом об'єднатися для боротьби за визволення Франції. Капітуляція Франції зробила реальною загрозу німецького вторгнення на Британські острови. 19 червня 1940 р. Гітлер публічно запропонував Англії вибір: продовжувати війну або встановити мир на вигідних для Німеччини умовах. Цю пропозицію відхилив уряд Черчілля. Тоді гітлерівці блокували Англію з моря і почали масовані повітряні нальоти на британські міста, які тривали 10 місяців. Британська авіація відбивала ворожі

атаки, завдавала відчутних ударів по стратегічно важливих центрах Німеччини.

Німецький уряд відклав атаку на Англію до завершення уже запланованої війни проти Радянського Союзу. Він вважав, що Німеччина, перемігши Радянський Союз, тим самим змусить Англію капітулювати.

27 вересня 1940 р. Німеччина, Італія та Японія підписали в Берліні Троїстий пакт – воєнно-політичний союз держав-агресорів. Його учасники зобов'язувалися допомагати один одному всіма засобами, вести спільні військові дії на всіх фронтах. Конгрес США ще восени 1939 р. скасував закон про нейтралітет і ухвалив рішення про відміну заборони на вивіз зброї. Відтак уряд США постачав Англії та Франції зброю на умовах оплати готівкою. 11 березня 1941 р., коли Англія вичерпала валютні і золоті запаси, у США був прийнятий закон про «ленд-ліз», за яким зброя надавалась противникам Німеччини в кредит або на умовах оренди.

Франція, яка в 1940 р. зазнала поразки, зрештою опинилася в руках переможців. Економічне становище визволеної від німецьких окупантів країни було важким. У 1944 р. обсяг промислового виробництва становив лише 44 %, а сільського господарства 60 % довоєнного рівня. В суспільно-політичному житті відбувалося різке поліління, що виявилось, зокрема, у зростанні чисельності Французької комуністичної партії (ФКП, 800 тис.) та Французької соціалістичної партії (СФІО, 350 тис.). Керівництво обох партій навіть вело переговори про створення єдиної партії. Проте справа до цього не дійшла. Соціалістів не влаштовувала диктатура пролетаріату, якої прагнули комуністи. Цього, звісно, не могли допустити й американці. Щоб запобігти можливим несподіваним діям комуністів, вони протягом двох тижнів після визволення Франції роззброїли загони Опору.

Третьою силою в країні була національна буржуазія, яка категорично виступала проти комуністичної диктатури і гуртувалась навколо "рятівника нації" генерала Шарля де Голля, який у 1944 р. очолив тимчасовий уряд. Його програма покарання воєнних злочинців, відновлення республіканської законності,

націоналізації ряду галузей промисловості, банків, підвищення життєвого рівня населення збігалася з програмою Національної Ради Опору (НРО) і здобула підтримку більшості.

У зовнішній політиці де Голль обстоював союз зі США, СРСР, Англією. Зокрема, 10 грудня 1944 р. було підписано франко-радянський договір про союз та взаємну допомогу. В цілому ж, у внутрішній та зовнішній політиці уряд де Голля шукав злагоди усіх політичних сил.

Про це свідчила й практична діяльність новоствореного уряду. Державний апарат очищувався від колаборантів, тобто тих, хто співробітничав з окупантами, військові злочинці були покарані: Лаваль розстріляний, Петен довічно ув'язнений. Певні зрушення відбулися у соціально-економічній галузі. Зарплата працюючих підвищилась на 40—50 %, збільшено пенсії. Новим і досить поширеним явищем життя Франції стала націоналізація окремих галузей промисловості. У грудні 1944 р. націоналізовано автомобільні заводи "Рено", машинобудівні заводи компанії "Гном і Рон", кілька автотранспортних компаній. Таким чином, уже наприкінці війни у Франції розпочався процес становлення системи ДМК. Це було викликано не лише тиском лівих, а й намаганням реалізувати досить поширену в суспільстві думку, що за допомогою держави можна швидше відбудувати економіку. Система державного регулювання відпрацьовувалась не без помилок. Це насамперед надмірне захоплення націоналізацією, адміністративне втручання в економіку тощо.

Наприкінці 1944 р. активізувався процес відновлення характерного для Франції багатопартійного політичного спектра.

129.Право США після Першої світової війни (3 цикл поправок до Конституції:18, 19, 20, 21).

Право США після Першої світової війни(3 цикл поправок до Конституції: 18, 19, 20, 21)

Після першої світової війни сталися зміни у сфері зобов'язального права. Великого поширення набуло «формулярне» право. Формуляр, або «договір приєднання», містить загальні умови поставки, розроблені великими фірмами. За формою це різновид типового договору. Корпорації примушували покупців товару в розстрочку, клієнтів страхової компанії і власників.

дрібних фірм приймати запропоновані умови. Типові договори не були джерелом права, але доповнювали існуючі норми. Формуляри обмежували свободу договорів, що давало змогу представникам великого бізнесу нав'язувати свою волю слабкішим контрагентам. Конституція США в новітній період залишалася майже незмінною. За всю історію існування США було запропоновано близько 10 тис. поправок до конституції, але прийнято тільки 28, з них діючими є лише 25. 1 поправкою в новітньому періоді була 16 поправка вона розширила права конгресу у галузі оподаткування, ввівши федеральне оподаткування прибутків. 17 поправка ввела обрання senatorів населенням штатів. 18 поправка заборонила в-цтво, продаж алкогольних напоїв для їх споживання. 19 поправка надала виборчі права жінкам, однак конкретні норми застосування цього права, як і раніше визначали штати. 20 поправка встановила, що термін повноважень президента і віце-президента закінчується опівдні 20 січня, а терміни повноважень senatorів і представників - опівдні 3 січня, останнього року їх повноваження, також передбачає процедуру переходу повноважень президента у випадку його смерті або в інших випадках, до віце-президента. 21 поропака відмінила 18 поравку і встановила, що довіз і перевезення алкогольних напоїв до будь-якого штату для здавання і споживання здійснюється тільки у відповідності з чинним законодавством. 22 поправка заборонила обрання на посаду президента однієї особи більше двох разів. 23 поправка зрівняла округ Колумбія у правах зі штатами у призначенні виборщиків президента і віце-президента. Отже, Конституція США залишається в загальному, майже незмінною, проте трансформація соціально - економічних і політичних відносин закріплювалася законами, що приймалися конгресом США.

130. Закон Тафта - Хартлі 1947 р

Закон Вагнера (прийнятий у 1935 р. у кризовій ситуації, що переслідував не в останню чергу політичні цілі Ф. Рузвельта перед черговими виборами) створив певний дисбаланс політичних сил, обмежуючи свободу дій, "нечесну трудову практику" тільки підприємців, що не могло не викликати бурхливого протесту з їхнього боку. Боротьба навколо Закону 1935 почалася відразу ж після його прийняття. В неї включилися виникла в цей час антирузвельтовська організація

"Американська ліга свободи", такі великі організації американського бізнесу, як "Національна асоціація промисловців", "Торгова палата" та ін. До 1937 р. боротьба велася за визнання закону неконституційним, потім за перегляд його конгресом, в якому за наступні 10 років було розглянуто 200 відповідних законопроектів. У 1947 р. такий перегляд відбувся, був прийнятий Закон Тафта-Хартлі, який діє до сих пір. Закон Тафта-Хартлі був покликаний створити механізм припинення незаконних страйків, а також запобігання політизації профспілок. Досягнення цих цілей правлячі кола бачили в проведенні політики подальшої інтеграції профспілок у регулює соціальні відносини державний механізм, а також у наділення президента значними правами для запобігання конфліктів у промисловості, особливо тих, які загрожували громадській безпеці. Закон присікав ряд напрямків "нечесної трудової практики" профспілок: забороняв деякі види страйків, у тому числі вторинні бойкоти (тобто бойкоти тих підприємців, які не були безпосередніми наймачами страйкуючих робітників), страйки солідарності, пікетування підприємств з тим, щоб домогтися від підприємця ув'язнення договору с. профспілкою, який не пройшов встановленої законом процедури його офіційного визнання, страйки державних службовців, страйки, які створюють загрозу національній безпеці, та ін. Допустимі форми страйків обмовлялися низкою умов: введенням двомісячного "охолоджувального періоду", обов'язковим повідомленням підприємця про намір провести страйк, голосуванням робочих перед оголошенням страйку і пр. На основі спеціального положення закону про захист прав робітників від профспілок була значно посилена правова регламентація діяльності профспілок, зокрема закон докладно регулював порядок укладання колективних договорів, розглядав, яким умовам повинен відповідати профспілка, що добивається права участі в колективно-договірних відносинах, вимагав від керівників профспілок підписки про непричетність до діяльності Комуністичної партії, подання щорічних звітів Міністерству праці про своїх фінансових справах і пр. Профспілкам було відмовлено в праві робити внески у виборчі фонди осіб, які домагаються обрання на федеральні посади. Заборонивши договір "закритого цеху" та обмеживши можливість укладання договору "союзного цеху **", закон тим самим істотно

обмежив право профспілок диктувати підприємцям умови найму робочої сили.

* Умови договору "союзного цеху" передбачають право підприємця приймати на роботу не членів профспілки, але вимагають протягом короткого часу вступу знову найнятих робітників до профспілки. Право забороняти договір "союзного цеху" було закріплено за штатами. Це положення було включено до законів "Про право на працю" багатьох штатів.

Новостворений орган, Федеральна служба посередництва і примирення, повинен був вирішувати спори між підприємцями і робітниками шляхом колективних переговорів їхніх представників. Але головна роль у справі проведення в життя положень закону відводилася Національному управлінню з трудових відносин (НУТО) і судам, яким належало право винесення заборонних наказів щодо незаконних страйків, розгляду цивільних позовів та кримінальних справ, що стосуються неправдивих свідчень про неналежність до Комуністичної партії, політичної діяльності профспілок тощо

Закон створював також постійно діючий президентський механізм для припинення "недозволеної профспілкової активності". Президент міг заборонити страйк на 80 днів, якщо, з його точки зору, вона "загрожувала національним інтересам", міг звернутися до суду для винесення судового наказу про заборону страйку, призначити арбітражну комісію для розгляду трудового конфлікту.

Антипрофспілкова обмежувальна спрямованість Закону Тафта-Хартлі була посилена Законом Лендрама-Гріффіна 1959 р., що поставив профспілки під ще більший контроль державних органів, які отримали право регулювати проведення виборів до профспілкових органів, визначати розміри членських внесків, вимагати подання до Міністерства праці звітів, копій статутів, постанов профспілок тощо. Положення Закону Тафта-Хартлі неодноразово підкріплювалися згодом рішеннями Верховного суду США. Наприклад, в 1984, 1985 рр.. Верховний суд заборонив чинити тиск на робітників з тим, щоб вони вступали до профспілки (однак дозволив вести серед них "роз'яснювальну роботу"), підтримав практику заборони "закритого цеху", надав компаніям, "що зазнають фінансові труднощі", право розривати трудові відносини з організованими до профспілки

робітниками

і

пр.

Закон Тафта-Хартлі, при всій своїй антипрофспілкової спрямованості, привів до жорсткішого впорядкування відносин між працею і капіталом, вніс видиму внесок у досягнення згоди між ними і тим самим сприяв зміцненню політичної стабільності, в чому інтереси американських підприємців та американських профспілок ніколи не розходилися.

131. Закон Маккарена - Вуда в США

(Mc Carran-Wood Act of 1950), «Закон 1950 року про внутрішню безпеку» (Internal Security Act of 1950) — акт, прийнятий конгресом США на пропозицію сенатора П. Маккарена і члена палати представників Дж. Вуда. Проголосив компартію США організацією, що «спрямовується і керується іноземним урядом або іноземною організацією, які управляють світовим комуністичним рухом». На підставі цього звинувачення у законі було сформульовано вимогу реєстрації компартії та кожного її члена у м-ві юстиції США. Під час реєстрації, а також пізніше компартія була зобов'язана щороку інформувати м-во про імена та адреси її посад, осіб (із зазначенням посади, функцій та обов'язків кожного), звітувати про всі грош. доходи і видатки тощо. За кожне порушення будь-якої вимоги передбачався штраф у розмірі 10 тис. доларів або позбавлення волі строком до 5 років, або штраф та одночасне позбавлення волі. Під порушенням розумілося навіть прострочення на 1 день реєстрації та невнесення до списку прізвища будь-якої окр. особи. Після реєстрації вважалося незаконним для будь-якого члена компартії перебувати на держ. службі, займати виб. посаду в д-ві або адм. пост у профспілках, працювати на оборонному підприємстві, подавати заяви з проханням видати закорд. паспорт тощо. Міністр юстиції США отримав право на період надзв. стану відправляти безстроково до концтабору будь-яку особу, стосовно котрої «є підстави вважати, що вона здійснюватиме акти саботажу та шпигунства».

Маккарэна - Вуда закон - "Закон 1950 г. О внутренней безопасности", издан 23. IX 1950 для борьбы с Коммунистической партией и др. прогрессивными организациями.

В августе 1954 в Него была включена Поправка, являющаяся второй частью закона "о контроле над коммунистической деятельностью".

Закон различает 3 вида "коммунистических организаций": 1) "организации коммунистического действия", действующие якобы "в направлении выполнения целей мирового коммунистического движения"; 2) "Организации Коммунистического фронта", определяемые как организации, находящиеся якобы под руководством и контролем "организаций коммунистического действия", оказывающие помощь и поддержку этим организациям или "мировому коммунистическому движению", или "Коммунистическому иностранному правительству" и 3) "организации, в которые проникли коммунисты". К ним закон относит организации, В руководстве к-рых имеются лица, оказывающие активную помощь или поддержку "организации коммунистического действия", "иностранному коммунистическому правительству" или "мировому коммунистическому движению", а также лица, совершавшие эти действия в течение 3 лет, предшествующих принятию закона; организации, через посредство к-рых оказывается помощь или поддержка какой-либо "организации коммунистического действия", "иностранному коммунистическому правительству" или "мировому коммунистическому движению", а также организации, использовавшиеся для этих целей в течение последних 3 лет перед изданием закона; организаций, к-рые овоей деятельностью ослабляют или ослабляли в течение 3 лет до принятия закона военную мощь США или мощность военной пром-сти.

Формулировки М.-В. з. позволяют подвести под это понятие любую прогрессивную организацию, любой прогрессивный профсоюз. К "организациям коммунистического действия" специально созданное для реализации М. - В. з. управление по контролю над подрывной деятельностью отнесло Коммунистическую партию США (в наст. время решение этого вопроса находится на рассмотрении Верховного суда США). К "организациям коммунистического фронта" отнесен Национальный совет американо-советской дружбы. Рассматривается вопрос о признании "организациями

коммунистического фронта" и таких организаций, как конгресс борьбы за гражданские права, Американский комитет защиты прав иностранцев, Комитет борьбы за демократическую политику на Дальнем Востоке, Американский славянский конгресс и ряд др.

М. - В. з. требует, чтобы "коммунистические организации" регистрировались в министерстве юстиции и в заявлении о регистрации и ежегодных отчетах в министерство юстиции сообщали полные данные относительно своей финансовой и организационной деятельности, указывали фамилии и партийные клички должностных лиц, а "организаций коммунистического действия" должны указывать также фамилии и последние адреса каждого лица, которое было членом такой организаций в течение года, предшествующего регистрации. Независимо от того, зарегистрировалась ли сама организация, все члены "организаций коммунистического действия" должны лично регистрироваться в министерстве юстиции.

Члены "коммунистических организаций" лишаются права занимать должности в гос. аппарате. При поступлении на работу на военное предприятие члены "организаций коммунистического фронта" обязаны сообщать о своем членстве в этих организациях, а членам "организаций коммунистического действия" вообще запрещается работать на таких предприятиях. Члены этих организаций лишаются права пользоваться заграничными паспортами. Профсоюз в случае признания его "коммунистической организацией" лишается права выступать в качестве представителя рабочих при заключении коллективного договора, вести с предпринимателями переговоры относительно условий труда и т. п., т. е. фактически ставится вне закона.

Нарушение предписаний М. - В. З. и отказ от регистрации влекут за собой уголовное наказание в виде тюремного заключения на срок до 5 лет и штрафа в сумме до 10 тыс. долл.

М. - В. з. уполномочивает президента в период вводимого им же чрезвычайного положения через министерство юстиции, в нарушение всяких гарантий неприкосновенности личности, заключать членов "коммунистических организаций" в концентрационные лагеря на неопределенное время.

М. - В. з. противоречит конституции США и биллю о правах. Он лишает граждан США права свободно выражать свои взгляды и объединяться в политические партии и организации. Правительственный орган, призванный реализовать М. - В. з. - управление по контролю над подрывной Деятельностью - полномочен решать вопрос о "законности" или "незаконности" тех или иных взглядов Граждан США. "Ни одно правительственное агентство в нашей истории, - писал еженедельник "Уоркер", - не получало полномочия решать, какие мысли являются "подрывными"". Политические партии и организации и их члены караются законом и теряют свои конституционные Права и свободы не за какие-либо конкретные действия, а за взгляды, за убеждения. В резолюции XV Национального съезда Компартии США отмечалось: "Закон Маккарэна должен быть признан качественно новым нарушением традиционной американской конституционной демократии... он дает управлению, сформированному по политическому признаку, право осуждать и объявлять вне закона оппозиционную политическую партию и другие прогрессивные организации".

132.«Новий курс» Ф. Рузвельта та його історичне значення.

Президентом США, всупереч традиції, Франклін Рузвельт обирався аж чотири рази підряд (у 1932, 1936, 1940, 1944 рр.). Уперше — під час світової економічної кризи.

Монополізація стала основною причиною світової економічної кризи (1929-1933 рр.) — однієї з найбільших криз перевиробництва за всю історію капіталізму. Контролюючи майже всі галузі виробництва, монополістичні об'єднання утримували високу ціну на вироблену продукцію при її низькій собівартості, намагаючись отримати надвисокий прибуток. Однак унаслідок розорення дрібних підприємців, зростання безробіття та інших чинників різко зменшилась платоспроможність населення, що призвело до кризи перевиробництва. Криза охопила всі країни світу, але найбільше США і Німеччину. У США в 1933 р. порівняно з докризовим періодом обсяг виробництва скоротився на 63%. Загальне скорочення виробництва у світі становило 38%.

Особливо різко криза виявилась у важкій промисловості. Катастрофічно зросло безробіття. На кінець 1932 р. в США нараховувалось майже 17 млн безробітних, в Німеччині — 7,5 млн. Реальна заробітна плата зменшилася на 35%. Різке зниження цін на сільськогосподарську продукцію, податковий прес призвели до розорення значної частини (14%) фермерських господарств у Сполучених Штатах. Криза охопила фінансово-кредитну систему країни, спричинила банкрутство багатьох банків, втрату мільйонами громадян своїх заощаджень.

Приступивши до виконання президентських обов'язків, Рузвельт домігся прийняття конгресом 70 законодавчих актів, спрямованих на оздоровлення промисловості, сільського господарства, торгівлі, кредитно-грошової системи. Усі ці заходи отримали назву «нового курсу», мета якого полягала у **здійсненні державного регулювання** економіки. Була створена Національна адміністрація відбудови промисловості, яка провела примусове картелювання на основі «кодексів чесної конкуренції».

Ф. Рузвельт створив Адміністрацію громадських робіт, яка набирала безробітних на різноманітні роботи. У 1933-1937 рр. для цього було виділено 12 млрд дол.

Щоб швидше вийти із сільськогосподарської кризи, у травні 1933 р. було прийнято закон про допомогу фермерам, а також засновано Адміністрацію для регулювання сільського господарства. Остання встановлювала ціни на сільськогосподарські продукти та обсяги виробництва. Важливим елементом «нового курсу» був закон допомоги фермерам. З метою підвищення ілги на сільгосппродукцію фермерам пропонувалося укладати з урядом контракт на предмет скорочення посівних площ і поголів'я худоби, за що вони отримували грошову премію.

Активне державне регулювання економіки, реформи «нового курсу» сприяли припиненню кризових явищ і поступовому піднесенню економіки, поліпшенню умов життя і праці робітників.

Розуміючи приреченість спроб відновити старий порядок і враховуючи настрої мас та розстановку політичних сил, Рузвельт здійснив «зрушення вліво» у своїй політиці, складовою частиною якого став ряд важливих **структурних перетворень в американському суспільстві**. У країні впроваджувалася

державна система надання допомоги вдовам, сиротам та інвалідам, страхування безробітних і пенсійне забезпечення. В 1935 р. було ухвалено національний акт про трудові відносини (закон Вагнера). Він остаточно закріпив право робітників на організацію профспілок, проведення страйків, створив також систему державного регулювання трудових відносин. Були значно розширені економічні функції держави. Встановлення державного контролю над Федеральною резервною системою і перетворення її в своєрідний центральний банк США завершили банківську реформу.

Для забезпечення більш справедливого розподілу національного прибутку реформовано систему оподаткування були підвищені ставки податків на надприбуток, спадщину і дарчі; значно розширено систему громадських робіт.

«Зрушення вліво» у політиці «нового курсу» зробило більш жорсткою політичну боротьбу. Консервативні сили перейшли до відкритої конфронтації з урядом. їхні прославляння Рузвельта як рятівника нації змінились нападками та звинуваченнями його в зраді. Тому передвиборча компанія 1936 року виявила майже діаметрально протилежні позиції двох основних партій у питанні про реформи, а **вибори перетворилися на своєрідний референдум про долю «нового курсу»**. Демократ Рузвельт здобув на цих виборах переконливу більшість. Республіканці перемогли тільки у 2 штатах з тодішніх 48. У конгресі їх представництво виявилось найменшим з початку століття. Вибори 1936 року мали історичне значення: вони зробили реформи «нового курсу» необоротними.

У 1938 р. Рузвельт запропонував конгресу нові реформи. Серед них — закон про справедливі умови праці, що дав федеральному уряду право встановлювати мінімальну погодинну ставку заробітної плати і максимальну тривалість робочого тижня. Закон остаточно заборонив дитячу працю. Замість оголошеного Верховним судом у 1936 році неконституційним закону про регулювання сільського господарства було ухвалено новий. Метою державного регулювання сільського господарства тепер стала боротьба за збереження родючості ґрунту. Для цього фермерам виплачувалися премії за скорочення посівних площ або за

введення сівозмін, які щадять землю. Одночасно таким чином здійснювався контроль за рівнем виробництва фермерської продукції. На зростання безробіття адміністрація відповіла новим розширенням громадських робіт.

З 1939 року Рузвельт відмовляється від подальших реформ. Аж до вступу США у Другу світову війну його адміністрація прагнула закріпити вже здійснені реформи «нового курсу». **З початком Другої світової війни США заявили про свій нейтралітет (5 вересня 1939 р.). Після нападу Японії на американську військово-морську базу Перл-Харбор 7 грудня 1941 р. США вступили у війну на боці антигітлерівської коаліції.**

«Новий курс» став своєрідним переломом в історії США ХХ століття. Перетворення, розпочаті президентом Рузвельтом, були спрямовані на вихід із кризи і на піднесення економіки. Повністю цієї мети так і не було досягнуто, адміністрації Рузвельта не вдалося цілком оволодіти мистецтвом регулювання ринкової економіки, але основні важелі такого регулювання держава отримала саме в ці роки. Значно вагомішими були соціальні реформи. **Уперше в історії США держава взяла на себе роль гаранта соціальної захищеності американців.** Було зроблено вирішальний крок у створенні держави процвітання.

Уроки «нового курсу» полягають у тому, що у критичний момент держава повинна втручатись в економічне життя країни і регулювати його в інтересах усіх громадян.

Окрім того, діяльність Ф. Рузвельта демонструє усім реформаторам, що багатою держава може стати лише тоді, коли розбагатіють її громадяни. Політична стабільність тісно пов'язана із соціальною — зростанням «середнього класу», великого прошарку забезпечених людей.

